

**ALMANYA'DAKİ İŞÇİ TASARRUFLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ : KREDİ MEKTUPLU DÖVİZ TEVDİAT VE
SÜPER DÖVİZ HESAPLARI ÖRNEĞİNDE BİR MAKRO ANALİZ**

Aysel ATALAY

Uzmanlık Yeterlilik Tezi

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü
Ankara, Eylül 2005

**ALMANYA'DAKİ İŞÇİ TASARRUFLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ : KREDİ MEKTUPLU DÖVİZ TEVDİAT VE
SÜPER DÖVİZ HESAPLARI ÖRNEĞİNDE BİR MAKRO ANALİZ**

Aysel ATALAY

Danışman
Prof.Dr. Nurcan ÖZKAPLAN

Uzmanlık Yeterlilik Tezi

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü
Ankara, Eylül 2005

ÖNSÖZ

Gelişmekte olan ülkemizde 1970'li yılların ortalarında yaşanan döviz darboğazında Bankamız nezdinde açılan Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat ve 1994 yılında uygulamaya konulan Süper Döviz Hesapları, o dönemde yaşanan döviz sıkıntılarının giderilmesinde önemli katkılar sağlamıştır. TCMB döviz rezervleri içinde yaklaşık otuz yıldır önemli kalem olma özelliğini sürdüren bu hesaplar bilançoda da döviz yükümlülüğü açısından en büyük payı oluşturmaya devam etmektedir. Uygulanmakta olan ekonomik programın performans kriteri olan döviz rezervlerinin % 50'den fazlasını oluşturan bu hesaplar, ülkemizde yaşanan iki büyük krizin aşılmasında önemli rol oynamıştır. Bu tez çalışmasında, Türkiye'nin mevcut dış borç stokunun ulaştığı seviye gözönünde bulundurularak, dış borçlanmanın asgari düzeye indirilinceye kadar bu hesaplardan faydalanılması yönünde öneriler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu noktadan hareketle çalışmanın şekillenmesinde katkı sağlayan başta değerli hocam Prof. Dr. Nurcan Özkaplan olmak üzere İşçi Dövizleri Genel Müdürü Ayşe Canan Karayalçın'a, Genel Müdür Yardımcısı Jale Ataman'a ve İletişim ve İdari İşler Müdürü Ömür Şen'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca bu tez konusunda bana destek veren İşçi Dövizleri Değerlendirme Müdürlüğü çalışanlarından başta Ayşe Şişli, Zuhâl Yücel, Bülent Çetin ve Ahmet Murat Alper olmak üzere tüm Müdürlük personeline ve Bankamız Kütüphanesi çalışanlarına yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Aysel ATALAY

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLO LİSTESİ.....	iv
GRAFİK LİSTESİ.....	vi
KISALTMA LİSTESİ.....	vii
EK LİSTESİ.....	viii
ÖZET	ix
ZUSAMMENFASSUNG.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMANIN FİNANSMANI AÇISINDAN DIŞ BORÇLANMA VE TÜRKİYE DENEYİMİ	5
1.1. Kalkınmanın Finansmanı ve Dış Borçlanma.....	10
1.1.1. Gelişmekte Olan Ülkelerin Finansman Sorunu.....	12
1.1.2. Dış Borçlanma ve Yapısal Uyum Politikaları.....	15
1.2. Türkiye Ekonomisinin Dış Borçlanma Serüveni (1980 ve sonrası)....	18
1.2.1. 1980 Dönüşümü.....	18
1.2.2. 1990'lı Yıllar ve Sermaye Hareketlerinin Serbestleşmesi.....	22
1.2.3. Dış Borcun Sürdürülebilirliği ve 2000'li Yıllar.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYADAKİ İŞÇİ TASARRUFLARININ TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ	38
2.1. Almanya'daki İşçi Tasarruflarının Tarihsel Gelişimi.....	43
2.2. Almanya'da Çalışan Türk Nüfusunun Ekonomik ve Demografik Özellikleri.....	50
2.2.1. İşçilikten Girişimciliğe Gelişim.....	59
2.3. 1980 Sonrası Dönemde İşçi Tasarruflarının Değerlendirilmesi.....	64

2.3.1. Tasarrufların Yatırıldığı Alanlar.....	67
2.3.2. Döviz Çevrilebilir Mevduat Hesapları.....	68
2.3.3. İşçi Şirketleri.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KREDİ MEKTUPLU DÖVİZ TEVDİAT / SÜPER DÖVİZ HESAPLARI SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLANMASI AÇISINDAN ÖNEMİ.....	77
3.1. Sistemin Temel Özellikleri.....	83
3.2. KMDT / SD Hesaplarının Analizi.....	88
3.3. KMDT / SD Hesaplarının Alternatif Yatırım Araçları ile Karşılaştırılması.....	91
3.4. Hazine İhraçları ile KMDT / SD Hesaplarının Ülkenin Döviz Finansmanına Katkısı Bakımından Karşılaştırılması.....	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	98
KAYNAKÇA.....	103
EKLER.....	111

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1.1. Dış Borçların Vade Yapısı 1980-2004Q3.....	27
Tablo 1.2. Dış Borç Stokunun Kamu ve Özel Sektöre Göre Dağılımı 1980-2004Q3.....	28
Tablo 1.3. Dış Borç Stokunun Borçlu Yapısı 1980-2004Q3.....	30
Tablo 1.4. Kamu Borcu İçinde TCMB'nin Payı 1980-2004Q3.....	32
Tablo 1.5. Dış Borç Stokunun Alacaklı Yapısı 1990-2004Q3.....	33
Tablo 1.6. Dış Borç Stokunun Para Birimleri Arasındaki Dağılımı (%) 1996-2004Q3.....	34
Tablo 1.7. Dış Borç Stokunun Döviz Cinsine Göre Dağılımı 1996-2004Q3.....	35
Tablo 1.8. Dış Borç Kullanımları ve Dış Borç Servisleri 1991-2004Q3.....	36
Tablo 1.9. Çok Borçluluk Sınırları 1996-2004Q3.....	37
Tablo 2.1. İşçi Gelirlerinin Ödemeler Dengesindeki Yeri Milyon \$ 1964-1980.....	45
Tablo 2.2. İşçi Gelirlerinin Ödemeler Dengesindeki Yeri Milyon \$ 1981-2004.....	48
Tablo 2.3. Almanya'da Yaşayan Türkler (1960-2003).....	52
Tablo 2.4. Türk Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	55
Tablo 2.5. Türklerin Mesleki Konumu (Haziran 2000).....	56
Tablo 2.6. Almanya'daki Türk Hanelerine İlişkin Veriler (2002).....	57
Tablo 2.7. Almanya'daki Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü.....	60
Tablo 2.8. Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Tasarrufun Yatırıldığı Ülke.....	66
Tablo 3.1. Türkiye'nin Dış Borç Toplamı İçinde Merkez Bankası'nın Payı (1975-2004Q3)	80

Tablo 3.2. KMDT ve SD Hesabı Açılabilen Asgari Döviz Tutarları.....	86
Tablo 3.3. KMDTH ve SDH Ayrımlı Toplam Mevduat (1990-2004).....	90
Tablo 3.4. TCMB Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları Faiz Oranları..	92
Tablo 3.5. TCMB Süper Döviz Hesabı Faiz Oranları.....	92

GRAFİK LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Grafik 2.1. Almanya'da Yaşayan Türk Vatandaşlarının Cinsiyete Göre Dağılımı.....	53
Grafik 2.2. Almanya'daki Türk İşletmelerinin Sektörel Dağılımı.....	60
Grafik 2.3. Tasarrufların Değerlendirildiği Alanlar.....	67
Grafik 2.4. Döviz Çevrilebilir Mevduatlar 1967-1979 (Milyon \$).....	74
Grafik 3.1. Yıllar İtibariyle KMDT ve SD Mevduatı	88
Grafik 3.2. KMDT ve SD Hesaplarında Mevduatın Vade Gruplarına Göre Dağılımı.....	90
Grafik 3.3. Toplam Mevduatın Vade Gruplarına Göre Dağılımı.....	91
Grafik 3.4. TCMB, Türk Bankaları ve Uluslararası Piyasalardaki Faiz Oranları (1 Yıl Vadeliler).....	93
Grafik 3.5. TCMB, Türk Bankaları ve Uluslararası Piyasalardaki Faiz Oranları (2 Yıl Vadeliler).....	94
Grafik 3.6. TCMB, Türk Bankaları ve Uluslararası Piyasalardaki Faiz Oranları (3 Yıl Vadeliler).....	95

KISALTMA LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
BIS	: Bank for International Settlements (Uluslararası Ödemeler Bankası)
DÇM	: Döviz Çevrilebilir Mevduat
DESİYAB	: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
HDTM	: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
IBRD	: International Bank for Reconstruction and Development (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İİS	: İthal İkameci Sanayileşme
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKDF	: Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KKK	: Köy Kalkınma Kooperatifleri
KMDTH	: Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı
SDH	: Süper Döviz Hesabı
OECD	: Organisation Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
TAM	: Türkiye Araştırmalar Merkezi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TPKKH	: Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında

EK LİSTESİ

Sayfa No

Ek 1. DÇM Uygulamasına İlişkin Protokolü İmzalayan Bankalar Listesi..	112
Ek 2. Türkiye’de Bankaların DTH’lere Uyguladıkları Ortalama Faiz Oranları.....	113
Ek 3. TCMB, Türk Bankaları ve Uluslararası Piyasalardaki Faiz Oranları -2 Yıl Vadeliler.....	114
Ek 4. TCMB, Türk Bankaları ve Uluslararası Piyasalardaki Faiz Oranları -3 Yıl Vadeliler	115
Ek 5. TCMB ile Hazine Eurobond Faiz Oranları.....	116

ÖZET

Türkiye ekonomisi Osmanlı döneminden günümüze değin dış borçlanma ihtiyacında olmuştur. Bu ihtiyaç, Cumhuriyetin ilk yıllarında daha yavaş seyrederken, kalkınma çabaları, karşılaşılan ekonomik krizler ve Türkiye'ye özgü yapısal ekonomik problemler, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca önemli dış borç birikim süreçleri yaratmıştır. 2000 ve 2001 krizleri sonrasında ise borçlanma maliyeti daha da ağırlaşmıştır. Dış borç stokumuz önemli boyutlara ulaşmış, uluslararası kriterlerin de çok üzerine çıkmıştır. Bu durum Türkiye'nin uzunca bir süre dış finansmana ihtiyaç duyacağını göstermektedir.

II. Dünya Savaşı sonrasında başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa'da yaşanan yeniden yapılanma sürecinde bu ülkelerde işgücüne talep artmıştır. Bu nedenle 1961 yılında imzalanan işçi göçü anlaşması çerçevesinde Avrupa'ya gitmeye başlayan Türkler, kırk yılı aşkın sürenin ardından sayıları ve buldukları ülkelerin ekonomilerine katkıları ile dikkate değer bir büyüklüğe ulaşmışlardır. Göçün başlangıcından bugüne kadar Türklerin en yoğun olarak yaşadığı Almanya'da toplam Türk sayısı Alman vatandaşlığına geçen 730 bin kişinin ilavesiyle 2 milyon 642 bine ulaşmıştır. Misafir işçi statüsünde Almanya'ya gelen Türkler bu ülkede mümkün olan en kısa sürede çok tasarrufta bulunarak, Türkiye'ye dönmeyi düşünmüşlerdir. Ancak, Türk tarafının kısa süreli bir çalışma dönemi olarak planladığı bu süreç, zaman içinde kalıcılığa dönüşmüştür.

Dış göçün sosyo-ekonomik olumsuzluklarına rağmen, işsizlik oranını ve ödemeler dengesi açıklarını azaltması gibi olumlu yönleri gözönünde bulundurularak, işgücü ihracı devletin koordine ettiği bir eylem haline dönüşmüştür. 1976 yılında ülkenin içinde bulunduğu döviz darboğazını aşmak ve yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının tasarruflarını ülke ekonomisine kazandırmak amacıyla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

(TCMB) nezdinde Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı (KMDTH) açılmaya başlanmıştır. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle dış borçlanmada yaşanan sorunların aşılması amacıyla Süper Döviz Hesabı (SDH) uygulaması başlatılmıştır.

Bu hesaplar uygulanan faiz oranları ve TCMB'ye duyulan güven nedeniyle yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarınca büyük ilgi görmüştür. Türk ekonomisi açısından bakıldığında da, ülkemizin döviz sıkıntısı yaşadığı dönemlerde bu sıkıntıların aşılması yönünde önemli katkılar sağlamıştır.

Bu tez çalışmasında, Türkiye'nin mevcut dış borç stokunun ulaştığı seviye belirlenerek, 1970'li yılların ortalarında yaşanan döviz darboğazında TCMB nezdinde açılan KMDT ve 1994 yılında uygulamaya konulan SDH'lerin dış borç içindeki payı incelenmiştir. Bu hesaplar yaklaşık 30 yıldır TCMB döviz rezervleri içinde en önemli kalem olma özelliğini sürdürmekte ve bilançoda döviz yükümlülüğü açısından en büyük payı oluşturmaya devam etmektedir. Halen uygulanmakta olan ekonomik programın performans kriteri olan döviz rezervlerinin % 50'den fazlası bu hesaplardan oluşmaktadır. Türkiye'deki dış borçlanmanın asgari düzeye indirilinceye kadar bu hesaplardan faydalanılması yönünde öneriler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Borçlar, İşçi Dövizleri, Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı, Süper Döviz Hesabı.

ZUSAMMENFASSUNG

Die türkische Volkswirtschaft ist seit dem Osmanischen Reich auf die Außenverschuldung angewiesen. Trotz der moderaten Verschuldung während den Anfängen der Republik kam durch den Wunsch nach Wachstum, den Wirtschaftskrisen und durch die speziellen Probleme der Türkei eine Phase der starken Verschuldung in den 80er und 90er Jahren. Nach den Krisen von 2000 und 2001 hat sich die Außenverschuldung noch mehr verteuert. Die Außenverschuldung nahm ein Ausmaß an, das über den internationalen Kriterien lag. Diese Situation zeigt, dass die Türkei eine lange Zeit auf Außenverschuldung angewiesen sein wird.

Beim Wiederaufbau nach dem zweiten Weltkrieg in Westeuropa und besonders in Deutschland hat sich der Arbeitermangel in diesen Ländern verschärft. Die Türken, die basierend auf den 1961 ratifizierten Vertrag begannen nach Europa umzusiedeln, haben nach über 40 Jahren durch ihre Anzahl und ihren Anteil an den jeweiligen Volkswirtschaften eine deutlich erkennbare Größe erreicht. Seit dem Zuzug hat sich die Zahl der Türken, einschließlich der 730.000, die inzwischen die Deutsche Staatsbürgerschaft angenommen haben, auf 2.642.000 vergrößert. Die als Gast nach Deutschland gekommenen Türken hatten zuerst nur die Absicht in kürzester Zeit ziemlich gut zu sparen und so schnell wie möglich in die Türkei zurückzukehren. Mit der Zeit jedoch hat sich die geplante Zeit als dauerhaft erwiesen.

Trotz der Sozialökonomischen Probleme des Zuzugs ins Ausland, hat er sich unter Berücksichtigung von positiven Auswirkungen auf die Arbeitslosenzahlen und auf das Zahlungsbilanzdefizit zu einer vom Staat koordinierten Aktion ausgeweitet. Im Jahre 1976 wurde um mangelnden Devisenbestand durchzukommen und um die Ersparnisse der türkischen Bürger im Ausland der Türkischen Volkswirtschaft zuzuführen die Möglichkeit

Devisensparkonto in Form der Kreditbriefe durch die Türkische Republik Zentralbank eröffnet. Im Zuge der Krise im Jahr 1994 und der darauffolgenden Probleme der Außenverschuldung kam Super-Devisenkonto hinzu.

Durch die angebotenen Zinssätze und der Zuverlässigkeit der Türkischen Republik Zentralbank fand dies eine gute Resonanz bei den im Ausland lebenden Türken. Aus Sicht der türkischen Volkswirtschaft wurde in Phasen der Devisenknappheit deutliche Hilfe dadurch geleistet.

Diese Arbeit untersucht unter Berücksichtigung des Verlaufes der Außenverschuldung den Anteil Devisensparkonto in Form der Kreditbriefe und Super-Devisenkonto seit der Devisenknappheit Mitte der 70er Jahre. Diese Konten bilden seit fast 30 Jahren den größten Teil in den Devisenreserven der Türkischen Republik Zentralbank und nach wie vor den größten Anteil an den Devisenverbindlichkeiten. Mehr als 50% der Devisenreserven, die als Erfolgskriterium für das noch andauernde Wirtschaftsprogramm anzusehen sind, bestehen aus diesen Konten. Es wurde versucht, die Vorteile der Aufrechterhaltung dieser Konten bis zur Minimierung der Außenverschuldung darzulegen.

Schlüsselwörter: Außenverschuldung, Devisen der türkischen Staatsbürger aus dem Ausland, Devisensparkonto in Form der Kreditbriefe, Super-Devisenkonto.

GİRİŞ

Gelişmiş Ülkeler'in (GÜ) çoğu ihtiyaç duydukları finansmanın tamamını veya büyük bir kısmını kendi tasarrufları ile karşılayabilmekte, Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) ise, tasarruflarının yetersiz olması nedeniyle kendi öz kaynaklarıyla kalkınma hamlesini gerçekleştirememektedir. Bu nedenle, kalkınma süreci için gerekli olan ithalatın yapılabilmesi ve yurt içi sermaye birikiminin desteklenmesi dış borçlanma ile sağlanabilmektedir. GOÜ'lerin zayıf ekonomik performansları ve kredibilite açısından karşılaştıkları uluslararası finansman ve dış borçlanmalar ile ilgili sorunları GÜ'ler ve bu ülkelerin yönetimindeki çeşitli uluslararası kurumlar tarafından çözülmeye çalışılmaktadır (Bal, 2001, s.2; Zerenler, 2004).

GOÜ olarak Türkiye ekonomisi Osmanlı döneminden günümüze değin dış borçlanma ihtiyacında olmuştur. Bu süreç Cumhuriyetin ilk yıllarında daha yavaş seyrederken, kalkınma çabaları ve karşılaşılan ekonomik krizler ile birlikte 1980'li ve özellikle 1990'lı yıllar boyunca dış borç birikimi yeniden hız kazanmıştır. 2000'li yıllar ve sonrası dönemde ise borçlanma yükümüz, borç anapara ve faiz ödemelerinden doğan ekonomik zorluklar nedeniyle daha da ağırlaşmıştır. Dış borç stokumuzun önemli boyutlara ulaşması Türkiye'nin uluslararası kriterlere göre "çok borçlu"luk sınırlarını aştığı ve riskli bir noktada bulunduğunu göstermektedir (Akdiş, 2003).

II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkelerinin çalışabilir nüfusa ihtiyaç duyması ve Türkiye'deki sosyo-ekonomik koşulların iyi olmaması nedeniyle Türkiye ilk kez emek ihraç etmek durumunda kalmıştır. 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatının kurulması ve kalkınma planlarının başlamasıyla birlikte, Türkiye'den işgücü göçü devletin koordine ettiği bir eylem haline gelmiştir. Almanya ülkesinin yeniden inşa edilmesi ve işgücü yetersizliği nedeniyle başka ülkelere işgücü talebinde bulunmuştur. Türkiye

ve Almanya arasında 1961 yılında imzalanan "İşçi Alımı Antlaşması" Türk işçilerinin Almanya'ya geçici amaçlı göç sürecini başlatmıştır. Türk Devlet yetkililerinin 1964'de Avusturya, Hollanda ve Belçika, 1965'de Fransa, 1967'de İsveç ve 1968'de Avustralya ile bu tür ikili antlaşmalar imzalaması sonucu, Türkiye'den dışarıya ani bir göç akını başlamıştır (Küçükcalay, 1998).

Cumhuriyet döneminde Türkiye'den yurt dışına göçlerde Almanya'nın özel bir yeri vardır. Bugün Türkiye'den sonra en fazla Türkün yaşadığı ülke Almanya'dır. Kırk yılı aşkın göç sürecinde 2002 yılı sonu rakamlarıyla Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde toplam 3 milyon 772 bin Türk göçmeni yaşamaktadır. Almanya'da 2002 yılı sonu verilerine göre toplam Türk sayısı 2 milyon 642 bin (Alman vatandaşlığına geçen 730 bin Türk dahil) olarak ortaya çıkmaktadır. Türkler bu büyüklükleriyle Almanya nüfusunun yaklaşık % 3,2'sini oluşturmaktadır. Göçün başlangıcında Türk tarafının kısa süreli bir çalışma dönemi olarak planladığı bu süreç, zaman içinde kalıcılığa dönüşmüştür. Almanya'daki Türk göçmeninin ekonomik ve sosyal profili, süreç içerisinde ikinci ve özellikle üçüncü kuşağın eğitim düzeyinin yükselmesiyle daha da önem kazanarak, Alman toplumunun her alanında boy göstermeye başlamışlardır. Türk toplumu artık kalifiye olmayan işçilerden değil, öğrenci, sanatçı, doktor, avukat, politikacı ve girişimcilerden oluşmaktadır (TAM, 2001, 2003).

1960'lar ve 1970'ler boyunca sanayileşme Türkiye'nin tüm sosyal ve ekonomik sorunlarının bir çözümü olarak görülmüştür. 1970'li yılların ortalarında yaşanan petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak ithal maliyetinin artması ve Kıbrıs sorunun ardından uygulanan ekonomik ambargo döviz ihtiyacının artmasına yol açmıştır. Türkiye'de uygulanan ithal ikameci ekonomik politikalar, ihraç mallarının ve ihracat gelirlerinin sınırlı olması nedeniyle döviz açısından çok büyük sıkıntılara neden olmuştur. Bu dönemdeki ekonomik kalkınmanın önündeki başlıca engel ödemeler dengesi açıkları olmuş ve bu nedenle daha fazla yabancı finansman kaynağına ihtiyaç duyulmuştur. Kaynak sağlamanın diğer yolları ise; resmi fonlar, özel kaynaklar, turizm gelirleri ve işçi dövizleri olmuştur. Bu bağlamda işçi

dövizlerinin önemi daha da ortaya çıkmaktadır (Koray ve Şen, 1993, s.9-13; Çetin, 2004, s.1).

Türkiye diğer GOÜ'ler gibi nüfus artış oranı yüksek bir ülkedir. Göçün başladığı 1960'ların başında Türkiye'nin nüfusu yaklaşık 28 milyondur. 1960 yılından 1990 yılına kadar nüfus artışı ikiye katlanmıştır. Türkiye'nin ekonomik kaynakları ve alt yapısı hızlı nüfus artışı sonucu ortaya çıkan işgücüne iş imkanı sağlayamamıştır. Başka bir ifadeyle, ya ulusal ekonomi geniş insan kitlelerine yeni iş alanı yaratacak, ya da işsizlerini dışarıya gönderecektir. Göçün tarihine bakılınca, Türk hükümetlerinin işsizleri dışarıya göndermeyi tercih ettikleri görülmektedir (Göksu, 2000, s.50; Seyidoğlu, 2003, s.808).

Koray ve Şen (1993, s.75) ise Türkiye'nin yurtdışına işçi göçünü, yalnızca ekonomik getiri ve götürülerini göz önüne alarak değerlendirdiğini ve başlangıçtan itibaren işçi göçünü yurtiçindeki istihdam baskılarını azaltmada bir yol olarak gördüğünü savunmaktadırlar. Uluslararası göç aynı zamanda kalkınma planlarının bir parçası haline getirilerek dengeli kalkınma modeli içine yerleştirilmiştir. Bu yaklaşım Türkiye'nin 1960'larda başlattığı beş yıllık kalkınma planlarında da açıkça görülmektedir.

Dış göçün sosyo-ekonomik olumsuzluklarına rağmen, işsizlik oranını ve ödemeler dengesi açıklarını azaltması açısından olumlu yönleri de bulunmaktadır. Daha az belirgin olmakla birlikte dış göçün diğer etkileri de; yurt içi vasıflı işgücü dengesinde değişikliğe yol açması, yurda kesin dönüş yapanların istihdam edilmesi, üretim, tüketim ve yatırımlardaki olumlu ve olumsuz değişikliklerin meydana gelmesi olarak sıralanabilmektedir. Toplu olarak işgücü ihraç etmenin oluşturacağı risklere rağmen, 1960 ve 1970'li yıllarda Türkiye'nin kalkınma hedeflerinin başarıya ulaşması giderek artan işçi gücü ihracına bağlanmıştır (Apak ve diğerleri 2002, s.152). Diğer taraftan Seyidoğlu (2003, s.810)'da dışarıda çalışan işçilerin tasarruf olarak veya geride bıraktıkları aile bireylerinin geçimlerini sağlamak için gönderdikleri yabancı paraların, ana ülke ekonomisi için önemli bir döviz kaynağı haline geldiğine değinmektedir. Kalkınma çabası içinde olan ülkemizin karşılaştığı başlıca sorunlardan birisi "döviz darboğazı"dır. İşçi dövizleri bu darboğazın

aşılmasına, ithalat kapasitesinin genişletilmesine ve kalkınma hızının yükseltilmesine katkı sağlamıştır.

İşçi gelirleri kadar önemli bir başka döviz kaynağı olan Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat ve Süper Döviz Hesapları yaklaşık otuz yıldır TCMB döviz rezervleri içinde en önemli kalem olma özelliğini sürdürmekte ve bilançoda döviz yükümlülüğü açısından en büyük payı oluşturmaya devam etmektedir. Bu tez çalışmasının amacı, Türkiye'nin mevcut dış borç stoku ve profili ortaya konulduktan sonra TCMB nezdinde açılan söz konusu hesapların dış borç içindeki payının incelenmesidir. Tez hazırlanırken konu üç bölümde ele alınmıştır.

“Kalkınmanın finansmanı açısından dış borçlanma ve Türkiye deneyimi” adı verilen birinci bölüm iki alt bölümden oluşmaktadır. İlk alt bölümde gelişmekte olan ülkelerin finansman sorunu ile dış borçlanma ve yapısal uyum politikaları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci alt bölümde ise Türkiye'nin dış borçlanma serüveninin 1980 ve sonrası rakamsal büyüklüklerine ait bilgilere yer verilmiştir.

“Almanya'daki işçi tasarruflarının Türkiye açısından önemi” başlığını taşıyan ikinci bölümde ise, Almanya'daki işçi tasarruflarının tarihsel gelişimi ile çalışan Türk nüfusunun ekonomik ve demografik özellikleri hakkında bilgi verilerek, son yıllarda büyük bir sıçrama yapan “işçilikten girişimciliğe gelişim” üzerinde durulmuştur. Bu bölümün üçüncü alt bölümünde ise 1980 sonrası dönemde işçi tasarruflarının değerlendirilmesi konusu ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde KMDTH/SDH sistemleri ve Türkiye'nin dış borçlanması açısından önemi üzerinde durularak, birinci alt bölümde sistemin özellikleri, ikinci alt bölümde KMDTH/SDH'lerin analizi yapılarak, bu hesapların alternatif yatırım araçları ile karşılaştırılması yapılmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışmada TCMB rezervinin yarısını oluşturan bu hesapların, ülkemizin kalkınmasında, dış borçlanmasında ve içinde bulunduğumuz dönemde borcun döndürülebilmesinde sahip olduğu önem vurgulanarak daha etkin bir şekilde yapılabilecekleri ortaya koymaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMANIN FİNANSMANI AÇISINDAN DIŞ BORÇLANMA VE TÜRKİYE DENEYİMİ

Dünya ülkeleri II. Dünya Savaşı sonucunda GÜ ve GOÜ olarak gruplandırılmaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde sekseni GOÜ'lerde yaşamaktadır. Yüzde seksenlik nüfusun yaklaşık yüzde yirmilik bölümü ise yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Kişi başına düşen gelir yönünden GÜ'ler ile GOÜ'ler arasında oldukça büyük farklılıklar gözlenmektedir.

GÜ'lerin çoğu ihtiyaç duydukları finansmanların tamamını veya büyük bir kısmını kendi tasarruflarıyla karşılayabilmektedir. GOÜ'lerde reel gelirin düşük düzeyde olması, düşük düzeyde tasarruf yapılmasına neden olmaktadır. Tasarrufların yetersizliği nedeniyle ülke kendi öz kaynaklarıyla kalkınma hamlesini gerçekleştirememektedir. Yüksek düzeydeki tasarruf, gerçekleştirilecek yatırımlara kaynak oluşturarak, yurt içinde üretilmeyen makine, donanım ve hammaddenin ithal edilebilmesini mümkün kılmaktadır. Yapılan yatırımlar, bir yandan hammadde ve yatırım malları ithalatını artırırken, diğer yandan artan gelir düzeyi dış tüketim mallarına olan talebi uyarmaktadır. Artan ithalat, ihracat artışı ile finanse edilebilir. İhracat artırmanın mümkün olmadığı durumlarda ise, ithalat nedeniyle artan döviz ihtiyacı dış borçlanma ile karşılanmaktadır. Dış borçlanma, tasarruf yetersizliğini gidererek kalkınma sürecinde gerekli ithalatın yapılabilmesine imkan sağlamaktadır (Efe, 2004; Küçükkale, 1996; Zerenler, 2004).

Kalkınma bir ekonomide üretim ve kişi başına gelirin artırılması yanında, sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi ve yenileştirilmesini de içeren kavramdır. Kalkınma (gelişme) süreci ulusal gelir ve üretimin zaman içinde sayısal olarak artması yanında, kurumlardaki köklü değişiklikleri, ekonomik ve toplumsal yapının yeniden düzenlenmesini, halkın değer

yargılarında, dünya görüşünde ve davranış kalıplarındaki değişimleri de içeren geniş kapsamlı bir süreçtir.

Türkiye’de uluslararası finansman ilişkileri, bir GOÜ olması ve kalkınma sürecinin dış kaynaklarla desteklenmesi ihtiyacı gereği, uzun dönemler boyunca sınırlı gelişmeler göstermiştir. Bu durum, dış borçlanma açısından göreceli olarak hareketli geçen çeşitli dönemlerde dahi uluslararası finansmanın diğer şekillerine olan mesafeli ve ihtiyatlı politikalar nedeniyle 1980’li yıllara dek geçerli olmuştur (Bal, 2001, s.198).

24 Ocak 1980 öncesi dönemdeki Türkiye Cumhuriyeti, ilk kuruluş yıllarında yakın dönemde yaşanmış kötü deneyimleri göz önüne alarak uzun süre dış borçlanma yoluna gitmemiştir (Akdiş, 2003; Evgin, 2000; Zerenler, 2004). Cumhuriyet dönemindeki ilk dış borç 1930 yılında Merkez Bankası’nın kuruluşu amacıyla bir Amerikan kuruluşundan (10 milyon Dolar) donanım kredisi olarak alınmıştır. İzleyen yıllarda 1934-1938 döneminde Sovyetler Birliği’nden (8 milyon Dolar), İngiltere’den (16 milyon Sterlin) dış borç alınmıştır (Evgin, 2000).

II. Dünya Savaşı’na kadar ülkeden net bir sermaye çıkışı olmamış ve dış ticaret ve cari işlemler dengesi çoğu yıllar fazla vermiştir. Türkiye’nin dış politikasındaki önemli değişiklikler II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle oluşmuş ve bununla birlikte Türkiye Batı’ya daha çok yönelmiştir (Zerenler, 2004). 1939-1950 dönemi Türkiye’nin dış borçlarının eskiye göre arttığı dönemdir. Savaşın başlamasından bir yıl öncesi 1938’de konsolide dış borçlar 236 milyon Dolardan, savaşın sona erdiği 1945 yılında 439 milyon Dolara yükselmiştir (Akdiş, 2003; Zerenler, 2004).

1947 yılında Uluslararası Para Fonu’na (IMF) üye olunduktan sonra ve izleyen yıllarda Türkiye kalkınmaya yönelik ilk kredilerini almaya başlamıştır. 1947’de IMF’den 5 milyon Dolar, 1948 yılında Amerikan Hükümeti’nden 24 milyon Dolar, 1950 yılında hem Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası’ndan (IBRD) 25,4 milyon Dolar hem de Avrupa Tediye Birliği’nden 55 milyon Dolar tutarında kredi alınmıştır (Evgin, 2000, s.37).

Savaş döneminde alınan dış krediler ve gerçekleştirilen dış ticaret fazlaları altın ve döviz rezervinin önemli miktarda artmasına sebep olduğundan, 1950 yılına gelindiğinde biriken dış borçların ödenmesi sorun olmamıştır (Evgin, 2000; Zerenler, 2004).

1950 yılı Türkiye'sindeki iktidar değişikliği sonrasında yeni Hükümetin programında Batı'ya daha açık politika izlenmesi yer almıştır. Aynı yılın ikinci yarısından sonra ödemeler dengesinde yer alan açıkların büyümesi sonucu, dış borçlanma zorunlu hale gelmiştir. Bunun yanı sıra uluslararası mali kuruluşlardan da borçlanma yoluna gidilmiştir. Osmanlı Devleti'nden genç Cumhuriyet'e devreden Osmanlı borçları, 1944-1954 döneminde erken ödemeye 1954 yılında kapatılmıştır. 1956 yılında dış ticaret açıklarının ödenmesindeki güçlükler sebebiyle, dış kredi bulma sorunu yaşanmıştır. Türkiye ekonomisinin yeniden düzenlenmesi koşulu ile 1957 yılında ilgili taraflarca Paris'te yapılan anlaşmada vadesi gelen borçlar ertelenerek, Türkiye'ye yeni bir kredi açılması kararı alınmıştır (Zerenler, 2004).

1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle, Türkiye 1963 yılından itibaren "planlı kalkınma" sürecini başlatmıştır. Yurt içi tasarrufların yetersizliğini gidermek amacıyla dış borçlanmaya başvurulmuştur. Planlı kalkınmada hedeflenmiş büyüme hızına erişmek için zorunlu olan dış kaynak ihtiyacı uygulamada sürekli artış gösterdiğinden, bunun sonucu dış borç miktarı aynı ölçüde artmıştır. Borç miktarı artışının diğer nedeni ise önceki yıllarda alınan borçların faiz ve anaparalarının yıldan yıla artarak, ödemeler dengesindeki açıklara neden olmasıdır.

Planlı dönemde dış borçlanma akılcı bir politika ile yapılmasına rağmen, ithal ikameci sanayileşme modeli, dünya ekonomisinde yaşanan 1973-1974 yılları "petrol şokları" sonucu petrol fiyatlarının dört kat arttırılması, petrol ithal eden Türkiye'yi bu durumdan olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonunda karşılaşılan ekonomik sıkıntılar dış borç miktarını hızla arttırmıştır (Akdiş, 2003; Zerenler, 2004).

1950'lerin ortasından itibaren uygulanan model sonucu dış açıklar, 1970'li yılların ortasından sonra artarak yeni finansman yollarının aranmasını

gerektirmiştir. Bu durumda Türkiye, ekonomisi için gerekli döviz ulusal para piyasasına girerek almak yerine, 1967 yılında yurt dışındaki işçi tasarruflarının yurda çekilmesi amacıyla “Döviz Çevrilebilir Mevduat” (DÇM) uygulamasını başlatmıştır. Bu uygulama kendinden beklenen sonucu vermediği gibi kalkınma ve sanayileşme modelinin bilinen güçlüklerine ek olarak yeni ve ciddi güçlükleri de beraberinde getirmiştir (Evgin, 2000; Zerenler, 2004). Türkiye 1977’de vadesi gelen DÇM borçlarını ve faizlerini ödeyemez duruma gelmiştir. 1977-1980 dönemi Türkiye’nin dış borç bulamadığı bilinen tabiriyle “yetmiş sente muhtaç olduğu” yıllardır. Bu dönemde Türkiye kısa vadeli, uzun vadeli, yüksek faizli, düşük faizli olabildiğince rastgele dış borç alımını gerçekleştirmiştir (Akdiş, 2003; Zerenler, 2004).

Zerenler (2004), 1970’li yılların ilk yarısında Türkiye’nin değerlendiremediği işçi döviz gelirlerinin artması nedeniyle döviz rezervindeki 2 milyar Dolar düzeyindeki artış imkanı olduğunu ifade ederek, bu büyük miktardaki dövizin, Türk ekonomisinde yatırıma dönüşmesine yönelik politikaların geliştirilmemesi nedeniyle, mevcut olan enflasyonist baskıları daha da arttırdığına dikkat çekmektedir. Türkiye’nin ithalat faturası giderek büyüdüğü ve ülkeye gönderilen işçi döviz miktarı aynı yüksek seviyelerde olmadığı için artan rezerv erimiş, ancak yarattığı harcama trendi süregelmiştir¹. Evgin (2000)’de 1963-1979 yılları arasında Türk ekonomisinin 15,2 milyar Dolar dış borçlanma gerçekleştirdiği, ancak bu borcun 5,9 milyar Dolarını ödeyebildiği belirtilmektedir.

1977 yılından itibaren bir yandan işsizlere mevcut kapasitede çalışma imkanı sağlamak, diğer yandan fiyatları denetlemek şeklinde özetlenebilecek iktisat politikası uygulamaları, iç açıkları daha da artırarak enflasyonun şiddetlenmesine, gerçekçi döviz kuru politikasından kaçınılması da yurda döviz girişinin azalmasına yol açmıştır. Bu dönemde, kapasite kullanım oranlarındaki daralma da, iç piyasaya üretim yapan sektörlerin satış sorunuyla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. 1978-1979 döneminde dış

¹ 1970 yılında büyük bir devalüasyona gidilerek, Dolar’ın değeri 9 TL’den 15 TL’ye yükseltilmiştir. Diğer bir ifadeyle milli paramız % 66 oranında devalüasyona uğramıştır. Buna mukabil devalüasyon, ihracat ve işçi dövizlerini artırmıştır. İşçi dövizleri sayesinde 1972-1973 yıllarında dış ticaret fazlası verilmesine rağmen ihracattaki artış yetersiz kalmıştır (Evgin, 2000, s.49).

borç yükünün artması ve yüksek faizli DÇM borçlarıyla birlikte, ithalata büyük ölçüde bağımlı ekonominin tüm dış finansman kaynaklarının tıkanması ülkeyi ağır bir bunalıma sürüklemiştir.

Bu arada uluslararası konjonktür Türkiye ve benzeri GOÜ'lerin aleyhinde gelişmiştir. Türkiye'nin ihracat pazarını oluşturan gelişmiş ülkeler, kendi sanayilerini diğer ülkelerden gelen ihracat rekabetine karşı korumak amacıyla ithalatlarını kısıtlayıcı tedbirler almaya başlamışlardır. Bu tedbirlerin yanı sıra gelişmiş ülkelerin büyüme hızının yavaşlaması sonucu da dünya ticareti daralmaya başlamıştır.

1970'li yılların sonlarına doğru iç ve dış sorunların çözümlenmesi yanında, döviz darboğazı nedeniyle ödemeler dengesindeki açığın giderilmesi çözüm bekleyen en önemli sorunlardan birisi haline gelmiştir. Söz konusu darboğazın en önemli nedenlerinden biri 1980 yılı öncesinde uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikası olarak gösterilmektedir. Diğer ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi ile birlikte, ithal ikameci sanayileşme politikasında değişiklik yaparak, ihracatı canlandırmak ve ihracat gelirlerini artırmak amacıyla 24 Ocak 1980 tarihli Ekonomik İstikrar Tedbirleri yürürlüğe konmuştur (Zerenler, 2004).

Kazgan'a (1999, s.130-137) göre 1970'li yılların sonunda ekonomik sıkıntıların, durgunluğun, enflasyonun iyice yoğunlaşması ile birlikte vadesi gelen borçları (özellikle kısa vadeli yüksek faizli DÇM'ler) ödeyememe durumu şiddetli krizle noktalanmış olmasına karşın, Türkiye'de çok büyük değişimler de yaşanmıştır. İmalat sanayinde büyük çapta yeni kapasiteler yaratılarak, özel imalat sanayi hızla geliştirilmiştir. Yine bu dönemde özel banka sayısı artmış, tarımda da önemli bir sıçrama yaşanmıştır. Ekonomide güçlü holdingler oluşturularak bir çok alanda değişik üretim faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Müteahhitler Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde faaliyetlerini yoğunlaştırarak bu pazarları yakından tanıma imkanı bulmuşlardır. Önce işçilerin arkasından Batı Avrupa'ya giden bankalar, bu defa müteahhitlerin arkasından Ortadoğu'ya taşınmışlardır. Başka bir anlatımla 1970'li yıllarda ekonomi bankacılık ve müteahhitlik hizmetleriyle işçilerden sonra fiilen dış dünyaya açılmıştır.

1980'li yıllardaki uluslararası borç krizlerinin neden olduğu kısa bir dönemden sonra tüm GOÜ'ler ve yükselen piyasalar ciddi boyutlarda dış borçlanma sürecine girmiştir. Bu süreç sonunda, dış borçların ulaştığı boyut ve yapısı, tüm GOÜ'ler için etkin bir dış borç yönetim sistemlerinin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Borç krizlerinde yaşanan deneyimler, uluslararası örgütlerin, bu ülkelerdeki borç yönetim sistemlerinin modernize edilerek daha iyi işler bir yapıya dönüştürülmesi çabaları, bu sürecin şekil almasına önemli katkı sağlamıştır. Bu çabalar 1990'lı yıllardan itibaren GOÜ'de dış borç yönetimi sistemlerinin gelişmesine ivme kazandırmıştır.

GOÜ'lerin çoğunda gözlemlendiği gibi, Türkiye'nin önemli miktarda dış borcu bulunmaktadır. GÜ'lerden farklı olarak kamunun yüklü miktarda dış borcunun olması, kamunun içerden borçlanamadığı anlamına gelmektedir. Dış ve iç borç yönetimi farklı kriterlere sahip olmakla birlikte birbirleri ile etkileşim halindedirler. Borçların etkin bir şekilde yönetimi, dışarıdan borçlanmayı daha kolay hale getirerek borçlanmada iç veya dış borçlanma tercihinin daha kolay yapılmasına imkan sağlayacaktır (Bağcı, 2001, s.106).

Bu bölümde GOÜ'lerde kalkınmanın finansmanı için dış borçlanma ve yapısal uyum programları açısından genel bilgiler üzerinde durulacaktır (Bölüm 1.1). İkinci olarak GOÜ olması nedeniyle Türkiye'nin dış borçlanmasında 1980 ve sonrasında günümüze kadar olan gelişmeler incelenmeye çalışılacaktır (Bölüm 1.2).

1.1. Kalkınmanın Finansmanı ve Dış Borçlanma

İktisadi kalkınmanın ekonomik, sosyal, kültürel ve tarihsel boyutları içeren bir süreç olduğu daha önce ifade edilmişti. Bu farklı boyutların sonucu az gelişmişlik refah düzeyinin düşüklüğü olarak kendini göstermektedir. Bir ülkenin kalkınması ekonomik, sosyal ve kurumsal yapısıyla yakından ilişkili olmakla birlikte, uluslararası finansman ilişkilerinin de ülkenin kalkınması açısından büyük önemi vardır (Seyidoğlu, 2003, s.586).

Bal (2001, s.7)'a göre GOÜ'lerin temel hedefi gelişmiş ülkeler ile aralarındaki farkları istikrarlı bir çizgide ortadan kaldırmaktır. GOÜ'ler üretim ve gelir kapasiteleri yönünden ekonomik gelişme süreçlerinde arzu edilen

seviyeye gelebilme imkanına yeterince sahip olamadıklarından, yurt içi sermaye birikimini desteklemesi açısından uluslararası finansman ve bu bağlamda dış borçlanmayı ekonomik kalkınma süreçlerinde kullanmaları kaçınılmaz olmaktadır.

Dinler (2002, s.538-540)'e göre ekonomik büyüme bir ülkede, üretim kapasitesinin, üretimin ve bunun sonucu milli gelirin artmasını ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma ise bir ülkede kişi başına düşen milli gelirdeki artış oranı yanında, aynı zamanda söz konusu ekonominin iktisadi ve sosyo-kültürel yapısının da değişmesini içermektedir. Büyüme, ülke ekonomisindeki nicel değişmeyi ifade ederken, gelişme aynı zamanda söz konusu ekonomide nicel değişmelerin yanında yaşam standardını iyileştiren, sayı ile ölçülemeyen (nitel) değişmeleri de kapsamaktadır. Ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmiş ülkeler için sorun, üretim kapasitesinin büyütülmesidir. Bu konu büyüme teorilerinin alanına girmektedir. GOÜ'lerin sorunu ise gelişmiş ülkelerin eriştiği milli gelir düzeyine erişme sorunu yanında, aynı zamanda ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının iyileştirilmesini de sağlamaktır.

Kalkınmada karşılaşılan iç kaynak yetersizliğinden birisi "tasarruf açığı"dır. Bu bağlamda dış borçlanmalar, iç tasarrufların elverdiğince daha yüksek oranda yatırım olanağına katkıda bulunması şeklindedir. Milli gelirdeki artış tasarruf oranını yükselteceğinden, bir süre sonra ülke dış yardıma gerek kalmadan büyümesini sürdürebilecektir. GOÜ'lerde kalkınma hızının yatırım malları ve ara malları ithalatına bağımlı olması sonucu dövizde olan ihtiyacı artırmaktadır. Bu bağlamda, kalkınmakta olan ülkelerin refah düzeyini artırırken karşılaştıkları en önemli sorun "döviz darboğazı"dır. Ülke için bunun anlamı; yapılan tasarrufların yatırıma dönüştürülmesini gerçekleştirerek, üretilen mal ve hizmetlerin bir bölümünü ihracata yönelterek, kazanılan döviz gelirleriyle ihtiyaç duyulan diğer malların dışarıdan tekrar satın alınmasını kolaylaştırmaktadır. Dış kaynaklar iç tasarrufu destekleyerek aynı zamanda ülkede mevcut olan döviz boşluğunu da gidermektedir (Seyidoğlu, 2003, s.755-756). Dolayısıyla, borçlanma sonucu elde edilen kaynağın, kalkınma hedefiyle uyumlu, üretim/ihracat artışını sağlayacak şekilde etkin kullanımı önem kazanmaktadır.

1.1.1. Gelişmekte Olan Ülkelerin Finansman Sorunu

Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Japonya ve Avustralya haricinde dünyanın çok büyük bir bölümü az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere aittir. Az gelişmişliğin temel göstergesi kişi başına düşen reel gelirin göreceli olarak düşük olması yanında yüksek kırsal nüfusun göreceli fazlalığı, hızlı nüfus artışı, okur-yazarlığın düşüklüğü ve ortalama ömrün kısa olması gibi özellikleri de mevcuttur (Seyidoğlu, 2003, s.586).

GOÜ'lerin hemen hepsinde tasarruf yetersizliği yanında döviz gelirleri de ekonomik gelişmeyle paralel gitmemekte ve kısıtlayıcı bir faktör olarak kendini göstermektedir. Yatırım malları ve hammadde ithalatına bağımlı üretim yapısının dayattığı döviz ihtiyacının yanısıra, ithal tüketim mallarına olan talebin genişleyen iç pazarla birlikte artışı da, döviz talebinin önemli unsurlarından birisidir. Artan ithalatı karşılamak için ihtiyaç duyulan dövizin kaynağı mal ve hizmet ihracatı ile dış borçlanmadır. Dış borçlanma bir taraftan tasarruf açığını giderirken diğer taraftan kalkınma için gerekli ithalatın yapılmasına imkan sağlamaktadır (Zerenler, 2004).

Yetersiz iç tasarruflar, sanayileşme ve kalkınma çabalarının büyük miktarda finansman gerektirmesi, sanayi üretiminin büyük ölçüde ara malı ithalatı ile mümkün olması nedeniyle dışa olan bağımlılık, dış ticaret ve ödemeler dengesi açıkları ve bunların finansmanını sağlayacak ulusal döviz miktarının yetersiz olması, askeri harcamaların zaman zaman büyük boyutlara ulaşması, kamu açıkları, yurtiçi finansmanın yurtdışı finansmana oranla daha pahalı olması, ülke ekonomisinin kısa vadeli sermaye akımlarına açık olması, vadesi gelen dış borçların yine dış borçlanma ile döndürülme zorunluluğu gibi ekonomik nedenlerin yanı sıra etkileri açısından sosyal problemlerle de ilişkilidir (Sarı, 2004, s.6). Yukarıda sözü edilen nedenler başlı başına ekonomik olaylar gibi görünse de ekonomik kalkınma sürecinde ortaya çıkan sosyal sorunların giderilmesi de oldukça önemlidir.

Bal (2001, s.12)'a göre uluslararası finansman, GOÜ'ler bağlamında sahip olduğu çeşitlilik ve nitelik farklılıkları açısından birbirleri arasında ikame yetenekleri sınırlı, tamamlayıcılık özellikleri ise güçlü olan çeşitli

enstrümanları kapsamaktadır. Bu enstrümanların büyük çoğunluğu söz konusu ekonomilerde borçluluk doğuran akımlarla ilişkili olduğundan farklı seviyelerde borç stoklarının meydana gelmesine ve artmasına neden olmaktadır.

GOÜ'ler açısından uluslararası finansmanların büyük çoğunluğunun dış borçlanmalar şeklinde olması ve bunların ulaştığı yüksek seviyeli stok düzeyleri, dış borçların yönetimi olgusunun üzerinde önemle durulması zorunluluğuna yol açmaktadır.

Son 20 yılda, yaşanan dış borç krizleri dış borç yönetimi kavramının farklı boyutlarıyla değerlendirilmesini zorunlu hale getirmiştir. 1980 yılından itibaren uluslararası borç stoklarının ve borçluluk sorunlarının artması GOÜ'lerin borçlarının aynı bazda izlenmesi ve standardize edilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede 1984 yılında Dünya Bankası, Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS), IMF, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşlar dış borç verilerinin standart hale getirilmesini sağlamak amacıyla ortak bir çalışma grubu kurmuştur.

Bu çalışma grubunun 1988 yılında önerdiği ve ülkemizde de Hazine Müsteşarlığı tarafından kabul edilen dış borç tanımı şöyledir; Bir ülkenin belirli bir zaman dilimi içindeki gayri safi dış borçları, o ülkede yerleşik olmayan kişilerden bir sözleşmeye dayanarak sağlanmış olan kısa, orta ve uzun vadeli yükümlülükler toplamıdır. Tanımda yer alan gayri safi dış borçtan kastedilen, borç servisi (ülkelerin bir yıl içinde yapmış oldukları faiz ve ana para ödemeleri toplamı) üzerinden hesaplanacak yükümlülüklerin stok miktarı olmasıdır. Tanımlamada diğer önemli bir husus ise dış borcun yurt dışında yerleşiklere olan yükümlülükleri anlamına gelmesi ve burada borçlanılan döviz cinsinin önemli olmamasıdır. Taahhüt edilen dış borçların kullanılmamış olması ekonomi üzerinde bir yükümlülük yaratmadığından dış borç stokuna ilave edilememektedir. Diğer bir ifadeyle taahhüt edilen bir borcun, borç stokuna dahil edilmesi ancak kullanılmasıyla mümkündür (Bal, 2001, s.14).

Türkiye'ye özgü yapısal ekonomik problemler 1980'li ve özellikle 1990'lı yıllar boyunca önemli dış borç birikimini meydana getirmiştir. Ülkemizde dış borç stoklarının çok yüksek boyutlara ulaşması ve uluslararası konjonktürün etkisiyle birleşmesi sonucu etkin bir dış borç yönetim sisteminin oluşturulması konusundaki çabalar da yoğunlaşmıştır. 1980'li yılların ortalarından itibaren başlayan bu olumlu çabalar ülkemiz dış borç yönetim sisteminde önemli gelişmelere yol açmıştır (Bal, 2001; Sarı, 2004).

Ülkemizde dış borç yönetimi konusunda atılan adımların ilki 07.07.1984 tarihinde Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında (TPKKH) çıkarılan 30 sayılı karardır. Bu kararla yurt içinde yerleşik kişi ya da kurumlarca yurt dışında yerleşik kişi ya da kurumlardan sağlanan her türlü orta ve uzun vadeli dış kredilerin dış borç kütüğüne kaydedilmesi zorunluluğu getirilmiştir. İkinci önemli adım ise "dış borç veri tabanı sistemi" adı verilen proje çerçevesinde öncelikle 31.12.1983 tarihi itibarıyla tüm dış krediler stok bilgisi olarak veri tabanına depolanmış, dış borç servisinin projeksiyonları yapılmış ve daha sonra sağlanan krediler dış borç kütüğüne kaydedilerek sisteme dahil edilmiştir.

Orta ve uzun vadeli dış borçların yönetimine ilişkin bu gelişmelerin yanı sıra kısa vadeli borçların yönetiminde 30.01.1986 tarihi itibarıyla ticari bankalarca TCMB'ye kısa vadeli hareketleri raporlama sisteminde kullanılan kodların geliştirilerek çeşitlendirilmesiyle artan kısa vadeli borçların daha detaylı izlenmesine olanak yaratılmıştır.

Dış borç yönetiminin politika tespiti, düzenleme, işleme yönelme, muhasebe ve istatistiki analiz gibi çeşitli fonksiyonları bulunmaktadır. Politika tespiti fonksiyonu ülkenin dış borçlanma politikaları ve stratejilerinin belirlenmesinde ekonominin yönetiminde birinci derecede sorumlu kuruluşlar arasında işbirliğini ifade etmektedir. Düzenleme fonksiyonu tüm dış borçların kayda geçirilmesi ve izlenmesi için yetkileri iyi tanımlanmış kurumsal yapı ve birimin oluşturulmasına ilişkindir. İstatistiksel analiz fonksiyonu piyasa şartları doğrultusunda borç yöneticilerine gerek mevcut durum gerekse geleceğe yönelik analizlerin yapılmasına olanak sağlayan istatistiki verilerin değerlendirilmesine yöneliktir. İşleme yönelme fonksiyonu ise dış borç yönetim

ünitesince uluslararası mali piyasalara başvurma ve bu piyasalara katılmak için bir strateji benimsenmesine ilişkin bir fonksiyondur. Son yıllarda dış borçlanmanın artması ve çeşitlenmesi ile birlikte ülkemizde söz konusu fonksiyonların uygulanmasında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Akçay, 1988, s.1,3).

1.1.2. Dış Borçlanma ve Yapısal Uyum Politikaları

Uluslararası finansman, ülkeler arasındaki çeşitli türden finansal akımların ve işlemlerin nitelendirilmesinde kullanılan genel bir kavramdır. Dış borçlanma ise söz konusu akımlar içerisinde borçluluk ilişkisine neden olan ve belirli süreler sonunda iade edilmeyi gerektiren çeşitli finansal işlemlerdir.

İstikrar paketleri acilen müdahaleyi gerektiren; yüksek enflasyon, rezervlerin erimesi, sermaye kaçıışı ve cari ödemelerde önemli boyutlara ulaşan açıklar gibi mevcut sorunları çözmeye yöneliktir. Yapısal uyum programları ise gelecekteki ekonomik büyümeyi engelleyici faktörleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu faktörler; üretim üzerinde olumsuz etkiler yaratıcı nitelikte ülke parasının yapay olarak aşırı değerli tutulması (yapay düşük döviz kuru), fiyat, faiz ve kredi kontrolleri, yüksek gümrük vergileri, ithalat kısıtlamaları ve aşırı yüksek vergiler ve sübvansiyonlar olarak sıralanmaktadır. İstikrar ve yapısal uyum programlarının hazırlanmasında özellikle IMF ve Dünya Bankası'nın birlikte rol oynadığı bilinen bir gerçektir. IMF'in bizzat kredi verme mekanizmasında yer alan "koşulluk" ilkesi, ödemeler bilançosunda dengenin sağlanması amacıyla ilgili ülkenin istikrar tedbirlerini alması ve uygulaması mutlaka gereklidir. IMF, ilgili ülke tarafından hazırlanan istikrar paketini yeterli görmesi halinde stand-by anlaşması imzalamaktadır. Böylece istikrar politikası uygulanırken IMF'in mali desteği alınabilmektedir (Sönmez, 1998, s.328-329).

IMF, dış kredi sağlayan hükümetler ve özel bankalar, az gelişmiş ekonomilerin krizle karşılaşması durumunda, ilgili ülkeden bir dizi önlem almasını talep ederler. Bu "kararlılık" politikası önerilerinin sayısal içerikleri ülkeye göre değişmekte ancak nitelikleri değişmemektedir. Kepenek ve Yentürk (2004, s.198) de ilgili her ülkenin bildiği bu önlemleri "para ve kredi

sunumunun, bütçe harcamalarının kısılması, devalüasyon; temel malların fiyatının ve faiz oranlarının yükseltilmesi ve ücret artışlarının sınırlandırılmasıdır” şeklinde açıklamaktadır.

Parasız (2003, s.69-73) ise konunun önemi nedeniyle başta Dünya Bankası ve IMF olmak üzere bir çok uluslararası finansal kuruluşun, uluslararası finans alanında daha fazla dışa açıklık ve deregülasyonu içeren yapısal ayarlamaları, gelişen ekonomilerin yeniden finansman sağlayabilmeleri için ön koşul haline getirdiklerini ifade etmektedir. Günümüzde de borçlanma aynı ön koşulların yerine getirilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Yapısal uyum politikaları bazı ülkelere ilave politikalar öngörse de, esas olarak ithalatın libere edilmesi, finansal baskının kaldırılması, sermaye hesabının liberalleşmesi, özelleştirme ve vergi reformu şeklinde özetlenebilecek temel politika önlemlerini kapsamaktadır.

Yabancı fonlar; hibe, uluslararası kurumlardan düşük faizli krediler, proje finansmanı ve ticari borçlanma şeklinde gelmektedir. Türkiye 1995 yılı sonrası borçlanmasının önemli bir kısmını ticari bankalardan kredi olarak karşılamıştır. Borçlanmaların giderek kısa vadeli ve özel hale gelmesi mali koşullar açısından ekonomiye ilave riskler ve yükler getirmektedir. Türkiye'nin önemli miktarda dış borç stokuna sahip olması ve bu borcun iyi bir şekilde yönetimi dışarıdan borçlanmayı daha kolay bir hale getirecektir (Bağcı, 2001, s.106; Bal, 2001, s.65).

1980'li ve 1990'lı yıllarda yaşanan dış borç krizlerinin ortaya koyduğu en önemli katkılardan birisi de dış borç yönetiminin kurumsal, organizasyonel ve fonksiyonel yapısının ön plana çıkarılması ve geliştirilme arayışlarıdır. Uluslararası kurumların bu çerçevede verdiği yoğun destekler, GOÜ'lerin dış borç yönetim pratiklerini geliştirme arayışlarına yol gösterici olmaktadır (Bal, 2001).

İlgili ülkelerin “kredi” değerliliğini kanıtlaması ve borç alabilmesi bu tedbirleri almasına bağlıdır. Türkiye bu tedbirleri 1980 yılının Ocak ayında almaya başlamıştır. GOÜ olarak Türkiye ekonomisi açısından uluslararası finansman ve dış borçların yönetimi hem ülkenin reel borç yükünün

hafifletilmesi hem de dünya piyasalarında kredi değerliliğini sürdürebilmek bakımından son derece önemli olduğu belirtilmektedir.

Dünya Bankası standart dışı borç tasnifini, borçların vadelerine, borçlulara ve alacaklılarına göre sınıflandırmaktadır. Kredinin anlaşma tarihi ile son anapara geri ödemesinin yapıldığı tarih arasındaki süre, dış borcun vadesidir. Bu süre bir yıla eşit veya bu süreden daha az ise kısa vadeli kredi, bir ile beş yıl arasında ise orta vadeli kredi, beş yıldan fazla ise uzun vadeli kredi anlamına gelmektedir. Borçlularına göre krediler ise özel garantisiz borçlar, kamu borçları ve kamu garantili borçlar olarak sınıflandırılmaktadır. Hazinesinin garantörlüğü ile bir kamu kuruluşunun borçlu olduğu bu son durumda, Hazine gizli bir yükümlülük altına girdiğinden bu yükümlülüğün doğru ve tam olarak tespiti etkin borç yönetimi açısından oldukça önemlidir. Alacaklılara göre yapılan tasnifte ise resmi kaynaklı borçlar ve özel kaynaklı borçlar ayrımı yapılmaktadır. Resmi kaynaklı borçlar çok yanlı ve iki taraflı olabilmektedir. Özel kaynaklı borçlar ise ticari bankalardan alınan borçlar, tahvil ihraçları ve diğer borçlar olarak ayrılmaktadır.

Bu tasnifin dışında dış borçlar kullanım alanlarına göre proje ve program kredileri, serbest ve bağlı krediler, borç erteleme ve refinansman kredileri olarak çeşitlendirilebilmektedir. Diğer sınıflandırmalar içinde Dolar, Euro, Yen gibi para biriminin cinsine göre, askeri, siyasi, ekonomik, mali, teknik gibi borçlanmanın hukuki statüsüne göre, ayrıca kapsamında bir bağış unsuru bulunan imtiyazlı krediler veya bu unsurun bulunmadığı imtiyazsız krediler de mevcuttur (Sarı, 2004).

150'den fazla ülkenin oluşturduğu GOÜ'leri BIS, bölgesel olarak Afrika ve Ortadoğu, Asya Pasifik, Latin Amerika ve Gelişmekte olan Avrupa olmak üzere dört gruba ayırmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, aralarında Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Rusya'nın yer aldığı Gelişmekte Olan Avrupa grubunda yer almaktadır. Bu grupta 2003 itibarıyla % 20,7'lik payla en fazla fon sağlanan en borçlu ülke Polonya'dır. Fonların % 15,3'üne sahip olan Çek Cumhuriyeti ise ikinci sıradadır. Gruba sağlanan finansmanlardan en düşük payı % 9,9'la Türkiye almaktadır. 2001 ve sonrasında Türkiye'nin payında oransal olarak sürekli gerileme kaydedilmiştir (TCMB, 2004).

1.2. Türkiye Ekonomisinin Dış Borçlanma Serüveni (1980 ve Sonrası)

Dünya'nın gelişmekte olan diğer ülkeleri gibi Türkiye de borçlanma konusunda uzun ve problemlili bir geçmişe ve gündeme sahiptir. Türkiye II. Dünya Savaşı sonrası büyük ölçüde dış borçlanmaya dayalı kalkınma sürecine girmiştir. DÇM uygulaması bunların başında gelmektedir. Ülkemizin saygınlığını zedeleyen bu uygulama 1978 yılının başlarında yayımlanan bir kararname ile dondurulmuştur (Efe, 2004).

Bağcı (2001, s.107) ise 1994 ve 1995 yılında uluslararası rating kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürerek borçlanmasını olumsuz yönde etkilemesi dışında 1980'li yıllardan sonraki gelişmelerin Türkiye'nin uluslararası kredi piyasalarında itibar kazanarak bu piyasalardan borçlanabildiğini ileri sürmektedir.

Türkiye ekonomisinin 1980 ve sonrasındaki yeniden yapılanma sürecinde uygulanan politikalar ve buna paralel olarak gelişen dış borçlanmanın boyutları ve birikim süreçlerini birbirlerinden kırımla noktalarıyla ayrılan üç dönem halinde incelemek mümkündür. Bu üç dönemin genel profili 1980-1989 dönemi, 1990-1999 dönemi, 2000 ve sonrası dönem olarak anlatılmaya çalışılacaktır. Ekonominin dış borç dinamiklerinin tahlili ve dış borç birikim süreci üzerinde etkili olan politikaların belirlenmesi açısından bu üç dönemi 24 Ocak Kararları, 32 Sayılı Karar ve 09.12.1999 tarihinde IMF ile imzalanan stand-by anlaşması şeklinde ifade etmek yerinde olacaktır (Sönmez, 1998, s.487).

1.2.1. 1980 Dönüşümü

Türkiye ekonomisindeki yapısal ve köklü değişikliklerin başlangıcı 1980 yılıdır. Bu yılın 24 Ocak'ından itibaren daha dışa açık, daha liberal ve daha piyasaya dönük uygulamalar başlatılmıştır. Türkiye bu uygulama ile geleneksel ithal ikameci modelini değiştirerek ihracatın özendirilmesi esasına dayanan kalkınmaya yönelmiştir. Bu dönemde hazırlanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1985-1989) öncekilerden farklı olarak dışa açık bir ekonomik model esas alınmıştır (Seyidoğlu, 2003, s.611).

Boratav (1989, s.122-123), 24 Ocak Programı'nın 1985 yılı sonuna kadar kesintisiz uygulandığını ve zaman içinde yeni unsurların eklenmesiyle zenginleşen bir bütünlük taşıdığını ifade etmektedir:

“sürekli devalüasyonlar doğrultusunda işletilen günlük kur ayarlamalarına bağlı ve zaman içinde serbestlik derecesi artırılan bir kambiyo politikası; ithal kotalarının adım adım kaldırılmasıyla liberasyona yönelen bir ithalat rejimi; pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın bir ulusal öncelik haline getirilmesi; ağır sanayi ve temel mallara dönük kamu yatırımlarının giderek tasfiyesi ve bazı KİT'lerin özelleştirilmesinin hedeflenmesi; KİT fiyatlarının yükseltilmesine paralel olarak fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması; grev, toplu sözleşme ve sendikal faaliyetlerin yasaklandığı dört yıl boyunca ücretlerin zorunlu tahkim sistemiyle, daha sonra ise fevkalade sınırlı bir yasal ve kurumsal çerçeve içinde saptanması; benzer sınırlayıcı gelir politikalarının memur maaşları ve tarımda taban fiyatlar için uygulanması ve iç talebin daraltılması”

24 Ocak Kararları ve ondan sonraki dönemde alınan önlemler bütün halinde “iktisadi önlemler paketi”ni oluşturmaktadır. Bu kararlarla uzun dönemde dış dünyadan soyutlanmış olan Türkiye'nin yeniden dünya ekonomisi ile bütünleşmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda hem iç hem de dış ekonomiye ilişkin bir çok alanda serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılması sağlanarak, dış açığın kabul edilebilir bir düzeye çekilmesi, ülkenin kredi değerliliğinin yeniden sağlanması piyasa mekanizmalarının daha iyi çalışır duruma getirilmesi ve devletin ekonomideki ağırlığının hızla azaltılması öngörülmüştür.

Söz konusu kararların dış ticaret yönünden getirdiği bazı uygulamalar şunlardır: kotaların kaldırılması, gümrük tarife oranlarının düşürülerek dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi- kambiyo denetiminin yumuşatılması, esnek kur sistemine geçilmesi, faizlerin serbest bırakılması, bürokrasinin azaltılması, yabancı sermayeye yeni teşvikler sağlanması vb. Bu kararlar önceki dönemde ihracat aleyhine doğan çarpıklıkları gidermeye ve ihracat ve diğer döviz gelirlerini artırmaya yönelik olmuştur. Aynı zamanda iç ekonomi alanında alınan bir dizi tedbirlerle Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne (KİT) bütçe açıklarını kendi öz kaynaklarıyla karşılamalarını sağlaması için fiyat politikalarında serbesti tanınmıştır. Vergi alanında yeni reformlar yapılmıştır². 1980'den sonra girilen liberal ekonomide ağırlık piyasa ekonomisine ve özel

² Katma Değer Vergisi uygulaması bu dönemde başlatılmıştır.

kesime verilerek kamunun ekonomideki payının azaltılması yoluna gidilmiştir. Bu yolun izlenmesinde KİT'lerin verimli çalıştırılması, bütçe açıklarının kapatılması ve mülkiyetin tabana yaygınlaştırılması gibi nedenlerin yanında hisse senetlerinin aynı zamanda yabancılara satışı yoluyla ülkeye yabancı sermaye, ileri teknoloji ve yönetim bilgilerinin girişine imkan sağlamakta amaçlanmıştır³. Özelleştirmeden beklenen diğer amaç ise ilgili kamu kuruluşlarının hisse senetlerinin satılarak ülkeye yabancı sermaye girişini özendirmek olmuştur. Ancak anayasal engeller, toplumsal uzlaşmanın sağlanamamış olması gibi nedenlerle geçen zamana karşın özelleştirmede henüz istenen sonuçlar alınamamıştır. KİT'lerin özelleştirilememiş olması ve bu teşebbüslerin işletme zararlarının genel bütçeden karşılanmaya devam edilmesi, bütçe açıklarının giderek büyümesine neden olmuştur (Seyidoğlu, 2003, s.612-613).

Kazgan'a (1999, s.153-154) göre 1980'de başlayan liberalleşme süreci, 1992'ye kadar ihracatın artırılmasına öncelik veren ve bir yandan reel devaülasyonla iç talebin kısılmasına yönelik belirli bir politik denetim altında gelmiştir. Bu dönemde en başarısız alan olarak nitelendirilebilecek iç finansal piyasadaki liberalleşme için yapılan girişimler 1982'de büyük bir krizle sonuçlandığından denetim yoğunlaştırılmıştır. Faizlerin serbest bırakılması sıkı para politikası uygulamasında nominal ve reel faizlerde oldukça yüksek artışlara yol açtığından bunun sonucu 1980 öncesi büyük ölçüde negatif olan reel mevduat ve kredi faizleri, yüksek pozitif değerlere çıkmıştır. Bankalar ve bankerler mevduat toplama yarışına girerek faizleri yükseltmiş ve yüksek faiz oranları üzerinden kredi alan küçük firmalar ise gelir düşüşü nedeniyle taleplerin daralması sonucu borçlarını ödeyemez duruma gelmişlerdir. Dolayısıyla banker ve benzer nedenle banka iflasları kaçınılmaz son olmuştur⁴. 1983 sonunda para piyasası ve bankalar sistemi tekrar denetime alınarak, mevduat vade ve faizlerini belirleme yetkisi önce Maliye Bakanlığı'na, sonra da TCMB'ye bırakılmıştır.

³ 1980'lerde ortaya çıkan özelleştirme yalnız Türkiye'ye özgü bir gelişme değildir. Aynı tarihlerde İngiltere, Almanya ve ABD'de de özelleştirmeler yapılmıştır.

⁴ 1982 başında para piyasasında Kastelli, Meban gibi büyük "banker" iflaslarıyla başlayan finansal çöküşü, Hisarbank, Odibank, İstanbul Bankası, İşçi-Kredi Bankası, Bağbank gibi küçük boylu bankaların iflaslarında kamulaştırılması izlemiştir (Kazgan, 1999, s.153).

(*) 1982 yılı aynı zamanda Latin Amerika'daki "büyük borçlu" konumundaki ülkelerin (Brezilya, Meksika, Arjantin) borç ödeyemez duruma düştüğü ve dünyada borç krizinin patladığı yıl olmuştur.

1983-84 döneminde özellikle devlet yatırımlarının artmasıyla ekonomi canlanarak görece bir başarı çizgisini 1988'e kadar sürdürmüştür. Bilhassa özel imalat sanayiindeki büyük boyutlu atıl kapasiteler harekete geçirilerek hem içeriye mal sunumu artışına hem de ihracat için bir kaynak sağlanmasına imkan verilmiştir. Türkiye'de 1973'ten sonra ilk defa 1988-89'da iki yıl boyunca ödemeler bilançosunda cari işlemler fazla vermiştir.

Yeldan (2004) ise Türkiye ekonomisinin dünya mal piyasalarıyla eklemlenmesini 1980 dönüşümü ile başlattığını ifade ederek 1989 yılında alınan *32 sayılı Karar* ile kambiyo rejiminin tamamen serbestleştirildiğini ve ödemeler dengesinin sermaye hareketleri kalemlerini doğrudan uluslararası finans sermayesinin spekülasyon hareketlerine açtığını belirtmektedir.

29.12.1983 tarihli 28 Sayılı Kararla başlayan ve 07.07.1984 tarihli 30 sayılı Kararla devam eden Türk Kambiyo Rejiminin serbestleşme çabalarındaki en son aşama ve somut adım olarak değerlendirilen 32 Sayılı Karar, 11.08.1989 tarih ve 20249 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kambiyo rejiminde en son alınan 32 sayılı Kararla; Türkiye'de yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin yurtdışından aynı ve nakdi kredi almaları serbest bırakılmış, yerleşiklerin döviz bulundurma, yerleşik bankalardan döviz kredisi alma, yurda döviz ithali ve yurtdışına döviz ihracı önündeki sınırlandırmalar önemli ölçüde azaltılmıştır.

Bunun sonucunda ödemeler dengesinin sermaye hesabı dışı açılarak, özel sektör borçlanması daha rahat bir şekilde yapılabilmıştır. Ancak bu durum yetersiz iç tasarruf ve kamu açıkları gibi yapısal sorunlarla birleşince 1990'lı yıllar boyunca dış borç birikimine önemli ivme kazandıran sıcak paranın girişine uygun zemin yaratmıştır (Sarı, 2004, s.53).

Sıcak paranın genel kabul görmüş kesin bir tanımı olmamakla birlikte, spekülasyon, kısa vadeli ve aşırı dalgalanma ile akışkanlık gibi öğeleri kapsadığı bilinmektedir. Bu akımlar ulusal piyasalarda göreceli yüksek reel faize yönelerek, kısa dönemli bir faiz birikimi sağlamak ve bu da ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değer kazanmasına yol açmaktadır. Bu süreç içinde dış ticaret olumsuz yönde etkilenirken cari işlemler dengesi

açıkları artmakta ve ekonomi istikrarsızlıklara daha duyarlı bir hale gelmektedir. Aynı süreç ticarete açık sektörlerin olumsuz etkilenmesine ve rezerv birikimlerine neden olurken, ulusal tasarruf hacminin de daralmasına sebep olabilmektedir. 1990'lı yılların tipik özelliği olan bu durum Türkiye ve diğer GOÜ'ler açısından finansal kısıtlamaları ve döviz darboğazını ortadan kaldırma gibi geçici dengelere yol açabilirken, ekonomide yapısal önlemler almak gibi radikal karar değişikliklerinin ertelenmesine de zemin hazırlamaktadır (Bal, 2001, s.220-221).

1.2.2. 1990'lı Yıllar ve Sermaye Hareketlerinin Serbestleşmesi

1988-89 yıllarında cari işlemler bilançoları fazla vermesi ile Türkiye iyimser bir hava yaratmış ve dışardan gelen baskılarla ekonomi ciddi bir serbestleşme sürecine girmiştir. 1990 yılında finansal piyasalar serbestleştirilerek, büyük çaplı gümrük indirimleri yapılmış ve aynı zamanda Türk Lirası'nın (TL) konvertibilitesi IMF nezdinde onaylatılarak liberalleşme süreci tamamlanmıştır. Fakat özelleştirme bunun dışında kalmıştır (Kazgan, 1994.s.190-196).

Kepenek ve Yentürk (2004, s.211) 1989 yılından sonra yapısal uyum politikalarında bir yenilik olarak dış finansal serbestlik kararının alındığını belirtmektedir. Dış finansal serbestlik bir taraftan sermaye hareketlerinin serbest kalmasına diğer taraftan yurtdışında yerleşik kurum ve bireyler arasındaki iktisadi işlemlerin yabancı paralar cinsinden yapılabilmesine imkan sağlamıştır. 1990 yılında geçilen dış finansal serbestlik uygulamasından sonra Türkiye'ye aşırı bir yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. Bunun nedeni GOÜ'lerdeki faiz oranlarının uluslararası faiz oranlarından yüksek olmasıdır. Ülkelerdeki faiz oranları arasındaki fark finansal sermayeye bir arbitraj olanağı sağlamaktadır.

Diğer görüşler ise sermaye akımlarının otonom hareket ettiğini ve bu otonom sayesinde, aşırı sermaye akımlarının arbitraj olanaklarının olmadığı ülkelerde de döviz kurunu düşürüp faiz oranını yükselterek kendine arbitraj olanağı yarattığını savunan yaklaşımlardır.

1990'lı yıllardan itibaren 32 sayılı Kararın hazırladığı alt yapı sayesinde yurtiçi tasarrufların yetersiz kaldığı bir ortamda hızla büyüyen kamu açıklarına finansman sağlamada yurt dışından gelen sıcak paranın rolü giderek artarken, özel sektör de borçlanmanın önemli bir aktörü haline gelmiştir. Böylece hem kamu hem de özel sektör dış borçlanması önemli ölçüde özendirilmiştir. Bu özendirici politikalarla ülkenin dış borç stoku özellikle 1989'u izleyen dört yılda % 61,3 oranında artmıştır (Sarı, 2004, s.54).

Kazgan (1999, s.168-170) ise bu yeni dönemde "ihracata dönük büyüme" yerini, faiz arbitrajı yöntemiyle sermaye ithaline dayalı "ithalata dönük büyüme"ye bıraktığını belirterek, bu durumun 1993 sonuna kadar sürdüğünü, 1994'te şiddetli bir krizle noktalandığını ifade etmektedir. Ayrıca bu dönemin dış etkenlere bağlı olarak 1990 ve izleyen yıllarda başta ABD ve Japonya'nın yoğun durgunluğu ile Körfez Savaşı ve Irak ambargosuyla süren şansız bir dönem olduğunu da vurgulamaktadır.

Efe (2004) ise 1997 yılında patlak veren Güneydoğu Asya Ülkeleri dış borç krizinin, gelişmekte olan ülkelerin ve dolayısıyla Türkiye'nin uluslararası piyasalardan dış borçlanma koşullarını ağırlaştırdığını belirterek, bu çerçevede 1998-1999 döneminde Türkiye'nin dış borçlanma ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini ve hem kamu hem de özel sektörün dış kredi arayışlarının yoğunlaştığını ileri sürmektedir.

Bilhassa borç servisi gereksinimi nedeniyle artan kaynak ihtiyacı, mali koşulları daha ağır olan dış kredilerin tercih edilmesini zorunlu kılmıştır. Uzun bir süredir net dış borç ödeyicisi olan kamu kesimi dış borç servislerini iç borçlanma yoluyla yerine getirmeye çalışmıştır. Bunun neticesinde Temmuz-Aralık 1998 döneminde kamu kesimi, dış borç servisinin oldukça önemli bir bölümünü TCMB rezervlerinden karşılamak zorunda kalmıştır. Bu dönemde en çok zorlanan mali sektörde, 1990'lı yıllarda önemli ölçüde kısa vadeli dış borçlanmaya giden ticari bankalar 1998-99 yıllarında büyük güçlüklerle karşılaşmışlardır (Bal 2001, s.227).

Sönmez (2003, s.338) ise 1990 ve 1999 döneminde iki önemli kırılma noktasından ilkinin 1994'te patlak veren finansal kriz, ikincisinin ise Aralık 1999 IMF'le imzalanan 17. stand-by anlaşması olduğuna değinmektedir.

1999 yılı sonunda IMF ile yapılan stand-by anlaşması çerçevesinde, döviz kuruna dayalı üç yıl süreli bir istikrar programı uygulamasına geçilmiştir. Yapısal düzenlemeler ve sıkı maliye politikası ile desteklenen programın en belirgin özelliği, TL'nin döviz kuru sepeti karşısındaki değerinin günlük olarak bir yıllık dönem için kamuoyuna açıklanması olmuştur (Sarı, 2004, s.59).

1.2.3. Dış Borcun Sürdürülebilirliği ve 2000'li Yıllar

Türkiye IMF destekli üç yıl süreli istikrar programı uygulamasını 2000 yılına girerken başlatmıştır. Programın ilk 18 aylık süresi enflasyonu indirmek amacıyla döviz kuru artışları sabitlenmiş bir rejim esasına dayandırılmıştır. Daha sonra döviz kurunun belirli bantlar içinde hareketine imkan sağlayan bir sisteme geçilmesi öngörülmüştür.

Kamu borç yükünün azaltılması, ekonominin sağlıklı mali dengeler içinde büyümesinin yapısal reformlar ile sürdürülebileceği beklenmiştir. Dışa açık ekonomilerde sabit döviz kuruna dayalı istikrar programları, ilk aşamada faizlerin hızla düşmesi ve döviz kurunun değerlenmesi sonucunda yurtiçi talep ağırlıklı bir büyümeye yol açarken aynı zamanda ithalatı artırıcı etki yaparak ekonominin dış açığının genişlemesine neden olmaktadır. 2000 yılında Türkiye ekonomisindeki gelişmeler de bu genel çerçevede oluşmuştur (Celasun, 2001, s.175-176).

Sönmez (2003, s.358) ise IMF destekli 2000 yılında uygulamaya konulan program çerçevesinin Türkiye'nin yedi kat fazla borçlanmasını gerektirdiğini belirterek 17. stand-by anlaşmasının dış borçlanma yönünden faiz hariç 32 milyar Dolar yük getirdiğini savunmaktadır.

2000 yılında Türkiye'de iç talebe dayalı hızlı büyüme, tüketici kredilerindeki genişleme ve TL'nin değer kazanması ithalat ve cari işlemler dengesi açığının hızla artmasına neden olmuştur. Bunun sonucu aynı yıl cari

işlemler açığı 9,8 milyar Dolara yükselmiş ve buna paralel olarak dış finansman ihtiyacı da artmıştır. Yılın Kasım ayı sonlarında yaşanan kriz, Kasım-Aralık döneminde ekonomiden hızlı bir sermaye çıkışına neden olmuştur. Yabancı yatırımcılar Türkiye'deki hisse senedi portföyleri ile mevduatlarını 5,7 milyar Dolar azaltmışlardır. Kısa vadeli sermaye çıkışları sonucunda meydana gelen döviz rezervlerindeki azalmayı gidermek amacıyla Aralık ayında IMF'den 2,9 milyar Dolar tutarında ek destek sağlanmıştır (Sarı, 2004, s.59).

Kasım 2000'de oluşan uyarıcı sarsıntıdan sonra, 2001 yılı Şubat ayında ana krizle karşılaşmış ve döviz rezervlerindeki erime ile sermaye çıkışları yüksek faizlerle durdurulamamıştır. Bu dönemde portföy ağırlıklı toplam 5,3 milyar Dolarlık kısa vadeli sermaye çıkışı yaşanmıştır. Bu krizde kamu bankalarının büyük hacimli likidite gereksiniminin karşılanamaması ve faizlerin astronomik oranlara ulaşması sonucu döviz kurunun "önceden belirlenmiş bir çizelgeye göre değişmesi" ilkesinden vazgeçilerek ulusal paranın değeri dalgalanmaya bırakılmıştır (Celasun, 2001, s.176; Sönmez, 2003, s.338; Sarı, 2004, s.59).

Mayıs 2001'de IMF ve Dünya Bankası'nın daha güçlü mali desteği sağlanarak, bankacılık sektörünün bozulan bilançolarının düzeltilmesi, mali denetimin güçlendirilmesi ve kamu iç borcunun çevrilebilmesi konularına öncelik veren yeni bir program uygulanmasına başlanmıştır. Bu çerçevede umut verici gelişmeler sağlanmıştır (Celasun, 2001, s.178).

Sönmez'e (2003, s.358) göre yaşanan krizler sonucu 17. stand-by anlaşmasının iflas ederek yerini alan 18. stand-by anlaşmasının temelinde bir önceki programın öngördüğü politikaların güçlendirilerek sürdürülmesidir. Yeni programda Türkiye'nin kriz sürecinde aldığı borçların servisini yerine getirmesi söz konusudur. Bu açıdan dış borç ödeme programı niteliğine sahip olan program aynı zamanda ekonominin küresel düzene eklemlenmesine de hizmet etmektedir.

Efe (2004) ise 2003 yılında enflasyonda ve faiz oranlarında tarihi düşüşler yaşanması ile birlikte IMF borçlarının bir bölümünün 2006 ve sonrasına ertelenmesi sayesinde 2004 yılının daha rahat geçtiğini, ancak borç stoklarının bulunduğu seviyenin hala kırmızı alarmda olduğunu ifade etmektedir.

Buraya kadar anlatılan bilgiler ışığında tablolar yardımıyla Türkiye'nin dış borçlarının genel profili incelenecektir. Tablo 1.1.'de görülebileceği üzere, dönem boyunca uygulanan politikaların artırdığı kamu kesimi ve ödemeler dengesi açıkları, dış borç birikim süreçlerinin temel belirleyicileri olmuş ve toplam dış borçlar bu dönemde katlanarak büyümeye devam etmiştir.

24 Ocak 1980 Türkiye ekonomisinde yapısal ve köklü değişikliklerin başlangıç tarihi olmuş, ancak ekonomik kalkınmanın kaynak ihtiyacı dışarıdan karşılanmaya çalışılmış ve dış borçlanma miktarları da yıllar itibariyle büyük artışlar göstermiştir.

1980 yılında 15,7 milyar Dolar olan dış borcumuz, 1983'de 18,8 milyar, 1984'de 20,8 milyar, 1990'da 49 milyar Dolara ulaşmıştır. 1980-1990 yılları arasında dış borç miktarı yılda ortalama 5 milyar Dolar civarında artarak, bu dönemde yaklaşık % 12,5 oranında artış sergilemiştir.

Dış borç stoku özellikle 1992 yılından itibaren artmış ve 2000 yılı itibariyle 119 milyar Dolara ulaşmıştır. 2001 yılında 2000'e göre görülen 5 milyar Dolarlık bir azalma sürdürülen programın dış borç ödemelerinde kısmi bir başarı sağlandığını göstermektedir. Ancak 2002 yılı itibariyle dış borç stoku yeniden 130,4, 2003 yılı sonunda 145,8, 2004 yılının üçüncü çeyreği itibariyle 153,2 milyar Dolara ulaşmıştır.

Toplam stok içinde kısa vadeli borçların payı 1993 yılında % 27'ye çıkmışsa da 2001 yılından sonra % 20'nin altında kalmıştır. Orta ve uzun vadeli borçlar ise istikrarlı bir biçimde artmıştır. Orta ve uzun vadeli borçlarda son dönemdeki artış içinde IMF'den kullanılan kaynakların büyük payı vardır.

TABLO 1.1. DIŞ BORÇLARIN VADE YAPISI (Milyon USD)

Yıllar	KISA VADE	ORTA- UZUN VADE	TOPLAM	STOKUN VADE YAPISI(%)	
				KISA	ORTA VE UZUN
1980	2.505	13.229	15.734	15,9	84,1
1981	2.179	14.448	16.627	13,1	86,9
1982	1.764	16.094	17.858	9,8	90,2
1983	2.281	16.533	18.814	12,1	87,9
1984	3.180	17.643	20.823	15,3	84,7
1985	4.759	20.901	25.660	18,5	81,5
1986	6.349	25.857	32.206	19,7	80,3
1987	7.623	32.703	40.326	18,9	81,1
1988	6.417	34.305	40.722	15,8	84,2
1989	5.745	36.006	41.751	13,8	86,2
1990	9.500	39.535	49.035	19,4	80,6
1991	9.117	41.372	50.489	18,1	81,9
1992	12.660	42.932	55.592	22,8	77,2
1993	18.533	48.823	67.356	27,5	72,5
1994	11.310	54.291	65.601	17,2	82,8
1995	15.701	57.577	73.278	21,4	78,6
1996	17.072	62.284	79.356	21,5	78,5
1997	17.691	66.525	84.216	21,0	79,0
1998	20.774	75.643	96.417	21,5	78,5
1999	22.921	80.104	103.025	22,2	77,8
2000	28.301	90.501	118.802	23,8	76,2
2001	16.403	97.492	113.895	14,4	85,6
2002	16.424	113.929	130.353	12,6	87,4
2003	23.013	122.792	145.805	15,8	84,2
2004Q3	29.316	123.844	153.160	19,1	80,9

Kaynak: 1980-1995 yılları arası Hazine Müsteşarlığı,
1996-2004Q3 yılları arası TCMB

Kısa vadeli borçların toplam borç stoku içindeki payı başlıca iki nedenden dolayı rakamlara yansıdığından çok daha büyüktür. Birincisi orta ve uzun vadeye kaydedilen özel sektör borcunun bir kısmının 366 gün vadeli kredilerden oluşmasıdır. Bu kredilerin 366 gün vade ile kaydedilmesinin nedeni, 365 günün üzerindeki kredilerin Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu'ndan (KKDF) muaf olmasıdır. İkicisi ise dış borç istatistiklerinin vadeye kalan gün sayısına göre değil kredi anlaşmasının orijinal vadesine göre tutulmasıdır. Böylece bir kredi örneğın 366 gün vadeli alındığında ve vadesine 2 ay kaldığında bile kredinin orijinal vadesi 366 gün olduğundan orta ve uzun vadeli olarak görünmektedir.

Tablo 1.2'de dış borçların kamu ve özel sektöre göre dağılımında, 1980-1990 döneminde orta-uzun vadeli kamu borçlanmasının % 80 ağırlıklı olduğu ve dönem sonu itibariyle 49 milyar Doları aştığı görülmektedir.

1991-2000 itibariyle yaklaşık 119 milyar Dolar olan dış borcun yaklaşık % 15'i özel sektör borçlanmasından oluşmaktadır. 2000 sonrası ve 2004 yılının üçüncü çeyreği itibariyle kamu borçlanma payı % 62, özel sektör borçlanma payı yaklaşık % 23 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO 1.2. DIŞ BORÇ STOKUNUN KAMU VE ÖZEL SEKTÖRE GÖRE DAĞILIMI
(Milyon USD)

Yıllar	VADELERİNE GÖRE DIŞ BORÇ (milyon \$)				VADE DAĞILIMI (%)		
	KISA VADE	ORTA-UZUN VADE		TOPLAM BORÇ STOKU	KISA VADE	ORTA-UZUN VADE	
		ÖZEL SEKTÖR	KAMU SEKTÖRÜ			ÖZEL SEKTÖR	ÖZEL SEKTÖR
1980	2.505	11.899	1.330	15.734	15,9	75,6	8,5
1981	2.179	13.276	1.172	16.627	13,1	79,8	7,0
1982	1.764	15.188	906	17.858	9,9	85,0	5,1
1983	2.281	15.773	760	18.814	12,1	83,8	4,0
1984	3.180	16.873	770	20.823	15,3	81,0	3,7
1985	4.759	20.007	894	25.660	18,5	78,0	3,5
1986	6.349	24.906	951	32.206	19,7	77,3	3,0
1987	7.623	31.430	1.273	40.326	18,9	77,9	3,2
1988	6.417	32.780	1.525	40.722	15,8	80,5	3,7
1989	5.745	34.400	1.606	41.751	13,8	82,4	3,8
1990	9.500	37.737	1.798	49.035	19,4	77,0	3,7
1991	9.117	39.120	2.252	50.489	18,1	77,5	4,5
1992	12.660	39.748	3.184	55.592	22,8	71,5	5,7
1993	18.533	42.855	5.968	67.356	27,5	63,6	8,9
1994	11.310	48.147	6.144	65.601	17,2	73,4	9,4
1995	15.701	49.958	7.619	73.278	21,4	68,2	10,4
1996	17.072	51.551	10.733	79.356	21,5	65,0	13,5
1997	17.691	49.713	16.812	84.216	21,0	59,0	20,0
1998	20.774	51.963	23.680	96.417	21,5	53,9	24,6
1999	22.921	52.737	27.367	103.025	22,2	51,2	26,6
2000	28.301	61.348	29.153	118.802	23,8	51,6	24,5
2001	16.403	70.004	27.488	113.895	14,4	61,5	24,1
2002	16.424	84.321	29.608	130.353	12,6	64,7	22,7
2003	23.013	91.797	30.995	145.805	15,8	63,0	21,3
2004Q3	29.316	89.167	34.677	153.160	19,1	58,2	22,6

Kaynak: 1980-1995 yılları arası Hazine Müsteşarlığı, 1996-2004Q3 yılları arası TCMB

(*)1983 öncesi borçlanmanın tamamı Hazine borçlanmasından oluşmaktadır.

Toplam stok içinde kısa vadeli borçların payı 2000'e kadar hep artış göstermiştir. 1980'lerde % 15 düzeyinde olan bu oran günümüze dek yükselerek % 28'lere ulaşmıştır. 1980 sonrası uygulanan dışa açık büyümeye yönelik politikalar dış borçların artmasına ve kısa vadeli borçlanmanın görece olarak hızla büyümesine yol açmıştır. Diğer bir ifadeyle, ekonomi dış borçlara daha duyarlı bir konuma gelmiştir. Kısa vadeli borçlar 1980-1991 arası ortalama % 16 oranında artmıştır.

1990'lı yıllarda toplam borç stoku içinde kısa vadeli olanların oranının % 19 ile % 28 arasında dalgalandığı görülmektedir. 1991 sonrası dönemde kısa vadeli borçların artışında özel kesimin rolü büyüktür. İç ve dış faiz oranları arasındaki olağanüstü fark nedeniyle özel kesim, işletme sermayesi ve spekülasyon amaçlarıyla dış borçlanmaya gitmiştir. İşletme kredilerinde bir yıl olan süre sınırlamasının 1991 ortalarında kaldırılması ve iki yıldan uzun süreli kredilere uygulanan KKDF'ye yapılan % 6 kesintinin kaldırılması işletme kredisi kullanımını artırmıştır. Ayrıca TL'nin değişim fiyatının enflasyonun altında ya da ona yakın bir eğilim göstermesi de dış kredi kullanımını doğal olarak artırmıştır. Bu durum özellikle 1990 sonrası kısa vadeli borçlardaki artışın asıl nedeni olarak gösterilmektedir.

Toplam stok içinde kısa vadeli borçların payının en yüksek olduğu yıl % 27,5 ile 1993 yılı, en düşük olduğu yıl ise % 17 ile 1994 yılı olmuştur. 1997'de özel sektörün üstlendiği dış borç stoku toplamın % 20'sini aşmaktadır. 1990'lar sona ererken dış borçlar bu on yılda sayısal olarak çok artmış ve ikiye katlanmıştır. Kısa vadeli borçların toplama oranı % 25'lere tırmanmıştır. Bu tırmanış 2000'e kadar devam etmiş, 2001 krizinde düşmüş, ancak 1999'daki düzeyinin altında seyretmiştir.

Kamunun kısa vadeli dış borç stoku bulunmadığından, 2002 yılından sonra tamamen özel sektör dış borçlanmasından kaynaklanan kısa vadeli borçların yeniden artış trendine girmesi dikkat çekicidir. Orta ve uzun vadeli dış borçların kamu ve özel kesim arasındaki dağılımında ise 1990 yılında uzun vadeli borçlar içinde % 4 olan özel kesimin payı yıllar itibariyle artarak 1999 yılında % 25'i aşmıştır.

Tablo 1.3'den izlenebileceği gibi dış borçların borçlulara göre dağılımına bakıldığında 1984-1990 döneminde dış borçların büyük bir kısmının kamu kesimine ait olduğu görülmektedir. Kamu kesimi borçları içinde konsolide bütçede Hazine borçları ağırlık taşımaktadır. Bu dönemde Hazine borçları hemen hemen ikiye katlanmıştır. Bütçe kamu sektörü borçları içinde en büyük payın TCMB'ye ait olduğu ve bunu KİT borçlarının izlediği görülmektedir.

TABLO 1.3. DIŞ BORÇ STOKUNUN BORÇLU YAPISI (Milyon USD)

Yıllar	KAMU SEKTÖRÜ	TCMB	ÖZEL	ORTA-UZUN VADE	KISA VADE	TOPLAM	STOKUN BORÇLU YAPISI (%)	
							*KAMU SEKTÖRÜ	ÖZEL
1980	8.670	3.229	1.330	13.229	2.505	15.734	75,7	24,3
1981	9.939	3.337	1.172	14.448	2.179	16.627	79,9	20,1
1982	11.703	3.485	906	16.094	1.764	17.858	85,0	15,0
1983	11.906	3.867	760	16.533	2.281	18.814	83,9	16,1
1984	12.431	4.442	770	17.643	3.180	20.823	81,0	19,0
1985	14.971	5.036	894	20.901	4.759	25.660	78,0	22,0
1986	19.046	5.860	951	25.857	6.349	32.206	77,3	22,7
1987	24.340	7.090	1.273	32.703	7.623	40.326	78,0	22,0
1988	26.234	6.546	1.525	34.305	6.417	40.722	80,5	19,5
1989	27.425	6.975	1.606	36.006	5.745	41.751	82,4	17,6
1990	30.416	7.321	1.798	39.535	9.500	49.035	77,0	23,0
1991	32.590	6.530	2.252	41.372	9.117	50.489	77,5	22,5
1992	33.598	6.150	3.184	42.932	12.660	55.592	71,5	28,5
1993	36.237	6.618	5.968	48.823	18.533	67.356	63,7	36,3
1994	39.550	8.597	6.144	54.291	11.310	65.601	73,4	26,6
1995	39.472	10.486	7.619	57.577	15.701	73.278	68,2	31,8
1996	40.162	11.389	10.733	62.284	17.072	79.356	65,0	35,0
1997	38.845	10.868	16.812	66.525	17.691	84.216	59,0	41,0
1998	39.890	12.073	23.680	75.643	20.774	96.417	54,0	46,0
1999	42.425	10.312	27.367	80.104	22.921	103.025	51,2	48,8
2000	47.919	13.429	29.153	90.501	28.301	118.802	51,7	48,3
2001	46.413	23.591	27.488	97.492	16.403	113.895	61,5	38,5
2002	63.982	20.340	29.608	113.929	16.424	130.353	64,7	35,3
2003	70.293	21.504	30.995	122.792	23.013	145.805	63,0	37,0
2004Q3	71.376	17.791	34.677	123.844	29.316	153.160	58,2	41,8

Kaynak: 1980-1995 yılları arası Hazine Müsteşarlığı, 1996-2004Q3 yılları arası TCMB
* Kamu borcuna TCMB ilave edilmiştir.

1990-2000 döneminde kamu ve özel sektör borçlanması çok hızla artmış, 2001 krizi sonrası hızı düşmüştür. Kamu sektörü borcunun 1990-2000 arası daha yavaş artış sergilemektedir. Bunun nedeni dünya para piyasalarından borçlanan ülkelerin "kredi notu"nu uluslararası ülke değerlendirme özel kuruluşlarının (ikisi ABD'de biri Japonya'da olmak üzere) belirliyor olmasıdır. Türkiye 1990'lı yıllarda kredi güvenilirliği notunun düşürülmesi işlemiyle karşılaşmıştır. 1997 sonrasında özel kesimin borcu hızla artarken, kamu kesimi borcu daha yavaş bir artış sergilemiştir.

1980-1990 döneminde üç kat artış gösteren kısa vadeli borçlar ise özel kesim ve ticari banka kredilerinden oluşmaktadır. Bu artışın birinci nedeni kambiyo rejiminin değiştiği 1984 yılından itibaren döviz tevdiat hesaplarının hızla yükselmesi, ikincisi ise ticari bankalardan yapılan borçlanmanın önemli ölçüde artmaya başlamasıdır.

2004 yılının üçüncü çeyreği itibariyle 153,2 milyar Dolarlık toplam dış borç stokunun 89,2 milyar Doları TCMB dahil kamu sektörü borcu, 34,7 milyar Doları ise özel sektör borcudur. Kamu sektörü borcundaki son dönem artışların hemen hemen tamamı IMF kredisinden kaynaklanmaktadır. TCMB borçlanmasının ise hemen hepsinin KMDTH'leri kapsadığı görülmektedir.

Özel sektör borçlanmalarının orta ve uzun vadeli borçlar içerisindeki payı 1984 yılında % 4 iken, 1999 yılında % 34'e yükselmiştir. Özel sektör içinde yer alan finansal sektörün borcunda 2001 krizinden sonra önemli bir düşüş yaşanmış ancak krizden sonra yeniden bir artış eğilimi içine girilmiştir. Reel sektör içinde değerlendirilen diğer özel sektörün borcu ise sürekli bir şekilde artmıştır. Dış borç stoku içinde özel sektör payının artması stokun ortalama vadesinin kısalması ve faizin yükselmesiyle sonuçlanmaktadır.

Tablo 1.4'de kamu borcu içinde TCMB payının yıllar itibariyle gelişimi gösterilmektedir. 1980'li yıllarda başlayan serbest piyasa ekonomisini yerleştirme çabalarının dünya ekonomisi ile eklemlenmeyi beraberinde getirmesiyle, sendikasyon piyasasında aktif olarak yer alan Türkiye, proje finansmanı yanında genellikle ödemeler dengesi açıklarının finansmanını sağlamak amacıyla bu piyasaya yönelmiştir⁵.

1980-1989 döneminde bankalar ve Hazine Müsteşarlığı dışında TCMB'nin bu piyasadan gerçekleştirmiş olduğu 1 yıldan uzun vadeli sendikasyon kredileri nedeniyle borç miktarlarında artış görülmektedir. TCMB'nin doğrudan dışarıdan borçlandığı dönemlerde toplam kamu borcu içindeki payının % 24'ü aştığı görülmektedir.

Ancak 1989 yılından sonra TCMB'nin ödemeler dengesi açıklarının finansmanı ve rezervlerin güçlendirilmesi amacıyla doğrudan yurt dışı piyasalardan borçlanma faaliyetine son vermesi ile kamu borcu içerisindeki payı giderek azalmıştır.

⁵ Borç almak isteyenlere, ortak koşullarla fon sağlamak için çeşitli ülkelere mensup banka ve diğer finansal kurumlardan oluşan bankalar konsorsiyumunca sağlanan sendikasyon kredilerinin dünya uygulamaları daha çok proje finansmanını gerçekleştirmek amacına yöneliktir (Başar,1996).

TABLO 1.4. KAMU BORCU İÇİNDE TCMB'NİN PAYI (Milyon USD)

Yıllar	ORTA VE UZUN VADELİ KAMU BORÇLARI	TCMB	KAMU BORÇLARI İÇİNDE TCMB'NİN PAYI (%)	TOPLAM BORÇ STOKU İÇİNDE TCMB'NİN PAYI (%)
1980	8.670	3.229	27,1	20,5
1981	9.939	3.337	25,1	20,1
1982	11.703	3.485	22,9	19,5
1983	11.906	3.867	24,5	20,6
1984	12.431	4.442	26,3	21,3
1985	14.971	5.036	25,2	19,6
1986	19.046	5.860	23,5	18,2
1987	24.340	7.090	22,6	17,6
1988	26.234	6.546	20,0	16,1
1989	27.425	6.975	20,3	16,7
1990	30.416	7.321	19,4	14,9
1991	32.590	6.530	16,7	12,9
1992	33.598	6.150	15,5	11,1
1993	36.237	6.618	15,4	9,8
1994	39.550	8.597	17,9	13,1
1995	39.472	10.486	21,0	14,3
1996	40.162	11.389	22,1	14,4
1997	38.845	10.868	21,9	12,9
1998	39.890	12.073	23,2	12,5
1999	42.425	10.312	19,6	10,0
2000	47.919	13.429	21,9	11,3
2001	46.413	23.591	33,7	20,7
2002	63.982	20.340	24,1	15,6
2003	70.293	21.504	23,4	14,7
2004Q3	71.376	17.791	20,0	11,6

Kaynak: 1980-1995 yılları arası Hazine Müsteşarlığı,
1996-2004Q3 yılları arası TCMB

1980 yılında KMDTH'lerin TCMB borcu içindeki payı % 11,3 iken, 1985 yılında % 40,1'ye ulaşmıştır. 1990 yılından itibaren günümüze dek TCMB borcunun hemen hemen tümü bu hesaplardan oluşmaktadır, ancak 2001 yılındaki kriz nedeniyle borçtaki hızlı artış IMF'ten sağlanan kredilerden kaynaklanmaktadır.

Dış borcun alacaklı yapısını gösteren Tablo 1.5 incelendiğinde borçlanmanın uluslararası kuruluşlar, ikili anlaşmalar, ticari bankalar ve özel alacaklılardan yapıldığı görülmektedir. OECD ülkelerinden sağlanan resmi kaynaklı kredilerin, diğer kredilere kıyasla daha ucuz maliyetli ve uzun vadeli oldukları düşünülürse, Türkiye'nin giderek daha pahalı ve daha kısa vadeli kaynaklara yöneldiği görülmektedir. Bu daha ziyade ülkenin gelişmişlik düzeyine paralel olarak dış kaynağa duyulan ihtiyacın artması ve dünyadaki konjonktürel dalgalanmalardan kaynaklanmaktadır.

TABLO 1.5. DIŞ BORÇ STOKUNUN ALACAKLI YAPISI (Milyon USD)

Yıllar	ULUSLAR ARASI KURULUŞLARA OLAN BORÇLAR	OECD ÜLKELERİNE OLAN BORÇLAR	ÖZEL KESİME OLAN BORÇLAR VE TAHVİL İHRAÇLARI	İÇİ DÖVİZLERİ HESABI	ORTA-UZUN VADE	KISA VADE	TOPLAM
1990	9.564	12.984	10.720	6.267	39.535	9.500	49.035
1991	10.069	14.587	10.992	5.724	41.372	9.117	50.489
1992	9.160	15.035	12.956	5.781	42.932	12.660	55.592
1993	8.674	18.153	15.706	6.290	48.823	18.533	67.356
1994	9.183	20.678	16.113	8.317	54.291	11.310	65.601
1995	9.081	21.558	16.532	10.406	57.577	15.701	73.278
1996	8.873	9.686	33.072	10.720	62.284	17.072	79.356
1997	8.084	8.994	39.240	10.267	66.525	17.691	84.216
1998	8.028	9.697	46.306	11.681	75.643	20.774	96.417
1999	7.839	9.140	53.287	9.916	80.104	22.921	103.025
2000	11.467	8.705	60.702	9.724	90.501	28.301	118.802
2001	22.062	8.581	56.922	9.948	97.492	16.403	113.895
2002	30.849	9.302	61.536	12.272	113.929	16.424	130.353
2003	33.469	9.457	65.634	14.232	122.792	23.013	145.805
2004Q3	32.502	8.608	68.878	13.856	123.844	29.316	153.160

Kaynak: 1990-1995 yılları arası Hazine Müsteşarlığı, 1996-2004Q3 yılları arası TCMB

Türkiye’de yıllar itibariyle büyüyen dış borç stokunda; uluslararası kuruluşlar ve ikili anlaşmalarla nispeten daha uygun koşullarla alınan kredilerin yerini giderek piyasa şartlarına sahip, ticari bankalardan sağlanan krediler almıştır. Alacaklılarımızda 1990-1995 döneminde orta ve uzun vadeli resmi kuruluşlara olan borçlarımızın toplam stok içinde payı ortalama % 44’e ulaşırken, aynı dönemde özel alacaklıların payı ise % 35’i bulmaktadır.

1996-2000 arası resmi alacaklıların payı % 19’a düşerken, özel alacaklıların payı % 59’a yükselmiştir. 2001’den sonra toplam borç stokunda resmi kuruluşların payı tekrar artış eğilimi göstererek % 29’a, özel alacaklıların payı ise % 56’ya ulaşmıştır. Resmi alacaklılara göre uluslararası kuruluşlar ve ikili anlaşmalar çerçevesinde merkezi hükümetler olmak üzere orta-uzun vadeli borç stokumuzun 2003 yılı sonu itibariyle sadece % 35’i resmi nitelikteki kredilerden oluşmaktadır. 1980’lerin başına göre hayli farklı olan bu durum aynı zamanda küresel mali ilişkilerin ulaştığı boyutu göstermesi bakımından da dikkat çekicidir.

1984-1999 döneminde özel alacaklıların orta ve uzun vadeli dış borçlanma içindeki payının giderek arttığı ve 1999 yılı itibariyle % 80'e ulaştığı görülmektedir. Özel alacaklıların önemli bölümünü ticari banka kredileri, KMDTH ve tahvil ihraçları oluşturmaktadır⁶. Yurtdışı piyasalara ihraç ettiğimiz tahvillerin toplam stok içinde kabaca 1/5'lik paya sahip olması uluslararası risk algılamaları karşısındaki duyarlılığımızı da arttırmıştır. Resmi krediler içinde hükümet kuruluşlarından sağlanan krediler 1996 yılından bu yana önemli bir düşüş kaydederken uluslararası kuruluşlardan sağlanan kredilerin payı iki kattan fazla artış göstermiştir. Bu durum özellikle son dönemde IMF'den sağlanan kredilerden kaynaklanmaktadır.

Dış borçlarımızın döviz kompozisyonunu gösteren Tablo 1.6'da borç stokumuz içinde en önemli kalemin Dolar cinsinden borçlanmalar olduğu görülmektedir. 1999 yılı itibariyle dış borç stokunun % 52,7'si Dolar, % 33,8'i Euro ve yaklaşık % 8'i Japon Yeni cinsinden borçlanmalar oluşturmaktadır. Fransız Frangı ve İsviçre Frangı sıralamada diğer önemli para birimlerini oluşturmaktadır. Dış borç stokunun döviz kompozisyonu yıllar itibariyle benzer şekilde seyretmiştir, ancak Japon Yeni ve diğer para birimleri cinsinden yapılan borçlanmaların toplam içindeki payı 1996 yılı sonrasında azalmıştır. Etkili bir borç yönetimi açısından stokun ve yeni borçlanmaların para cinsleri arasındaki dağılımını, kur değişmelerinin borç stokunu olumsuz olarak etkileyemeyeceği seviyelerde tutmak özel bir önem taşımaktadır.

TABLO 1.6. DIŞ BORÇ STOKUNUN PARA BİRİMLERİ ARASINDAKİ DAĞILIMI (%)

Yıllar	USD	DEM	EURO	YEN	SDR	DİĞER	TOPLAM
1996	37,7	32,8	2,0	14,2	0,8	12,6	100,0
1997	46,3	34,1	1,6	10,7	0,7	6,6	100,0
1998	48,4	35,2	1,5	8,3	0,4	6,2	100,0
1999	52,7	26,8	7,0	7,8	0,9	4,9	100,0
2000	54,4	19,5	12,5	6,3	3,5	3,9	100,0
2001	50,5	0,7	30,0	4,5	12,4	1,8	100,0
2002	46,9	0	30,6	4,1	16,9	1,6	100,0
2003	45,6	0	33,3	3,1	16,5	1,5	100,0
2004Q3	50,1	0	32,2	2,1	14,0	1,5	100,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2005 (Yeni Seri)

⁶ Dış borçlanma alanında önemli sayılabilecek bir gelişme de tam finansal serbestleşmeyle birlikte 1988 sonrasında uluslararası tahvil piyasalarına girilmesidir (Kepenek, 2004, s.261).

Tablo 1.7’de borç stoku farklı döviz cinslerinden yükümlülükleri içermektedir. Döviz kurları arasındaki paritelerde yaşanan istikrarsızlık döviz yükümlülükleri için önemli bir risk kaynağıdır. Uluslararası karşılaştırmalar için Dolar olarak ifade edilen dış borç stokunda, Doların değerinde diğer paralara karşı yaşanan değişim önemli farklar ortaya çıkarmaktadır. Bu fark, borç stokunu Dolar cinsinden azalma ya da artma yönünde etkileyebilmektedir. Borç stokumuzda önemli oranda Euro cinsinden borç yer aldığından, Euro’nun Dolar karşısında değer kazanması borç stokunu arttırmakta, Doların Euro karşısında değer kazanması ise azaltmaktadır.

TABLO 1.7. DIŞ BORÇ STOKUNUN DÖVİZ CİNSİNE GÖRE DAĞILIMI (Milyon USD)

Yıllar	USD	ALMAN MARKI	EURO	JAPON YENİ	SDR	DİĞER	TOPLAM
1996	29.878	25.993	1.550	11.229	672	10.034	79.356
1997	39.026	28.679	1.356	8.978	603	5.574	84.216
1998	46.643	33.924	1.480	8.009	394	5.967	96.417
1999	54.334	27.573	7.184	8.009	899	5.026	103.025
2000	64.589	23.147	14.832	7.447	4.186	4.601	118.802
2001	57.532	826	34.187	5.176	14.106	2.068	113.895
2002	61.127	0	39.859	5.312	22.018	2.037	130.353
2003	66.545	0	48.587	4.517	24.012	2.144	145.805
2004Q3	76.687	0	49.315	3.277	21.510	2.371	153.160

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2005 (Yeni Seri)

Buna göre 2004 yılında da süren Dolardaki değer kaybı sürecinin başladığı 2002 yılında dış borç stokunda yaklaşık 8,3 milyar, 2003 yılında 10,8 milyar, 2004 yılında ise 5,6 milyar Dolarlık kur farkından doğan artış kaydedilmiştir.

Tablo 1.8 dış borç kullanımıyla anapara ve faiz ödemelerinden oluşan dış borç servisi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Görüldüğü üzere toplam dış borç kullanımları 1993 yılı hariç toplam dış borç servisinin altında kalmıştır. Diğer ifadeyle 1991, 1994 ve 1995 yılları anapara ve faiz şeklinde yapılan ödemelerin, o yılın borç akışından daha yüksek olduğu yıllardır. Özellikle 1994 yılı kısa vadeli borçların ülkeden hızla çıkmasıyla, 1990’lı yıllar boyunca en yüksek düzeyde sermaye çıkışının yaşandığı yıl olmuştur. Dış borç servisleriyle dış borç kullanımları arasında 1990’lı yıllar boyunca oluşan bu fark 2000 yılından itibaren IMF’den sağlanan kredilerin de katkısıyla önemli ölçüde kapanmıştır. Ancak 2003 ve 2004 yıllarında bu fark tekrar

artmıştır. Dış borç kullanımlarının dış borç altında seyrediyor olması dışarıya net bir kaynak transferi anlamına gelmektedir.

TABLO 1.8. DIŞ BORÇ KULLANIMLARI VE DIŞ BORÇ SERVİSLERİ (Milyon USD)

Yıllar	DIŞ BORÇ KULLANIMLARI	DIŞ BORÇ SERVİSİ			NET KAYNAK TRANSFERİ
		TOPLAM	ANAPARA	FAİZ	
1991	5.976	7.551	4.121	3.430	-1.575
1992	7.123	8.511	5.294	3.217	-1.388
1993	9.207	8.227	4.653	3.574	980
1994	5.291	9.993	6.070	3.923	-4.702
1995	6.293	11.897	7.594	4.303	-5.604
1996	6.048	11.418	7.218	4.200	-5.370
1997	9.905	12.418	7.830	4.588	-2.513
1998	11.505	16.513	11.690	4.823	-5.008
1999	11.842	18.316	12.866	5.450	-6.474
2000	20.898	21.937	15.638	6.299	-1.039
2001	23.931	24.623	17.489	7.134	-692
2002	27.636	28.852	22.450	6.402	-1.216
2003	16.045	27.772	20.784	6.988	-11.727
2004Q3	21.338	29.906	22.879	7.027	-8.568

Kaynak: 1991-1995 yılları arası Hazine Müsteşarlığı, 1996-2004Q3 yılları arası TCMB

Dünya Bankası, GOÜ'leri dış borçları açısından aşırı dış borç yüküne, orta seviyeli dış borç yüküne, ve düşük seviyeli dış borç yüküne sahip ülkeler olarak sınıflandırmaktadır. Ülkelerin çok borçlu olup olmadıkları dört kritere göre belirlenmektedir. Bunlar Toplam Dış Borç/ GSMH, Toplam Dış Borç/ İhracat, Toplam Dış Borç servisi/ İhracat ve Toplam Dış Borç Faiz servisi/ İhracat oranlarıdır. Bu oranlar, bir ülkenin borçluluk seviyesini ve potansiyel borç servisi kapasitesinin ihracat ve GSMH açısından değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Buna göre her biri için ayrı ayrı bir borçluluk eşiği olan bu dört kriterden üçü, belirlenen çok borçluluk eşiğinin üzerindeyse o ülke çok borçlu bir ülke olarak kabul edilmektedir. Dünya Bankası tarafından 1993 yılından itibaren kullanılmaya başlanan sınıflandırmaya göre (son üç yılın ortalaması olarak) Toplam Dış Borç/GSMH=% 50'i veya Toplam Dış Borç/ ihracat= % 275'i, Toplam Dış Borç servisi/İhracat = % 30'u, Toplam Dış Borç Faiz Servisi/İhracat= % 20'i geçiyorsa bu ülke aşırı borç yüküne sahip olarak değerlendirilmektedir. Şayet bir ülkede birincisinde % 48 ve ikincisinde % 132 oranlarından birisi aşılmaktaysa söz konusu ülke orta seviyeli, kritik değerlerin altında kalıyorsa,

düşük seviyeli dış borç yüküne sahip ülke olarak sınıflandırılmaktadır (Bal, 2001, s.98; Sönmez, 2003, s.307).

Tablo 1.9'de görüleceği üzere Türkiye toplam dış borçların GSMH'ye oranı açısından belirlenmiş çok borçluluk oranı olan % 50'yi, 1999 yılında aşmıştır. Toplam dış borçların ihracata oranı kriteri için belirlenen % 275'lik sınır ise önceki tarihte aşılmıştır.

TABLO 1.9. ÇOK BORÇLULUK SINIRLARI (%)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004Q3	Orta Derecede Borçluluk Aralığı	Çok Borçluluk Sınır Oranı
Toplam Dış Borç / GSMH	43,1	43,6	47,0	55,3	59,0	79,1	71,4	61,0	53,9	30-50	50'nin Üzeri
Toplam Dış Borç / İhracat (FOB)	341,7	320,7	357,5	387,5	427,7	363,5	361,5	308,6	262,9	165-275	275'in Üzeri
Dış Borç Servisi / İhracat(FOB)	49,2	47,3	61,2	68,9	79,0	78,6	80,0	58,8	51,3	18-30	30'un Üzeri
Dış Borç Faiz Servisi / İhracat (FOB)	18,1	17,5	17,9	20,5	22,7	22,8	17,8	14,8	12,1	12-20	20'nin Üzeri

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

İhracat performansının güçlü olmasına rağmen toplam dış borçların ihracata oranının, Dünya Bankasınca belirlenen kritik sınırı aşmış olması ise düşündürücüdür. Toplam dış borç servisinin ihracat oranında da çok borçluluk eşiği aşılmış durumdadır. Sadece son kriterde, yani yurt dışına bir yılda yapılan faiz ödemesinin ihracat oranında, 2002 yılından itibaren belirlenen kritik eşiğin altında kalınmıştır. Fakat 2000-2002 dönemde yapılan yoğun borçlanmanın faiz ödemelerinin daha sonraki dönemlere yansıtacağı düşünülürse bu durumun kalıcı olmayacağı da dikkate alınmak durumundadır. Tüm bu tabloların ve rakamların ortaya koyduğu üzere Türkiye 2004 yılı üçüncü çeyrek sonu itibariyle çok borçluluk için belirlenen sınıflandırmada dört kriterden ikisinde sınırı aşmıştır. Türkiye bu özelliğiyle de dış borcu oldukça yüksek düzeyde olan bir ülkedir. Bütün bu sorunlar dikkate alındığında uzunca bir süre daha dış finansmana ihtiyaç duyulacağı doğaldır.

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYA'DAKİ İŞÇİ TASARRUFLARININ TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ

Türkiye 1944 yılında 44 ülkenin katılımıyla toplanan ve bunun sonucu IMF ve Dünya Bankası'nın kurulmasına yol açan Bretton Woods Konferansı anlaşmasını imzalayarak ABD'nin etkisi altında bulunan uluslararası kapitalist sistem içinde yer almak istediğini belirtmiştir.

Pasdach (1982, s.61-62)'de tek partili dönemi izleyen 1950'li yıllarda o zamanki hükümetin liberal dış ticaret politikasına paralel olarak tarımsal ihracatta hızlı bir artış gözlendiği ve II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin ekonomi politikası dönüşümünün, tarımsal ihracatın artışına dayalı liberalizme yönelik olduğu ifade edilmektedir. Aynı yıllarda ithalatın çok artmasıyla birlikte döviz rezervlerinin erimesi sonucu 1953'ten itibaren ödemeler dengesi bunalımı yaklaşmaya başlamıştır. Bu duruma paralel olarak iddialı altyapı ve kamu projeleri nedeniyle kamu harcamaları düşürülemez hale gelmiştir.

Ancak Türkiye için ticaret dengelerinin değişmeye başlaması, 1950'li yılların ortasına gelindiğinde dünya piyasasının tarımsal ürünlere sağladığı elverişli koşulların kötüleşmesi sonucudur. 1950'lerin sonuna doğru ülkede artan huzursuzluklar nedeniyle 1960 yılında ordu yönetime el koymuştur. Böylece döviz üzerine sıkı bir kontrole dayalı, İthal İkameci Sanayileşme (İİS) politikası olarak adlandırılan yeni bir kalkınma stratejisi için idari ve yapısal çerçeve oluşturulmuştur. 1960 askeri yönetimi Türkiye'de İİS kalkınma stratejisinin bütünüyle kabul edilerek uygulanmasını başlatmıştır. Bu politika 20 yıl boyunca Türkiye'nin ekonomisine ve kalkınma planlarına hakim olmuştur.

İİS ekonomik politika üretilen her alanda sonuçları olan bir bütün strateji olarak temel varsayımı, yerli sanayinin ithalatın yasaklanmasına dayalı olarak gelişebileceğidir. Hükümetin başlıca hedefi, sanayicilere

korumalı sektörde belli bir pazarı garantiliyerek imalat sanayinin gelişmesini sağlayabilmektir. İmalat sanayi üreticileri, üretim sürecinde gerekli tüm ara maddeleri ithal etmede serbesttirler. İmalat ülke içinde yapıldığı sürece teknoloji, makine, hammadde ve enerjinin dışardan ithal edilebileceği anlamına gelmektedir. Artan üretim hacmi, ihracat potansiyelinde aynı değerde bir artışa yol açmadığından ve sınai üretimdeki artış, ithalatın artması anlamına geldiğinden imalat sanayinin ödemeler dengesi hep açık vermiştir.

1960'lar ve 1970'ler boyunca sanayileşme Türkiye'nin tüm sosyal ve ekonomik sorunlarının bir çözümü olarak görülmüştür. Bu dönemdeki ekonomik kalkınmanın önündeki başlıca engel ödemeler dengesindeki açığı ve bu nedenle daha fazla yabancı finansman kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktaydı. Ekstra kaynak sağlamanın yolları ise; resmi fonlar, özel kaynaklar, turizm gelirleri ve işçi dövizleri olmuştur. Bu bağlamda işçi dövizlerinin önemi daha da ortaya çıkmaktadır (Koray ve Şen, 1993, s.9-13).

Batı Avrupa ülkelerinin çalışabilir nüfusa ihtiyaç duyması ve Türkiye'deki sosyo-ekonomik koşulların iyi olmaması nedeniyle Türkiye ilk kez emek ihraç etmek durumunda kalmıştır. 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatının kurulması ve kalkınma planlarının başlamasıyla birlikte, Türkiye'den işgücü göçü devletin koordine ettiği bir eylem haline gelmiştir⁷.

"İşgücü Göçü" olarak ifade edilen ülke dışı istihdam, bir ülke işgücünün belirli bir kısmının çalışmak amacıyla ülkeleri dışına çıkmasını ve orada istihdam edilmelerini ifade etmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya ülkesinin yeniden inşa edilmesi ve işgücü yetersizliği nedeniyle başka ülkelere işgücü talebinde bulunmuştur. Türkiye ve Almanya arasında imzalanan 30.10.1961 tarihli "İşçi Alımı Antlaşması" Türk işçilerinin Almanya'ya geçici amaçlı göç sürecini başlatmıştır. Türk Devlet yetkilileri 1964'de Avusturya, Hollanda ve Belçika, 1965'de Fransa, 1967'de İsveç ve 1968'de Avustralya ile bu tür ikili

⁷ 1961 Anayasasının kabulü ile birlikte Türk vatandaşları ülkeden serbestçe çıkma ve girme özgürlüğünü bir "temel hak" olarak kazanmışlardır (Abadan-Unat, 2002, s.37).

antlaşmalar imzalaması sonucu, Türkiye'den dışarıya ani bir göç akını başlamıştır (Küçükkalay, 1998).

Türkiye diğer gelişmekte olan ülkeler gibi nüfus artış oranı yüksek bir ülkedir. Göçün başladığı 1960'ların başında Türkiye'nin nüfusu 28 milyona yaklaşıyordu. Nüfus artışı 1960 yılından 1990 yılına kadar ikiye katlamıştır. Türkiye'nin ekonomik kaynakları ve alt yapısı hızlı nüfus artışı sonucu ortaya çıkan işgücüne iş imkanı sağlayamamıştır. Başka bir ifadeyle, Türkiye açıkta bekleyen işsizlere hızlı bir şekilde sanayileşerek yeni iş alanları yaratacak, ya da işsizlerini dışarıya gönderecektir. Göçün tarihine bakılınca, Türk hükümetlerinin işsizleri dışarıya göndermeyi tercih ettikleri görülmektedir (Göksu, 2000, s.50).

Koray ve Şen (1993, s.75) ise Türkiye'nin yurtdışına işçi göçünü yalnızca ekonomik getiri ve götürülerini göz önüne alarak değerlendirdiğini ve başlangıçtan itibaren işçi göçünü yurtiçindeki istihdam baskılarını azaltmada bir yol olarak gördüğünü savunmaktadırlar. 1973 petrol krizinden sonra Türk hükümetinin göçe yönelik politikası, ödemeler dengesi üzerindeki iyileştirici etkilerini göz önüne almak olmuştur. Uluslararası göç aynı zamanda kalkınma planlarının bir parçası haline getirilerek dengeli kalkınma modeli içine yerleştirilmiştir. Bu yaklaşım Türkiye'nin 1960'larda başlattığı beş yıllık kalkınma planlarında da açıkça görülmektedir.

Apak ve diğerlerine (2002, s.152) göre dış göçün sosyo-ekonomik olumsuzluklarına rağmen, işsizlik oranını ve ödemeler dengesi açıklarını azaltması gibi olumlu yönleri de mevcuttur. Dış göçün daha az belirgin diğer etkileri ise; yurtiçi vasıflı işgücü dengesinde değişikliğe yol açması, yurda kesin dönüş yapanların istihdam edilmesi, üretim, tüketim ve yatırımlardaki olumlu ve olumsuz değişikliklerin meydana gelmesidir. Kitleli olarak işgücü ihraç etmenin oluşturacağı risklere rağmen, 1960 ve 1970'li yıllarda Türkiye'nin kalkınma hedeflerinin başarıya ulaşması giderek artan işçi gücü ihracına bağlanmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) işgücü ihracı ülkedeki işsizlik baskısını azaltmada etkili yöntem olarak

değerlendirildiğinden, istihdam politikasının bir parçası haline getirilmiştir. İstihdam politikasının bir başka yönü de ülkedeki işgücü fazlasını, işgücü eksikliği bulunan Batı Avrupa ülkelerine ihraç etmek olmuştur. Birinci Plan'da işgücü ihracı büyük boyutlarda olmadığından, uluslararası göç önemli bir değer taşımamaktaydı. Göç, nitelikli olmayan işgücünün ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmakla birlikte, gittikçe artan nitelikli işgücü kaybına dikkat çekilerek bunun önlenmesi için bazı tedbirlerin alınması istenmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968-1972) benzer bir yaklaşım sergileniyordu. İşgücü ihracının işsizliğin yoğun olduğu bölgelere ve tarımsal alanlara kaydırılması gerekliliği üzerinde durulurken, diğer taraftan nitelikli işgücü kaybını durdurmak amacıyla gerekli önlemlerin alınacağı belirtilmiştir. İlk iki planda da işgücü ihracı tarımda ve resmi olmayan sektördeki gizli işsizliği azalttığı ve nitelikli işgücünü kapsamadığı sürece olumlu olarak değerlendirilmektedir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973-1977) işçilerin birikimlerinin değerlendirilmesi gerektiği belirtilerek, hem tasarruf sahiplerinin tercihlerinin, hem de ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerinin göz önüne alınarak bir politika belirlenmesi ve uygulanması savunulmuştur.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1979-1983) Batı Avrupa ülkeleri tarafından durdurulan işçi alımı nedeniyle yurda gönderilen işçi dövizlerinde azalma olmasına rağmen, Avrupa'daki ekonomik durgunluğun planlı süre içerisinde sona ereceği umularak işçi dövizlerinde bir artış olacağı belirtilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) ülkedeki istihdam problemini azaltmak için işgücü ihracının gerekliliğini vurgulayarak, Ortadoğu ile Kuzey Afrika ülkelerindeki istihdam olanaklarının değerlendirileceği belirtilmektedir. 1985 ve sonrası yıllarda da işgücü ihracı yine istihdam sorununu azaltmada bir çözüm olarak görülerek bu defa umutlar Batı Avrupa yerine Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yöneltilmektedir. İşçi dövizleri girişindeki artış yine yurtdışında çalışan işçilerin transferlerine ve yurda geri dönen işçilerin tasarruflarına bağlanmaktadır. Bu planlarda geri dönüş

hareketlerine ve yeniden uyum sorunlarına kısaca değinilmektedir. Türk Hükümeti'nin işgücü ihracı ile ilgili politika belirlemede ve uygulamasında, işçi dövizlerinin ödemeler dengesindeki açıkları gidermede önemli bir kalem olması büyük rol oynamıştır (Koray ve Şen, 1993, s.75-77).

Gelişmekte olan ülkeler açısından, ekonominin kalkınmasını ve büyümesini sağlayabilmek amacıyla yeterli miktarda dövizle sahip olmak oldukça önemli konulardan birisidir (Apak ve diğerleri, 2002, s.161).

Türk işçilerinin tasarruf yeteneği ve bu yabancı dövizleri anayurda göndermesi, göçün başlangıcından bu yana Türkiye için önemli bir kaynak olmuştur. İşgücü ihracının makro etkileri özellikle dört alanda hissedilmiştir: 1. işçi dövizlerinin döviz rezervleri üzerindeki olumlu etkisi, 2. işçi dövizlerinin iç pazarın büyümesi üzerindeki etkisi, 3. işgücü ihracının ülkedeki işsizlik baskısını hafifletici etkisi, 4. işgücünün dışarı ihracı ile işçi dövizlerinin İİS modelinin getirdiği dengesiz kalkınmayı bir ölçüde hafifletme etkisi (Koray ve Şen, 1993, s.15; Abadan-Unat, 2002, s.70).

Göçmen işçilerin yurda gönderdikleri dövizler, ödemeler dengesinde cari işlemler hesabının önemli bir kalemini oluşturan "Karşılıksız Transfer Girişleri" başlıklı bölümünde "İşçi Gelirleri" adı altında yer almaktadır. Yurt dışındaki işçilerin Türkiye'deki yakınlarına bankalardan havale yoluyla gönderdikleri dövizler karşılığı olmadığı ve bankalar için herhangi bir yükümlülük doğurmadığından karşılıksız transfer olarak adlandırılmıştır.

Yurt dışında yaşayan işçilerin TCMB nezdinde KMDTH ve SDH ile diğer bankalar nezdinde açtırdıkları döviz hesaplarına vadelerine göre faiz ödendiğinden, TCMB ve diğer bankaların yükümlülüğünü doğurmaktadır. Söz konusu hesaplar ödemeler dengesinde Sermaye Hareketleri başlığı altında yer almaktadır (Suğanlı, 2003).

Bu bölümde, ilk olarak Almanya'daki işçi tasarruflarının tarihsel gelişimi incelenecektir (Bölüm 2.1). İkinci olarak Almanya'da çalışan Türk nüfusunun ekonomik ve demografik özellikleri üzerinde durulacaktır (Bölüm 2.2). Son olarak 1980 sonrası dönemde işçi tasarruflarının değerlendirilmesine yönelik geliştirilen düzenlemelere değinilecektir (Bölüm 2.3).

2.1. Almanya'daki İşçi Tasarruflarının Tarihsel Gelişimi

Türk işçilerinin tasarruflarını anayurda getirmeyi amaçlayan özel yasama önlemleri 1964 yılından itibaren alınmaya başlanmıştır. Aynı yılın Temmuz ayında çıkarılan 499 sayılı yasa ile herhangi bir devlet bankasında döviz hesabı açtıran, yurtdışında çalışan işçilere özel kredi kolaylıkları tanınması olmuştur.

Emlak Kredi Bankası'nın, talep edilen kredinin en az % 40'ını açtığı hesapta tutan tasarruf sahibine ipoteğe dayalı kredi vermesi, Ziraat Bankası'nın yurtdışında çalışan işçilere açtığı kredi ile arsa veya tarım alet/makinaları satın alma olanağı sağlaması, Halk Bankası'nın 1975 yılından sonra yurtdışında çalışan işçilere, 20.000 Mark tutarında hesap açmaları halinde kendilerine bir yıl sonra verilecek 1.250.000.-'lık TL özel kredi planı uygulamaları çok fazla rağbet görmemiştir (Abadan-Unat, 2002, s.72).

Çimen (1976, s.88) ise, yurt dışındaki işçilerimizin büyük fedakarlıklarla elde ettikleri tasarruflarının, işçi ithal eden ülkelerin tasarrufları kendi ülkelerinde tutmaya yönelik önlem almaları nedeniyle, işçi dövizlerinin söz konusu ülkelerdeki birikime katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'nın (DESİYAB) 27.11.1975 tarihinde kurulmasının büyük ölçüde tasarrufta bulunan işçi gelirlerinin yurt içinde gelişi güzel harcanmasına ve yurt içinde değerlendirme olanaklarının sınırlı olmasına bağlandığı vurgulanmaktadır.

Abadan-Unat (2002, s.73) ise yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının tasarruflarını anayurda çekmek ve verimli alanlara aktarmak, aynı zamanda bu tasarrufları yurt çapında özellikle ulusal kalkınma planı doğrultusunda sınai işletmelere yatırma amacı ile kurulan DESİYAB'ın, bugüne kadar bir proje olarak kaldığını ve hayata geçirilemediğini savunmaktadır.

DESİYAB'ın 1988 yılında Turizm Bankası ile birleşerek Türk Kalkınma Bankası adı altında, Türk işçi şirketleri gibi toplu yatırımları teşvik ettiği ve Alman hükümetinin desteğiyle bazı Türk işçi şirketlerinin rehabilitisine katkıda bulunarak aynı zamanda fizibilite çalışmaları yanında

orta vadeli kredi sağladığı belirtilmektedir. Ancak işçi şirketlerine yönelik ilginin azalması nedeniyle bankanın sağladığı hizmetlerden yeterince yararlanılmadığı vurgulanmaktadır (Koray ve Şen, 1993, s.78).

Yine Abadan-Unat (2002, s.74-76)'a göre 1970'lerden sonraki dönemde iktidarda olanlar biri Köy Kalkınma Kooperatifleri (KKK) ve diğeri İşçi Yatırım Şirketleri olmak üzere iki tür "katılımcı" yatırım modelini desteklemişlerdir: 1962 yılında Köy İşleri Bakanlığı tarafından geliştirilen KKK projesi hem kırsal kalkınmayı geliştirmek hem de yurtdışında çalışmak isteyenlere öncelik vermek amacıyla faaliyete geçirilmiştir. 1964 yılında bu kooperatiflerin sayısı 383 iken 1967'de 1.349'a, 1968'de ise 1.381'e yükselmiştir. 1973 yılına gelindiğinde ise Almanya'nın "istihdamı durdurma" kararından sonra yeni kooperatiflerin kurulma girişimi tümten durdurulmuştur. 1963-1965 yıllarındaki ilk dönemde kooperatifler sadece dış göçten faydalanmak için listelerde bekleyen göçmen işçi adaylara ek bir çıkış kapısı sağlamak amacı ile kullanılmıştır. Gerçek anlamda kurulan kooperatifler ise; aşırı kırtasiyecilik, siyasi ve idari hareketsizlik, Bakanlığın kooperatifler için tasarladığı parasal destek konusundaki imkan yetersizliği ile kooperatif üyelerinin uzmanlık bilgisinden ve liderlik yeteneklerinden yoksun olması nedeniyle başarılı olamamışlardır.

Göçün başlangıcından bu yana Türkiye için önemli bir kaynak olan işçi dövizleri, en fazla Türk işçisi çalıştıran Almanya'dan 1964 yılında yurda döviz akışı ile başlamıştır. Başlangıçta 8 milyon Dolar kadar olan işçi gelirleri o yıldan sonra sürekli artış kaydetmiş olsa da zaman zaman dönemsel düşüşler saptanmıştır (Çimen, 1976, s.7; Koray ve Şen, 1993, s.71).

Tablo 2.1'de görüldüğü gibi, işçi dövizlerinin miktarı 1969'da yaklaşık 141 milyon Dolar gibi bir meblağa denk gelmektedir. 1970'de TL'nin devalüe edilmesinin ardından bu meblağ 1971 yılında 471 milyon Dolara yükselmiş ve bu da Türkiye'nin dış ticaret açığının kapatılmasında etkili olmuştur. 1973 yılında ise, işçi dövizlerinin ithalata oranı (ithalatı karşılama oranı) zirveye ulaşarak % 57 olmuştur; aynı yıl, işçi dövizlerinin ihracata oranı % 90 idi. 1975'te Türkiye'deki resmi ve piyasa döviz kurları arasındaki farkın düşük

olması nedeniyle, işçi dövizleri 1.312 milyon Dolara düşerek, dış ticaret açığının % 39'unu kapatabilmiştir (Apak ve diğerleri, 2002, s.163).

**TABLO 2.1. İŞÇİ GELİRLERİNİN TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER DENGESİNDEKİ YERİ
1964-1980 (MİLYON \$)**

Yıllar	İşçi Gelirleri	İHRACAT		İTHALAT		Dış Ticaret Dengesi	İşçi Gelirlerinin Dış Ticaret Dengesine Oranı
		Değer	İşçi Gelirlerinin İhracata Oranı (%)	Değer	İşçi Gelirlerinin İthalata Oranı (%)		
1964	8,1	411	2	537	2		
1965	69,8	464	15	572	12	-108	65
1966	115,3	490	24	718	16	-228	50
1967	93,0	523	18	685	14	-162	58
1968	107,3	496	22	764	14	-268	40
1969	140,6	537	26	801	17	-264	53
1970	273,0	588	46	948	28	-360	76
1971	471,4	677	70	1.171	40	-494	95
1972	740,0	885	84	1.563	47	-769	96
1973	1183,0	1.317	90	2.086	57	-693	171
1974	1425,0	1.532	93	3.777	37	-2.245	63
1975	1312,0	1.401	94	4.838	28	-3.337	39
1976	982,0	1.960	50	5.129	19	-3.169	31
1977	930,0	1.753	53	5.797	16	-4.044	23
1978	983,0	2.288	43	4.599	21	-2.311	43
1979	1694,0	2.261	75	5.069	33	-2.808	60
1980	2071,0	2.910	71	7.909	27	-4.999	41

Kaynak: Apak ve diğerleri (2002, s.163)

Koray ve Şen (1993, s.75)'e göre 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'nin politikalarını belirleyenler, yurda gönderilen dövizleri, TL'nin gerçek değerinin üzerinde belirlenmiş değişim oranını korumada kullanmışlardır. Bu durum ithalatı teşvik etmiş, ancak yabancı sermaye yatırımlarını kaçırmıştır.

Apak ve diğerleri (2002, s.165-169) ise 1970 yılının üçüncü çeyreğinde yapılan devalüasyon sonrasında tasarruflarda ve karaborsa yerine resmi kanallar yoluyla gönderilen havalelerde önemli bir artış gerçekleşmiş ise de, daha çok sayıda Türk işçisinin kaldıkları ülkede yerleşme çabası içine girdiğine değinmektedir. Bu durumda tasarruflar Türkiye'ye gönderilmek yerine Avrupa'da yatırıma kanalize edilen kazançların oranını yükseltmiştir. Türkiye işçi dövizini artırmak amacıyla mal havalelerine (yalnızca dayanıklı tüketim malları değil, aynı zamanda taşıt

araçları, traktörleri vb. sermaye mallarına) ayrıcalık tanınması ve Türkiye'ye gelen işçilerin bildirim zorunluluğu olmaksızın ülkeye döviz getirmelerine izin verilmesi şeklinde teşvikler uygulamıştır.

İşçi dövizleri girişini artırmak amacıyla bu dönemde uygulanan en etkili mali teşvik katlı döviz kuru olmuştur. 1975-1978 arasındaki dönemde uygulanan katlı döviz kuru sistemi (işçi dövizlerinin karaborsaya akmasını önlemek için havalelere daha yüksek kur uygulaması) havale akışını artırmadığından Türkiye bu sistemi terk etmiştir. Daha sonraki yıllarda ise işçi dövizlerine ayrıcalıklı kur uygulanmamıştır.

Bu defa işçi dövizlerinin yurda çekilebilmesi amacıyla, yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının Türkiye'deki ticari bankalarda DÇM hesabı açmalarına izin verilmiştir. Bunlar vergiden muaf faiz getirisi ve kısa vadeli mevduatlar olarak, tahakkuk eden faizleriyle birlikte, hesabın açıldığı döviz cinsine çevrilebiliyordu. Ayrıca TCMB 1976 yılında büyük bir Alman ticari bankasıyla işbirliği yaparak, göçmen işçiler için Alman bankalarının verdiği faizden daha yüksek faiz getiren ferdi tasarruf hesaplarını (Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat) işletmeye başlamıştır. 1970'li yılların sonunda Türkiye'deki döviz darlığı nedeniyle bu hesapların ödemeleri çekiş tarihinde döviz yerine TL olarak yapıldığından, geri ödemeler ve faiz oranlarının yüksekliği işçiler için avantajlı olmaktan çıkmıştır. Cazip faiz oranları dahi işçilerin yurt dışındaki tasarruflarının önemli bir kısmını Türk finansman kuruluşlarına kanalize edilmesini sağlayamamıştır. Alınan mali tedbirler (aşırı değerlendirilmiş döviz kurları ve dövize çevrilebilir mevduat hesabı) uygulamada başarılı olamamıştır. İşçilere tanınan ana teşvikler ise işçilerin mal havalelerine ayrıcalık sağlanması ve işçilerin serbestçe döviz bulundurmalarına izin verilmesi olarak kalmıştır.

Koray ve Şen (1993, s.73) ile Abadan-Unat (2002, s.70) ise işçi dövizlerinin özellikle 1973'ten sonra yılda 1 milyar Dolar düzeyine ulaşarak Türkiye'de para arzını artırdığını belirterek, ülkeye gönderilen paraların enflasyonu ve arazi-konut gibi enflasyona karşı önlem oluşturan yatırımları harekete geçirdiğine değinmektedir. Göçün ilk yıllarında gönderilen dövizler Türkiye'de hem tüketim hem de yatırım amacıyla kullanılmıştır. Göçmen Türk

ailelerinin büyük bir çoğunluğu birikimlerini, yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla kullanmışlar ve öncelikle Türkiye’de ev, toprak, dayanıklı tüketim malları olarak değerlendirmişlerdir. Satın alınan ev ve apartman daireleri düzenli bir gelir elde etmek amacıyla kiraya verilmiştir.

İşçi gelirleri 1976-1978 döneminde hem reel olarak hem de mal ticaretinin bir yüzdesi olarak düşüş göstermiştir. 1979 yılında yukarıya doğru bir trend yükselişi olmakla birlikte, işçi dövizleri dış ticaret açığını kapatmada 1970-73 dönemindeki kadar yeterli olamamıştır (Apak ve diğerleri, 2002, s.161-162).

Suğanlı (2003) ise 1975-1979 döneminde Avrupa’yı saran işsizlik dalgasının Türkiye’ye işçi dövizleri girişini düşürdüğünü ve 1975-1980 dönemindeki azalışın diğer bir nedeni olarak da, 1976 yılında TCMB nezdinde KMDTH sisteminin kurulmasını göstermektedir.

1980’li yıllarda yaşanan ekonomik ve politik dönüşüm nedeniyle, alternatif yatırım çeşitliliğinin artması, işçi transferlerinin yükselmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye’ye gönderilen işçi dövizleri miktarı, Türk hükümetinin primli faiz oranları uygulanan döviz hesaplarıyla bu paraları yurda çekmesiyle, 1981 ve 1982 yıllarında yılda 2 milyar Dolar gibi oldukça yüksek tutarlara ulaşmıştır. 1980’lerin ekonomik politikaları ve liberalizasyon yabancı yatırımları da teşvik etmiştir. Ancak bu yatırımların büyük bir kısmı hızla büyüyen hizmetler sektöründe yoğunlaşmıştır.

Tablo 2.2’de görüldüğü gibi 1980-1982 döneminde işçi gelirlerindeki artışın bir başka nedeni de aynı dönemde Türkiye’de faaliyet gösteren ticari bankaların Almanya’da temsilcilik ve şube kanalıyla faaliyete geçerek Türkiye’ye daha kolay para transferi yapılmasını sağladıkları ifade edilmektedir. Bu bankaların Almanya’da mevduat toplamaya başlaması ile yurtdışında yerleşiklerin Türkiye’deki bankalarda döviz tevdiat hesapları yıllar itibariyle artış göstermiştir⁸.

⁸ Bankalar hariç özel ve tüzel kişilerce açılan bu hesaplardaki miktar 1984 yılında 500 milyon Dolardan, 1990 yılında 1,8 milyar Dolara, 1995 yılında 2,3 milyar Dolara yükselmiştir. 2000 yılında 2,4 milyar ve 2001 yılında 2,2 milyar Dolar olarak gerçekleşen bu tutar, 2002’de 2,5 milyar, 2003’te 3.038 ve 2004 yılı sonu itibariyle 3.341 milyar Dolara ulaşmıştır (TCMB, 2005).

**TABLO 2.2. İŞÇİ GELİRLERİNİN TÜRKİYE’NİN ÖDEMELER DENGESİNDEKİ YERİ
1981-2004 (MİLYON \$)**

Yıllar	İşçi Gelirleri	İHRACAT		İTHALAT		Dış Ticaret Dengesi	İşçi Gelirlerinin Dış Ticaret Dengesine Oranı
		Değer	İşçi Gelirlerinin İhracata Oranı (%)	Değer	İşçi Gelirlerinin İthalata Oranı (%)		
1981	2490,0	4.703	53	8.933	27	-4.230	58
1982	2140,0	5.746	37	8.843	24	-3.097	69
1983	1513,0	5.728	26	9.235	16	-3.507	43
1984	1807,0	7.134	25	10.757	16	-3.623	49
1985	1714,0	7.959	21	11.344	15	-3.385	50
1986	1634,0	7.457	22	11.105	14	-3.648	44
1987	1021,0	10.190	10	14.158	7	-3.968	25
1988	1776,0	11.662	15	14.335	12	-2.673	66
1989	3040,0	11.625	26	15.792	19	-4.167	72
1990	3246,0	12.960	25	22.302	14	-9.342	34
1991	2819,0	13.598	20	21.038	13	-7.440	37
1992	3008,0	14.715	20	22.872	13	-8.157	36
1993	2919,0	15.345	19	29.428	10	-14.083	20
1994	2627,0	18.106	14	23.230	11	-5.164	50
1995	3327,0	21.636	15	35.709	9	-14.073	23
1996	3542,0	23.225	15	43.626	8	-20.401	17
1997	4197,0	26.261	16	48.559	8	-22.298	18
1998	5356,0	26.973	19	45.922	11	-18.949	28
1999	4529,0	26.588	17	40.692	11	-14.104	32
2000	4560,0	27.485	16	54.150	8	-26.665	17
2001	2786,0	31.334	9	41.399	7	-10.065	28
2002	1936,0	36.059	5	55.554	3	-19.495	10
2003	729,0	47.253	1	69.340	1	-22.087	3
2004	804,0	63.016	1	97.341	1	-34.325	2

Kaynak: Apak ve diğerleri (2002, s.164), TCMB Ödemeler Dengesi Yıllık Raporu 2004

Abadan-Unat (2002, s.71)'da 1981 yılında gönderilen tasarrufların toplam tutarının 2.490 milyon Doları bulunduğu ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra tasarrufların anayurda daha hacimli olarak aktığı vurgulanmaktadır. Bu arada Türk bankalarının yabancı dövizle açılan banka hesaplarına uyguladıkları özel faiz haddinin (altı ayda % 55) bu akımın hızlanmasına yol açan diğer bir etken olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Ocak 1980'den bu yana süre gelen yüksek faiz patlaması ile Türkiye'de faiz yarışına giren banka ve bankerler önemli miktarda işçi tasarrufunu anayurda çekmeyi başarmışlardır. 1980'li yıllarda işçi dövizleri transferi, ticaret açığının % 60'nın karşılanmasına hizmet etmiştir.

Koray ve Şen (1993, s.71)'e göre 1980'li yıllarda işçi dövizlerini Türkiye'ye çekme amaçlı belli başlı politikalar şunlardır: İşçi Döviz Hesaplarına uygulanan primli faiz oranları ve yurt dışında yaşayan vatandaşların TCMB ile açılan döviz hesaplarıdır. Türkiye tarafından geliştirilen diğer yöntem ise yurt dışında yaşayan Türklerin, döviz olarak ödeyecekleri belli bir miktar (10.000 Mark) karşılığında askerlik hizmetlerini kısaltmalarını sağlayan özel bir program olmuştur. Halen devam etmekte olan döviz karşılığı kısa dönem askerlik uygulaması, işçi dövizinin efektif karşılığının nakde çevrilmesinde uygulanan % 3 oranındaki kesinti tutarının kaldırılması ve Türkiye'ye gelen işçilerin deklarasyon zorunluluğu olmaksızın ülkeye döviz getirmelerine izin verilmesi gibi teşvik uygulamalarıdır.

1983-1988 döneminde işçi gelirlerinde ortalama 1 milyar Dolar azalma görülmektedir. Suğanlı (2003, s.95) bu dönemdeki azalışın en önemli nedeni olarak yurtdışında yaşayan işçilerin 1983 yılından itibaren aile birleşimi yoluyla Türkiye'deki ailelerini Almanya'ya götürerek kendi geçim masraflarını karşılamaya başlamasına işaret etmektedir. Ayrıca Almanya'da kalıcılığın kesinleşmesi ile kazançlarını bu ülkede tükettikleri belirtilmektedir.

1990'lı yılların başından itibaren Türkiye'ye gelen işçi dövizlerindeki artış nedeni olarak; Almanya'da yaşayan birinci neslin çocukları olan ikinci neslin daha kalifiye işlerde çalışmasıyla elde ettikleri gelirin yüksek olması, ayrıca son yıllarda daha da artmaya başlayan girişimcilik nedeniyle kazançlarının daha fazla olması gösterilmektedir. Yatırım araçlarındaki çeşitlilikte işçilerin tasarruflarını Türkiye'de değerlendirmelerini daha cazip hale getirmiştir. 1989 yılından itibaren yılda ortalama 3 milyar Dolar olan işçi gelirleri 1994 kriziyle 2,6 milyar Dolara düşmüştür. 1995 yılından itibaren reel faizlerin yükselmesiyle birlikte (% 25-35 arası) işçi gelirlerinde artışlar kaydedilmiştir. 1998 yılında süreç içerisinde 5,4 milyar Dolarlık en yüksek rakama ulaşmıştır (TAM, 2003; Suganlı, 2003).

Abadan-Unat (2002, s.71) ise 1990'lı yıllarda işçi tasarruflarının döviz olarak transferinin, dış ticaret açığının % 35'inin karşılanmasına hizmet ettiğini, ancak bu durumun ekonominin liberalleşmesi ve Türk ekonomisinin dünya ekonomisiyle eklemlenmesi ile açıklanabileceğini ifade etmektedir.

Büyük ölçüde işçi tasarruflarını temsil eden döviz havaleleri bu dönemde de yine dış ticaret açığını kapatmada kullanılmıştır. 1999 yılında döviz havaleleri dış ticaret açığının % 32'sini karşılamıştır, ancak döviz transferleri azalmakla beraber GSMH'ya % 2 katkıda bulunmaya devam etmiştir. Döviz transferleri günümüze dek devam etmektedir.

1999 ve 2000 yıllarında 4,5 milyar Dolar olan işçi gelirleri 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle 2,8 milyar Dolara düşmüştür. 2002 yılında 1,9 milyar Dolar olarak gerçekleşen döviz transferinde, 2003 ve 2004 yıllarında 1 milyar Doların altında düşüş kaydedilmiştir.

2.2. Almanya'da Çalışan Türk Nüfusunun Ekonomik ve Demografik Özellikleri

1961 yılında imzalanan işçi göçü anlaşması çerçevesinde Avrupa'ya gitmeye başlayan Türkler, kırk yılı aşkın sürenin ardından AB ülkelerinde sayıları ve buldukları ülkelere olan ekonomik katkıları nedeniyle dikkate alınması gereken bir büyüklüğe ulaşmışlardır. 2002 yılı sonu rakamlarıyla AB ülkelerinde toplam 3 milyon 772 bin Türk göçmeni yaşamaktadır.

Almanya'da 2002 yılı sonu verilerine göre toplam Türk sayısı 2 milyon 642 bin (Alman vatandaşlığına geçen 730 bin Türk dahil) olarak ortaya çıkmaktadır. Türkler bu büyüklükleriyle Almanya nüfusunun yaklaşık % 3,2'sini oluşturmakla Almanlardan sonra en kalabalık nüfus grubunu teşkil etmektedir (TAM, 2001, 2003).

TAM (2001,s.2) ile Abadan-Unat (2002, s.340)'da Almanya'daki 2,5 milyonu aşan Türk nüfusunun AB ülkelerindeki Türk nüfusunun % 74'üne denk geldiği ve Almanya'daki Türkleri, aradaki büyük farkla yaklaşık % 9,1'lik pay ile Hollanda'da yaşayan Türkler, % 9 ile Fransa'daki Türkler ve % 4 ile Avusturya'daki Türklerin takip ettiği belirtilmektedir.

Cumhuriyet dönemi Türk göçünde Almanya'nın özel bir yeri vardır. Bugün Türkiye'den sonra en fazla Türkün yaşadığı ülke Almanya'dır. Almanya'daki Türk işçilerin sayısı 1961 yılından bu yana sürekli artmıştır. Göçün başlangıç yıllarında Almanya'ya geçici amaçlı gidenlerin hemen

hemen tümünü erkekler oluşturuyordu. 1961 yılında giden ilk kafilede 1430 erkek, 46 kadın bulunmaktaydı (İİBK,1992, s.9).

Herbert (2001, s.292)'de gelen işçilerin Gastronomi alanında temizlik gücü olarak, özellikle ağır beden işçiliği gerektiren demir-çelik endüstrisinde, madencilik, inşaat, tarım ve motorlu taşıt üretim sanayinde çalıştırıldıklarına değinmektedir.

Abadan-Unat (2002, s.146-147) ise daha sonraki yıllarda özellikle otomotiv, mensucat, elektronik, kimya, gıda ve paketlenme sektörleri ile temizlik işlerinde el marifetine dayalı işgücüne ihtiyaç duyulduğundan bu tür işlerde kadın işgücüne daha fazla gereksinme nedeniyle, kadın işgücüne olan talebin arttığını belirtmektedir. 1966-1967 yıllarında önemli bir çoğunluk oluşturan Türk kadın göçmen işçiler endüstri işyerlerine yerleştirilmişlerdir. 1960-1974 yılları arasında 5.175'i Belçika'da, 12.979'u İsviçre'de, 31.800'ü Avusturya'da, 134.342'si Federal Almanya'da olmak üzere Avrupa genelinde istihdam edilmiş Türk göçmen kadınların sayısı 215.000'i bulmuştur.

Kızılocak (1996, s.12) ile TAM (2001, s.3)'da 1973 yılına gelindiğinde Almanya'nın işçi alımını durdurduğunu ve bunu takiben Türklerin yoğun olarak geride kalan aile bireylerini Almanya'ya getirdiklerine değinerek, aile birleşimi sürecinin Almanya'daki erkek ağırlıklı işçilerin oluşturduğu nüfus yapısının önemli ölçüde değişmesini de beraberinde getirdiği belirtilmektedir.

Göksu (2000, s.55) ile TAM (2003, s.9) 1973'te Almanya'nın petrol krizi ve ekonomik durgunluk nedeniyle işçi alımını durdurma politikasıyla tüm antlaşmaları askıya alması sonucu önemli sayıda işçinin ülkesine geri döndüğünü, ancak düzenlemelerle aile göçüne izin verildiğinden, işçi sayısının düşmesine rağmen yabancı nüfus sayısının artmaya devam ettiğine değinilmektedir. Bu süreç 1980 yılı başına kadar yoğun olarak devam etmiştir. 1980'li yıllardan sonra, Türk işçi göçü durma noktasına gelmiştir. Günümüzde göç evlenme ve iltica etme yoluyla devam etmektedir.

Meier-Braun ve diğerlerine (1998, s.228) göre göçün başlangıcında hem Alman hem de Türk tarafının kısa süreli bir çalışma dönemi olarak planladığı süreç, zamanla kalıcı bir ikamete dönüşmüştür. Dolayısıyla, Türk

göçmenlerin Almanya’da kalıcı ikametleri, yaşam biçimlerindeki yapısal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.

Tablo 2.3’te Almanya’da yaşayan Türk vatandaşlarının 1960 yılından itibaren sayısal olarak gelişimi görülmektedir. 1960’lı yıllarda ağırlıklı olarak erkeklerden oluşan Türk nüfusu, 1965 yılında 100.000’i aşmıştır. 1974 yılının Mart ayında “Aile Birleşimine İmkan Tanıyan Düzenleme” kapsamında Türklerin ailelerini, özellikle eşlerini ve 18 yaşın altındaki çocuklarını Almanya’ya getirmeleriyle 1975 yılında Türk nüfusu 1.050.000’i aşmıştır.

TABLO 2.3. ALMANYA’DA YAŞAYAN TÜRKLER

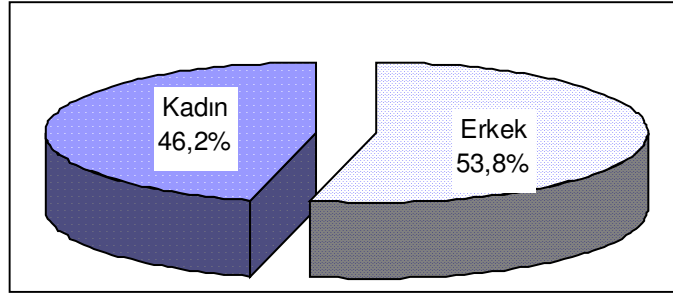
Yıllar	Türklerin Sayısı
1960	2.700
1965	132.800
1970	469.200
1975	1.077.100
1980	1.462.400
1985	1.400.400
1990	1.694.649
1995	2.014.311
2000	1.998.534
2003	1.877.661

Kaynak: Federal İstatistik Dairesi (TAM), 2004

Almanya’da yaşayan Türk nüfusunun 1993 yılında cinsiyetlere göre dağılımında ise % 55’i erkek, % 45’ini kadınlar oluşturmaktadır. Bu grup toplam Türk nüfusunun % 73,1’i ise 16 yaştan büyüktür. 1995 yılında toplam nüfus sayısı 2.014.311’e yükselmiş, 2000-2003 yılları arasında ise söz konusu rakamın altında kalmıştır. Bunun nedeni 1990’lı yılların başından itibaren ivme kazanan “Alman Vatandaşlığına Geçiş” olarak gösterilmektedir. 1972-1980 yılları arası 2.618 Türk alman vatandaşlığına geçmiştir. 1998 yılı itibariyle Alman vatandaşlığına geçenlerin sayısı 60.000’i bulmuştur. 2000-2003 yılları arası toplam 150.000 çocuk alman vatandaşlığı hakkını doğumla kazanmıştır. 2003 yılı itibariyle alman vatandaşlığına geçen toplam Türklerin sayısı 617.114 kişidir. Bu sayı doğumla alman vatandaşlığını kazanan Türk çocukların sayısı dikkate alındığında 750.000 kişi sınırını geçmektedir.

Alman Federal İstatistik Dairesi’nin 31.12.2003 tarihli verilerine göre 7.334.765 toplam yabancı nüfus içinde Türkler’in 1.010.836’ı erkek ve

866.825 kadın olmak üzere toplam 1.877.661 kişi (Alman vatandaşlığına geçenler hariç) olduğu belirtilmektedir (TAM, 2004, s.4).

Grafik 2.1 : Almanya'da Yaşayan Türk Vatandaşlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak: Federal İstatistik Dairesi; TAM, 2004, s.5

Grafik 2.1 'de görüldüğü gibi 1961 işçi alımı anlaşması kapsamında Almanya'ya gelen Türk işçilerin hemen hemen tümü erkeklerden oluşmaktaydı, Almanya'da birkaç yıl sürecek çalışmanın ardından "gurbetçiler" kendi ülkelerine dönmeyi düşünmüşlerdir. Ancak yaşanan süreçte onlar ailelerinin yanına dönmektense, 1974'ten itibaren aile birleşimi yoluyla ailelerini yanlarına almayı tercih etmişlerdir. Başlangıçta arada büyük uçurumun olduğu kadın-erkek oranı 2003 yılı sonu itibariyle birbirine çok yakınlaşmıştır.

Abadan-Unat (2002, s.97-98)'de 1963 yılında DPT ve Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesine mensup beş kişilik grubun Almanya'da 29 kentte ve 80 firmada çalışan, 427'si (% 86) erkek, 67'si (%14) kadın toplam 494 Türk işçisi ile yapmış olduğu Türk işçisinin sorunlarını konu alan ilk ampirik çalışma anketine göre; anketin yapıldığı tarihte örnekleme giren Türk işçilerinin %18'i nüfusu 2.000'den az olan yerleşim yerlerinden, %11'i nüfusu 2.000-20.000 arası, %7'si nüfusu 20.000-50.000 arası, %51'i ise nüfusu 100.000'den yukarı kentlerden göç etmişlerdir. İşçilerin yarıdan fazlasının sürekli oturma adresi olarak İstanbul ve Trakya'yı göstermelerine karşılık %17'sinin bu illerde doğmuş olmaları, Almanya'ya giden işçilerin önemli oranda "iç göç" süreci yaşadığını göstermektedir. Ankete katılan işçilerin %91'i Türkiye kökenli, %9'u ise Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya'dan gelen göçmenlerdir. Uygulanan ankette göç etme kararı ile ilgili tespitler ise Türk işçilerinin zannedildiği gibi radyo ve basının etkisi ile değil, tanıdık,

akraba ve hemşehrilerle yaptıkları kişisel temaslar sonucunda yurtdışına göç kararını vermiş olmalarıdır. Gidenlerin 4/5 Almanya'ya gelmeden önce iş sahibi olan kişilerdir. Onları Almanya'ya göçe iten nedenler anayurttaki işsizlik değil, yurtdışında ödenen yüksek ücretler, kısa sürede önemli miktarda tasarruf yapma ümidi, yeni bilgiler ve tecrübe edinebilme beklentileri yanında dünyayı tanıma arzusu olmuştur.

Ankette askerliğini yapmış olduğu varsayılan yaş kategorilerinde ise işçilerin % 67'sinin 23-32 yaşları arasında olduğu ve eğitim açısından daha sonraki yıllara kıyasla daha yüksek bir ortalama gösteren işçilerin % 49'u ilkokul, % 13'ü ortaokul ve % 15'i meslek okulu mezunudur. Kadınlarda ise % 24'ü meslek okulu, % 16'sı lise mezunu olmakla, erkeklerin eğitim düzeyinden daha yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Anketin yapıldığı dönemde aile birleşimine izin verilmediğinden, o dönemde işçilerin sadece % 17'si Almanya'da aileleri ile birlikte oturuyorlardı, medeni durum açısından işçilerin % 56'sı evli ve ortalama üç çocuk sahibi, erkeklerden farklı olarak kadınların % 18'i boşanmış veya dul kalmış kişilerdir.

Şen ve diğerleri (1996, s.25) ile TAM (2000, s.10)'a göre göçün ilk yıllarında orta yaş ve erkek ağırlıklı olan Türk nüfusu, ilerleyen yıllar içinde aile birleşimi sonucu doğal olarak daha heterojen bir yapıya dönüşmüştür. Öncelikle nüfus içindeki kadın oranının artması dışında aile birleşimi ve evlilikler yolu ile genç nüfus oranı önemli ölçüde artmış aynı zamanda küçük de olsa bir üst yaş grubu ortaya çıkmıştır.

Tablo 2.4'te Türk nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı 2002 verilerine göre incelendiğinde, 18-35 yaş arasındakilerin 667.123 kişi ile en büyük nüfus grubunu oluşturdukları görülmektedir. Orta yaş grubuna dahil olan 35-60 yaşları arasında bulunanlar ise 538.231 kişi ile toplam Türk nüfusu içinde % 28,1 oranla ikinci sırada yer almaktadır. Üçüncü sırada ise toplam Türk nüfusu içinde % 27,7'lik payla sayıları 530.739'a varan 18 yaşın altındakiler yer almaktadır. Üst yaş grubu olarak nitelenebilecek 60 yaşın üstündeki grup ise toplam 176.076 kişiyle toplam Türk nüfusu içinde % 9,2

orana sahip olmakla en küçük grubu oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla, toplam Türk nüfusunun % 70'den fazlası genç nüfustur.

TABLO 2.4.TÜRK NÜFUSUN YAŞ GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI (31.12.2002)

Yaş Grupları	Türkler	Oran (%)
< 6	125.258	6,6
6-10	140.400	7,3
10-15	176.865	9,2
15-18	88.216	4,6
18-21	85.813	4,5
21-25	150.176	7,9
25-30	221.312	11,6
30-35	209.822	11
35-40	174.567	9,1
40-45	97.461	5,1
45-50	78.620	4,1
50-55	83.120	4,3
55-60	104.463	5,5
60-65	95.857	5
> 65	80.219	4,2
Toplam	1.912.169	100

Kaynak: Federal İstatistik Dairesi, TAM, 31.12.2002

Türk toplumunun yapısal değişiminin bir başka göstergesi de Türklerin Almanya'daki oturma süreleridir. Bu açıdan bakıldığında Türkler içinde 20 yıldan fazla Almanya'da yaşayanların oranı % 45,5 ile toplam 869.786 kişi en büyük grubu oluşturmaktadır. Bu grubu Almanya'da 8-15 yıllık oturma süresine sahip 456.431 Türk izlemektedir. Bu grubun Türkler arasındaki oranı % 23,9'dur. Başka bir ifadeyle Türklerin yaklaşık % 78'inin bu ülkede en az 15 yılı aşkın bir süredir yaşadıkları ortaya çıkmaktadır (TAM, 2004, s.7).

Tablo 2.5'de TAM'ın TCMB adına 2000 yılında "Almanya'da Yaşayan Türklerin Ekonomik ve Sosyal Verileri ile Tasarruf Potansiyeli" konulu temsili telefon anketi araştırmasına göre Türklerin meslek gruplarına göre dağılımı yer almaktadır. Ankete katılanların 1/3'ünden fazlası ilköğretim mezunu ve hiçbir okula gitmemiş olanlardan oluşmaktadır. Türk göçmenlerin % 60'ı niteliksiz işçilerden, % 11'i ise eğitilmiş ve tecrübeli kalifiye işçilerden oluşmaktadır. Almanya'daki toplam Türk nüfusuna kıyasla bu oran oldukça düşüktür. Memur statüsünde çalışan % 12'lik bölümün ise Alman vatandaşlığına

geçenlerin sayısındaki artışa göre düşük olduğu görülmektedir. % 10 paya sahip olmakla birlikte önemli bir grup olarak değerlendirilen serbest girişimciler ise hizmetler ve ticaret sektöründe faaliyette bulunmaktadır.

TABLO 2.5.TÜRKLERİN MESLEKİ KONUMU (HAZİRAN 2000)

Mesleki Konum	Sayı	Oran
İşçi	533	60,3
Kalifiye işçi	94	10,6
Memur	106	12
Devlet Memuru	11	1,2
Akademik Meslek İşiyile Uğraşan	19	2,1
Serbest Girişimci	84	9,5
Toplam	884	100

Kaynak: TAM, 2000, s.23 (Temsili Telefon Anketi Araştırması Nihai Rapor)

TAM (2000, s.11; 2001, s.3-11) verileri, 1960-70'li yıllarda bu ülkeye gelen birinci kuşak misafir işçilerin çoğunluğunun emekli olduktan sonra Türkiye'ye kesin dönüş yapmadıklarını, bunun da Almanya'da kalıcılığın kanıtı olarak değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. 1991 yılında yabancılar yasasında yapılan değişiklikle Alman vatandaşlığına geçişte bazı kolaylıklar sağlanmış ve misafir işçilik statüsü geride bırakılmıştır. Özellikle ikinci ve üçüncü kuşak genç nüfus büyük ölçüde burada doğup büyüdüğü için Almanya'daki Türk toplumunu tümüyle kalıcı bir kitle haline getirmektedir. Yine bu kuşaklara ait 18 yaş altı ile 18-35 yaş grubu dikkate alındığında Almanya'da yaşayan Türklerin önemli bir bölümünün Almanya'da sosyalleştiği ortaya çıkmaktadır. Bu genç nüfusun Almanya'da yetişmiş olması, bu ülkeyi tanınması ve Almanca lisanına hakim olması Almanya'ya bakışı ve gelecek perspektiflerini değerlendirmeleri doğal olarak ilk kuşaktan farklıdır.

Günümüzde mesleki eğitim dahil olmak üzere ilk ve orta öğrenimde yaklaşık 550.000'den fazla Türk öğrenci öğrenim görmektedir. Mesleki eğitim gören Türk öğrencilerin sayısı ise 44.000'i bulmaktadır⁹. Türk göçmenler Alman toplumunda artık yalnızca işçi statüsünde yer almamakta, aksine işçilikten diğer mesleki ve sosyal statülere doğru giden yoğun bir trend görülebilmektedir.

⁹ Meslek eğitiminde banka ve sigorta şirketleri yanında makine ustası, elektrikçi, marangoz ve bayanlar için kuaför, büro elemanı ya da sağlık görevlisi olmak tercih edilen mesleklerdir (Suğanlı 2003, s.23).

Almanya'da üniversite eğitimi gören 24.000 Türk öğrenci gelecekte Almanya'da varolan Türk imajının önemli ölçüde değişmesine katkı sağlayacaktır. Sayıları sürekli artan Türk üniversite mezunları Almanya'da avukat, doktor, mühendis, öğretmen, ekonomist ve işletmeci olarak görev almaktadırlar (TAM, 2002).

Wilamowitz-Moellendorff (2001, s.1-4)'da Türkiye'ye olan bağlılık devam etse de gelecek planlarının Almanya'ya yönelik olduğunu ve Türk göçmenlerin Alman Vatandaşlığına göstermiş oldukları ilgiden burada kalıcılığın kesinleştiğini belirtmektedir. TAM'ın (2003, s.11) yapmış olduğu araştırmalara göre Almanya'da kalıcılığı belirleyen diğer faktörler ise çocukların eğitimi, Türkiye'de yaşam ve iş kurmak için gerekli birikimin yapılamamış olması, geri dönenlerin Türkiye'de yaşadığı olumsuzluklar, Türkiye'ye karşı artan oranda kültürel ve sosyal yabancılaşma olarak özetlenebilmektedir.

Almanya'da yaşayan Türklerin ekonomik potansiyeli üzerine TAM tarafından yapılan araştırmalarda Tablo 2.6'da görüldüğü gibi 2002 yılında Türklerde ortalama hane büyüklüğü 4 kişiden, toplam hane sayısı da 660.000 olarak ortaya çıkmaktadır. Haneye giren ortalama 2.020 Euro'luk net gelirin 1.661 Euro'su tüketim harcamaları için kullanılmakta, 359 Euro'luk bölümü ise tasarruf edilmektedir.

TABLO 2.6. ALMANYA'DAKİ TÜRK HANELERİNE İLİŞKİN VERİLER (2002)

Veri	Değer
	<u>Nüfus</u>
Toplam Türk Vatandaşı	1.912.000
Alman Vatandaşlığına Geçen Türkler	730.000
Toplam Türk Kökenli Nüfus	2.642.000
	<u>Haneler</u>
Ortalama Hane büyüklüğü (kişi)	4
Toplam hane Sayısı	660.000
	<u>Gelirler</u>
Aylık Ortalama Ner Hane Geliri (Euro)	2.020
Hane Başına Aylık Ortalama Net Tasarruf (Euro)	359
Aylık Tüketim ve Gıda Harcamaları	1.661
Yıllık Ortalama Hane Başına Düşen Net Gelir (Euro)	24.240
Yıllık Toplam Net Hane Geliri (Milyar Euro)	16
Yıllık Toplam Net Hane Tasarruf Miktarı (Milyar Euro)	2,8
Tüm Türk Hanelerine Ait Yıllık Net Tüketim Harcamaları (Milyar Euro)	13,2

Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi, Essen 2003

2002 yılı sonu itibariyle Almanya'da yerleşik bulunan 660.000 Türk hanesinin toplam tasarruf hacmi 2,8 milyar Euro'dur. Hanelerin yıllık net gelir toplamı olan 16 milyar Euro'nun 13,2 milyar Euro'luk bölümü geçim ve tüketim masrafları için kullanılırken eskiye oranla daha düşük bir bölümü tasarruf edilmektedir (TAM, 2003, s.12).

1961'lı yıllarda yaşanan işçi göçü önemli oranda tasarrufa ve bu tasarrufların anavatanda değerlendirilmesine yönelik olmuştur. Göçmen işçiler bu yıllarda kira ve geçinme maliyetlerini oldukça düşük tutarak anavatanda kalan yakınlarına maddi açıdan mümkün olduğunca destek olmaya ve tasarrufa yönelik yaşamışlardır. 1973 yılında aile birleşimi yoluyla ailelerin Almanya'ya gelmesiyle birlikte tüketim davranışları da değişmiştir.

Almanya'da yaşayan göçmenler önemli bir tüketici potansiyeli oluşturmaktadır. Toplam nüfus içindeki % 3,2 'lık payla göçmen nüfusun en büyük bölümünü oluşturan Türkler Alman ekonomisi için son zamanlarda hedef tüketici grubu olarak değerlendirilmektedir. Uzun seneler boyunca her iki toplumun birlikte yaşaması, hem göçmenler tarafından Almanya'ya getirilen çeşitli tüketim alışkanlıklarının Alman tüketiciler tarafından benimsenmesini hem de göçmenlerin Alman toplumundaki mevcut tüketim alışkanlıklarından ve yaşam biçimlerinden etkilenmesini sağlamıştır. Almanya'da Türk halkının sayıca büyüklüğü kendilerine özgü ihtiyaçlara yönelik arz için alt yapının oluşmasını da kolaylaştırmıştır. Bugün Almanya'daki Türkler kendi ürünlerini kolayca edinip tüketme olanağına sahiptirler (TAM, 2003, s.11).

TAM (2000, s.17; 2004, s.16) 'a göre Almanya'da yaşayan Türkler arasında Almanya'da mal ve mülk sahibi olma eğiliminin son on yıl içinde gittikçe güçlendiği görülmektedir. Temsili araştırma sonuçlarına göre 1996 yılında konut sahibi olan toplam 54.000 Türk hanesinin olduğu, bu sayının 1999 yılı itibariyle 96.000'i geçmesi üç yıl gibi kısa sürede ev sahibi olanların sayısında % 78,1'lik bir artış olduğunu göstermektedir. 2002 yılı itibariyle konut sahibi olanların sayısı 135.000'e ulaşmıştır.

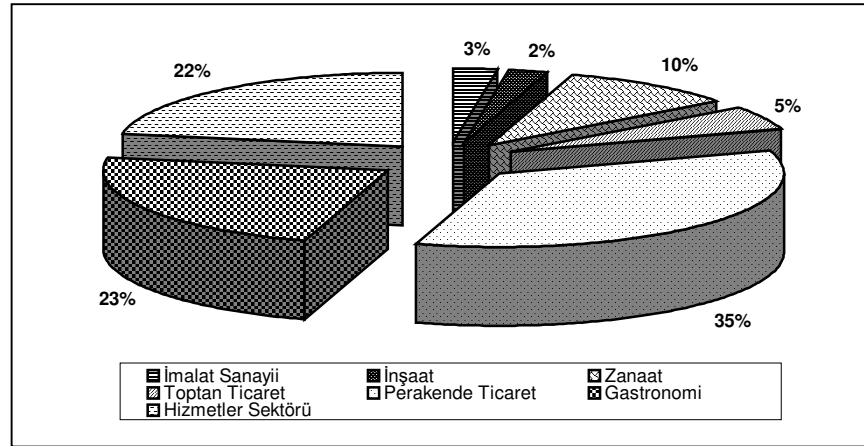
Bugün Almanya'da yaşayan Türkler artık geri dönmeyi düşünmemektedirler. Bu olgu Türklerin öncelikle tasarruflarını Almanya'da değerlendirme eğilimini güçlendirmiştir. Daha önceki yıllarda Türkiye'de konut edinme fikri önemli bir hedef iken, şimdi Almanya'da bir konut satın almak ve kendi iş yerini kurmak öncelikli hedefler arasına girmiştir. Türkler yatırımlarını da daha çok bu ülkede yapmaya başlamışlardır. TAM'ın 2002 yılı verilerine göre Almanya'da 56.800 Türk kendi işletmesini kurmuştur (TAM,2003, s.12).

Türk toplumunun yapısı yalnızca sosyo-demografik olarak değil özellikle ekonomik alanda bizzat kendi yarattığı dinamizm ile büyük bir değişim sergilemektedir. Almanya'da Türklerin serbest mesleğe atılmaları 1960'lı yılların ortasında başlamıştır. Son 25 yılı içinde bugün kendi işletmesini kuran Türklerin sayısında önemli artışlar kaydedilmiştir.

Almanya'ya göç etmiş Türklerin kendilerine özgü tüketim alışkanlıklarının Alman üreticiler tarafından karşılanamaması sonucu, Türklere özgü tüketim malları talebinin karşılanması amacıyla 1960'lı yılların ortasında ilk girişimcilik faaliyetleri başlamıştır. 1980 yılından bu yana girişimci sayısı ile birlikte hizmet verilen alanların sayısının artışı da hala güncelliğini korumaktadır.

2.2.1. İşçilikten Girişimciliğe Gelişim

Alman sanayindeki otomasyon süreci neticesinde madencilik ve otomotiv sanayinde çalışan yabancılar kitlesel olarak işten çıkarılmışlardır. Bu durumdan birinci derecede etkilenenler ise özellikle Türkler olmuşlardır. 1980 yılında Türk çalışanlar arasındaki işsizlik oranı yüzde 6,3 iken, bu oran günümüzde yüzde 25'i bulmaktadır. İşgücü piyasasındaki olumsuz gelişmeler, düşük statü, mesleki nitelik açısından bağımlı çalışanların işsiz kalmalarına karşılık; daha yüksek gelir sağlama, toplumsal itibarlarını yükseltmek arzusu ve bilhassa bağımsız çalışma istekleri Türk girişimcilerin sayısını artırmıştır. Kendi işini kurma kararı alan Türk girişimci sayısındaki ani patlama 80'li yılların başından bu yana gündemdedir.

Grafik 2.2: Almanya'daki Türk İşletmelerinin Sektörel Dağılımı

Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi - Essen 2003

Grafik 2.2'de ve Tablo 2.7'de görüldüğü gibi Almanya genelinde 1985 ile 2000 yılları arasında Türk girişimcilerinin sayıları 22.000'den 59.500'e çıkmıştır. Girişimcilerin patlama yaparak artması yalnızca sayısal artışta değil, aynı zamanda sektörel çeşitlilikte kendini göstermektedir. İlk başta spesifik ihtiyaçların giderilmesi amacıyla faaliyete geçen Türk girişimcileri günümüzde esnaftan zanaatkara, kitapçıdan yayınevlerine, yeni teknolojiler alanında bilgisayardan medya ve telekomünikasyon sektörüne kadar her dalda hizmet sunmaktadırlar. Türk girişimciler bugün iş ve meslek eğitim yeri açarak, vergi ödeyerek, yerel ve bölgesel piyasada hizmet sektöründeki arzı zenginleştirerek, iş piyasasının rahatlamasına katkıda bulunmaktadır.

TABLO 2.7. ALMANYA'DAKİ TÜRK GİRİŞİMCİLERİN EKONOMİK GÜCÜ

Veriler	1985	1990	1995	2000	2001	2002
Sayı	22.000	33.000	40.500	59.500	58.000	56.800
İşletme başına ortalama yatırım (Euro)	88.400	88.400	104.800	116.600	118.000	115.300
Toplam yatırım (Milyar Euro)	1,9	2,9	4,2	6,9	6,8	6,5
İşletme başına ortalama ciro (Euro)	400.000	387.600	429.500	478.600	467.000	458.200
Toplam yıllık ciro (Milyar Euro)	8,8	12,8	17,4	28,5	27,1	26,0
İşletme başına ortalama çalışan sayısı	3,5	3,3	4,1	5,5	5,3	5,1
Toplam çalışan sayısı	77.000	100.000	168.000	327.000	307.000	290.000

Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi 2003

1980-90'lı yıllardaki Türk girişimci sayısındaki artışın ardından bu sayının 2001 yılında 58.000'e gerilemesi ve 2002'de 56.800'e düşmesinin nedenleri şöyle özetlenebilir: 2001 yılında tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da yaşanan tüketimdeki gerileme ve ekonomik daralma Almanya'da kendini daha yoğun bir şekilde hissettirmiştir. Mevcut girişimci danışmanlık hizmetlerinden faydalanmayan; bankalar, ticaret odaları ve çalışma daireleri gibi Alman kurumları ile daha yakın ilişki kuramamış olan küçük Türk işletmeleri bu koşullar altında piyasadaki yerlerini kaybetmişlerdir. Almanya'da işsizliğin rekor düzeye ulaşması girişimciliğinde riskini artırmıştır. 2001 ve 2002 yılında yaşanan girişimci sayısındaki düşüşün diğer nedeni ise küçük işletmelerin yerini daha büyük ölçekli ve piyasa şartlarına daha rahat uyum sağlayabilen işletmelerin almasıdır.

Bütün bu gelişmeler rağmen Almanya'da faaliyette bulunan Türk işletmelerinin yarattıkları istihdam gelecek yıllar için ümit vericidir. 2002 yılında 56.800 Türk işletmesinde istihdam edilen insan sayısı 290.000'i bulmuştur. Bu noktadan hareketle işletme başına 5 kişinin istihdam edildiği ortaya çıkmaktadır. Aynı yılda Türk işletmelerinin yapmış olduğu yatırım toplamı 6,5 milyar Euro, yıllık toplam ciro miktarı ise 26 milyar Euro olarak tespit edilmiştir. En yüksek toplam ciro ise 2000 senesinde 28,5 milyar Euro olarak kaydedilmiştir.

1985 yılında kaydedilen 8,8 milyar Euro'luk ciro miktarı, 17 sene içerisinde yıllık toplam ciro miktarı 3 misli artarak 26 milyar Euro seviyesine ulaşmıştır. Ciro artış oranının girişimci sayısının artış oranından daha fazla olması Türk işletmelerinin daha verimli ve üretken hale geldiklerinin göstergesidir.

Türk işletmeleri çalışan sayısı açısından değerlendirildiğinde ise 1985 yılında 77.000 kişiye istihdam alanının yaratılmış olduğu ve bu sayının 2002 yılında 290.000'e yükseldiği görülmektedir. Türk işletmelerinin personel yapısı da zamanla değişime uğrayarak, kalifiye olmayan elemanların yanı sıra tecrübeli ve nitelikli elemanlar da bu işletmelerde artan oranlarla görev almaktadırlar. İşletme başına düşen istihdam sayısı 1985 yılı ile kıyaslandığında 3,5 kişiden, 2002 senesinde 5,1 kişiye yükselmiştir. Türk işyerlerinde istihdam edilenlerin % 16.7'sinin Alman, % 8.7'sinin diğer

yabancı uyruklulardan oluştuğu belirtilerek, giderek artan iki ülke ticari ilişkilerine yön verildiğine değinilmektedir (TAM, 2003, s.13-18).

TAM (2003, s.2) ise Almanya'daki Türk göçmeninin ekonomik ve sosyal profilinin süreç içerisinde ikinci ve özellikle üçüncü kuşağın eğitim düzeyinin yükselmesiyle daha da önem kazandığını vurgulayarak, Türk toplumunun yalnızca kalifiye olmayan işçilerden değil , Alman toplumunun her alanında boy gösteren öğrenci, sanatçı, doktor, avukat, politikacı ve girişimcilerden oluştuğunu savunmaktadır.

Çalışan Türk nüfusunun Alman ekonomisine katkısı incelendiğinde TAM'ın Almanya düzeyinde yapılan en son temsili nitelikte araştırma kapsamında 2.014 Türk hanesi ve 1.054 Türk girişimci ile yaptığı görüşmeler sonucu bu kesimin nicel gelişimiyle ilgili yeni verilere ulaşılmıştır. Türk çalışanlarının ekonomik gücü bu bilgiler ışığında aktarılacaktır.

Araştırma sonuçlarına göre Almanya'da yaşayan her üç Türkten biri istihdam edilmektedir. Alman çalışma yaşamına dahil edilen toplam Türk sayısı yaklaşık 842.000 kişidir. İktisaden faal durumda olan bu kişilerin 785.200'ü bağımlı çalışan, 56.800'ü ise serbest girişimci Türklerden oluşmaktadır.

Bu sayının içinde çalışan Türk kadınların payı erkeklere göre oldukça düşüktür. Sosyal sigortalı olarak çalışan Türk nüfusun sayısı 569.000 civarındadır. Bunların % 49,7'si yoğunlukla imalat sanayinde istihdam edilmektedir. Hizmetler sektörü Türklerin istihdamı konusunda imalat sanayi ve madencilik sektörü aleyhine giderek payını arttırmakta ve çalışan Türklerin % 22,4'üne iş imkanı sunmaktadır. Sigortalı çalışan Türkler arasında kadınların payı ise % 30'u bulmaktadır. Sosyal sigortalı çalışan yabancılar arasında yüzde 28'lik payla ilk sırada yer alan Türkleri, yüzde 14,3'lük bir payla eski Yugoslavya vatandaşları izlemektedir.

Almanya'da iktisadi hesaplamalarda insanların kökenine değil, ikametine bakıldığından, burada yaşayan Türkler ve diğer yabancılar, yapılan milli hesaplamalarda ve kayıtlarda yabancı olarak yer almamaktadır. Bu nedenle Milli hesaplama metodu tüm çalışan nüfusu kapsamaktadır. Bu metoda göre hesaplanan çalışan sayısına hem sosyal sigortalı çalışanları

hem de ek olarak çalışıp küçük de olsa bir miktar gelir elde eden ve bu şekilde üretime katkıda bulunan emekli kişileri, ev kadınlarını veya öğrencileri de dahil etmektedir. Bu anlamda faal nüfus terimi hem bağımlı çalışanları hem de serbest girişimcileri kapsamaktadır.

Bağımlı çalışan Türkler ortalama olarak 2.290 Mark (1.145 Euro) tutarında net aylık ücret almaktadır. Bağımlı çalışan Türklerin emeklilik, hastalık, işsizlik ve bakım sigortası olmak üzere sosyal güvenlik sistemine yaptıkları katkı yılda 6,24 milyar Mark (3,12 milyar Euro) tutmaktadır. Özellikle yaşlanan bir nüfusa sahip olan Almanya'nın sosyal güvenlik sistemi açısından, çalışan genç Türk nüfusunun oldukça önemli katkı sağladığı açıkça görülmektedir.

Çalışan Türk nüfusunun Alman ekonomisine katkısında, 1999 yılında Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) yapılan katkının 78,6 milyar Marka (39,3 milyar Euro) ulaştığı görülmektedir. Aynı yılda Almanya'da toplam GSMH bir yıl öncesine göre 79,7 milyar Mark (39,9 milyar Euro) artış göstermiştir. Buna göre Almanya'daki Türklerin yarattığı 78,6 milyar Mark (39,3 milyar Euro) tutarındaki GSMH katkısı yaklaşık bir yıllık genel GSMH artışına denk gelmektedir.

Çalışan Türk nüfusu 1999 yılında Almanya GSMH'sından (3.833,75 milyar Mark) % 2,05 oranında bir pay almaktadır. Ancak bu oranla birlikte Türklerin milli gelirdeki payları, Almanya genelindeki nüfus payları olan % 2,9'un altında kalmaktadır. GSMH'ya olan katkının nüfus payından az olmasının nedeni Türklerin Almanya genelinde daha az verimli ve düşük gelirli sektörlerde çalışmalarından kaynaklanmaktadır.

Türklerin büyük çoğunluğu Alman işletmelerinde çalışmakta ve bu işletmelerin ürünlerini tüketmektedirler. Türklerin Almanya'da tüketici olarak yer almadıkları varsayılırsa, Almanya'daki iç talebin Türklerin tüketim talepleri oranında azalacağı görülmüştü. Bununla ilişkili olarak üretimdeki düşme sonucu ödenen dolaylı vergilerde de gerileme saptanırdı. Bu durumda aynı şekilde yatırımların azalmasıyla ve iflasların artmasıyla amortismanlar da azalmış olurdu. Mevcut ekonomik bütünleşmeden dolayı, Türklerin milli

gelirdeki paylarını çalışan ve tüketen Türk nüfusun GSMH'ya olan katkısı bazında düşünmek gerekmektedir (TAM, 2000, s.17-20).

Sayan (2004)'de işçi gelirlerinin, ülke GSYİH'ında önemli bir paya sahip olduğu ülkelerde, işçi gelirlerindeki dalgalanmalar söz konusu ülkenin ödemeler dengesini ve diğer makro ekonomik dengelerini etkileyebilme görüşünden yola çıkarak Türkiye'ye gönderilen işçi gelirlerinin büyük bir kısmının kaynağı olan Almanya ile Türkiye GSYİH'larındaki dalgalanmaları incelemiştir. Buna göre işçi gelirlerine kaynak olarak bağımlı olan ülkelerin ekonomileri, işçi gelirlerindeki dalgalanmalardan, işçi gelirleri de işçiyi kabul eden ülkelerin ekonomilerindeki dalgalanmalardan etkilenmektedir. Bu açıdan göçü kabul eden ülke ekonomisi dolaylı yoldan işçi ihraç eden ülkenin ekonomisini etkileyebilmektedir. Analizinin sonucunda işçi gelirlerini Türkiye GSYİH ile pozitif ilişkili olduğunu fakat Almanya GSMH'dan bağımsız olduğu sonucuna varmıştır.

Ayrıca işçi gelirlerinin ve Türkiye GSYİH'nın oldukça oynak olduğunu belirterek, işçi gelirlerinin oynak olmasının Türkiye ekonomisinin büyümesindeki dalgalanmaları artıracığını ifade etmektedir. Bu sonuç işçi gelirlerindeki artışın Türkiye ekonomisinin yükselmesine katkıda bulunacağını, ancak Türkiye ekonomisinin darboğaza girmesi durumunda ise işçi gelirlerinin azalmasının iktisadi durgunluğa katkıda bulunacağını göstermektedir.

2.3. 1980 Sonrası Dönemde İşçi Tasarruflarının Değerlendirilmesi

1981 yılında Almanya'da çalışan işçilerin aile birleşimi yoluyla Türkiye'deki ailelerini Almanya'ya getirebilmelerine imkan verilmesi ve 1983-1984 yıllarında Almanya'nın kesin dönüşü özendirmek amacıyla geri dönen Türk işçilerine teşvik primi uygulaması, işçi dövizlerinin 1983-1988 yıllarında azalmasına neden olmuştur. Bu nedenle Türk işçiler, 1961-1980 yılları arasında Türkiye'deki yakınlarının geçimlerine katkıda bulunmak için döviz gönderirken, 1981 yılından itibaren yatırım amacıyla döviz göndermeye başlamışlardır (Suganlı, 2003).

1990'lı yıllardan itibaren yurt dışındaki ikinci neslin daha yüksek gelirli işlerde çalışması ve bu dönemde girişimciliğin artması yurda gönderilen işçi

dövizlerinde artışa neden olmuşsa da, girişimcilik sürecinde Türkiye'ye önceden aktarılan dövizin bir kısmının tekrar Almanya'ya dönmesine neden olmuştur.

Kızılocak (1996, s.15) ise Almanya'da yaşayan Türklerin geri dönme isteğinin arka planda kalarak bu olgunun Türklerin Almanya'daki sosyal ve politik tutumlarında belirgin değişiklikler yarattığını belirtmektedir. Öncelikle tasarrufların Almanya'da değerlendirilme eğilimi artmış ve önceki yıllarda Türkiye'de konut edinmek önemli bir hedef iken şimdi Almanya'da bir konut satın almak öncelikli hedef olmuştur.

TAM (2001)'da temsili anketlerden derlenen bilgilerde yaş, oturma süresi, mesleki konum gibi sosyo-ekonomik özelliklere göre yapılan tasarrufların değerlendirilmesinde ülke tercihinin ne yönde geliştiği saptamaları incelenecektir.

Hane gelirleri ilerleyen yaşlara ve hanede çalışan kişi sayısının azalmasına bağlı olarak düşüş göstermektedir. Azalan gelire neden olan faktörler ise düşük emekli maaşı ve yaşlı göçmenlerin mesleki konumu olarak gösterilmektedir. Gelir kategorilerindeki en alt sırada yaşlılardan ve işçilerden oluşan haneler yer almaktadır. Tek kişilik ve serbest girişimcileri barındıran haneler ise en yüksek hane gelire sahip olanlardır.

Türk hanelerinin görece düşük gelirlerine rağmen % 51'i düzenli bir şekilde tasarrufta bulunmaktadır. Türk hanelerinin yaklaşık 2/3'si tasarruflarını Almanya'da, yaklaşık % 70'i ise Türkiye'de değerlendirmektedir. Göçmenlerin yarısından fazlası her iki ülkede tasarruflarını değerlendirmektedirler. Her beş göçmen ailesinden birisi (yaklaşık % 18'lik bir bölüm) tasarrufunu sadece Almanya'da değerlendirmiştir.

Tablo 2.8'de görülebileceği gibi Türk göçmenlerin yatırımlarını değerlendirdikleri ülke tercihine bakıldığında büyük bir çoğunluğun artık Almanya'da sürekli ikamet etme düşüncesiyle ve bu doğrultuda birikimlerinin bir kısmını ya da tümünü Almanya'da değerlendirmeye yönlendikleri görülmektedir. Ankete katılanların büyük bir çoğunluğunun Türkiye ile bağları halen yoğun bir şekilde devam etmektedir. Bu birikimlerini her iki ülkede değerlendirenlerin yüksek sayısından anlaşılmaktadır. Tasarruflarını yalnızca

Türkiye’de değerlendiren grup oranının göreceli olarak fazla yüksek olmaması, misafir işçi geleneğinden kaynaklanan, mevcut bütün tasarrufların anavatana transfer edilmesi yönündeki güdünün, küçük bir azınlık tarafından uygulandığını göstermektedir. Yaş faktörünün birikimin yapıldığı ülke tercihinde etkili olduğu görülmektedir.

TABLO 2.8. SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE TASARRUFUN YATIRILDIĞI ÜLKE (SATIR YÜZDELERİ)

		İki Ülkede Birden Yatırım	Sadece Almanya’da Yatırım	Sadece Türkiye’de Yatırım
Yaş	18-29	51,2	31,4	17,4
	30-44	57,7	20,2	22,0
	45-59	57,6	6,3	36,0
	60 ve üzeri	39,6	5,0	55,4
Oturum Süresi	3 yıla kadar	40,0	30,0	30,0
	4-9 yıla kadar	44,8	33,3	21,9
	10-19 yıla kadar	59,1	18,2	22,7
	20 yıl ve üzeri	54,7	16,4	28,9
Mesleki Konum	İşçi	57,1	16,7	26,2
	Memur	59,6	31,9	8,5
	Devlet Memuru	63,6	27,3	9,1
	Serbest Girişimci	53,4	35,2	11,4

Kaynak: TAM, 2001, s.8

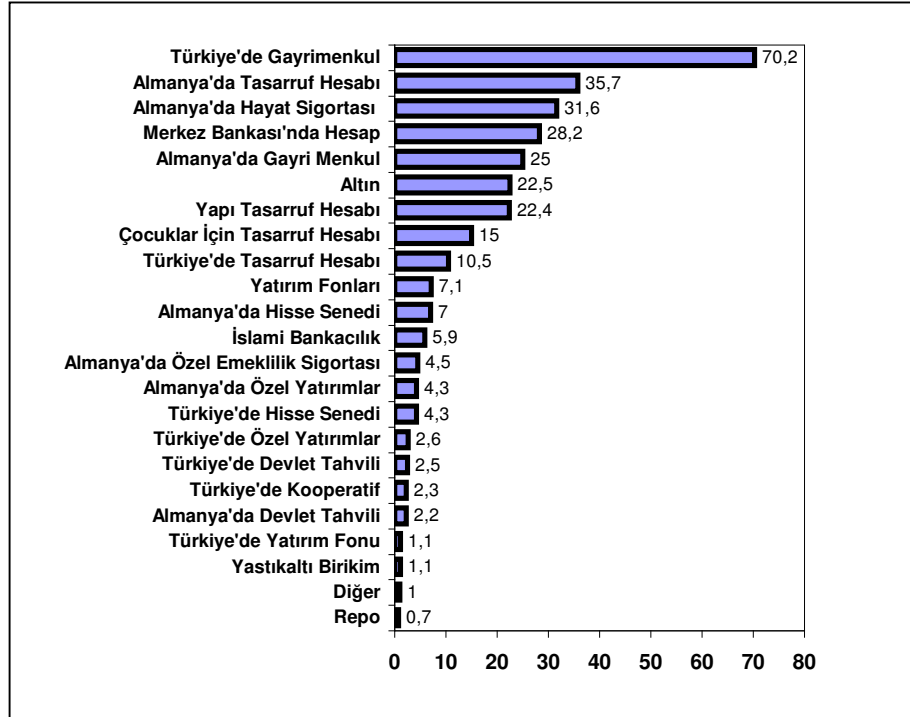
Ankete katılanlar ne kadar yaşlı ise birikimlerini yalnızca Türkiye’de yatıranların oranı da o kadar yüksek olmaktadır. 60 yaş ve üstünün % 55’i bütün birikimlerini Türkiye’ye transfer etmekteyken, en genç grubun % 17’si, 30-44 yaş grubunun ise % 22’si bu tercihte bulunmaktadır. Yükselen yaşla birlikte yatırımların Almanya’da değerlendirilme oranı düşmektedir. 60 yaşın üzerindekiilerin % 5’i tasarrufunu sadece Almanya’da yatırmıştır.

Oturum süresi 3 yıla kadar olanların % 30’u bütün yaş grupları içerisinde en büyük oranla yatırımlarını Türkiye’ye yapmaktadırlar. Bu oran 20 yıl ve daha fazla süreden beri burada yaşayan grupta % 20 aynı düzeydedir. 4-9 ve 10-19 yıl arasında oturma sahip olanların sadece beşinden biri birikimlerini Türkiye’de değerlendirmektedir. Bu iki grup tasarruflarını ya Almanya’da (%33-%18) ya da iki ülkede birden (% 45 -% 59) yatırıma dönüştürmektedir. Gruplar arasındaki farklılıklar yaş faktörüyle veya misafir işçi mantalitesi ile açıklanabilir. Mesleki konumla yatırım için tercih edilen ülke arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmektedir. İşçilerin % 26’sı

birikimlerini yalnızca Türkiye’de değerlendirirken, bu oran memurlarda % 9’a ve serbest girişimcilerde % 11’e düşmektedir. Buna karşın sadece Almanya’da tasarruflarını değerlendirenler arasında işçilerin oranı % 17’i bulurken, memurlarda % 32’ye ve serbest girişimcilerde % 36’ya ulaşmaktadır. Memurlardan ve serbest girişimcilerden oluşan grupların yaş ortalamasının düşük olması ve klasik gurbetçi kategorisine girmemesi nedeniyle çıkarılan sonuç kuşaklararası tasarruf farklılıkları olarak görülmektedir. Gelire bağlı tasarruf miktarı durumu ülke bağlantılı yatırım eğilimi üzerinde doğrudan olmayan bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerek yüksek tasarruf sahipleri gerekse düşük tasarruf sahipleri diğer orta gruplara kıyasla daha fazla oranlarda Almanya’yı yatırım yeri olarak tercih etmişlerdir.

2.3.1. Tasarrufların Yatırıldığı Alanlar

TCMB adına 2000 yılında “Almanya’da Yaşayan Türklerin Ekonomik ve Sosyal Verileri ile Tasarruf Potansiyeli” konulu TAM’ın yapmış olduğu temsili telefon anketi araştırmasına göre ankete katılan göçmenlere tasarruflarını hangi alanlarda değerlendirdikleri sorulmuş ve katılımcıların % 86’sı (1.338 kişi) cevap vermiştir.

Grafik 2.3: Tasarrufların Değerlendirildiği Alanlar

Kaynak: TAM 2000 Nihai Rapor.

Grafik 2.3'deki verilere göre hanelerin % 71'i Türkiye'de gayri menkul sahibidir. Almanya'daki tasarruf hesapları % 36 ve hayat sigortaları % 32 oranları ile en çok tercih edilen yatırım türleri olarak Türkiye'deki gayri menkul alımından sonra gelmektedir. % 28,2 'si TCMB nezdinde açtırdıkları tasarruf hesapları ise 4. sırada yer almaktadır. Dikkat çekici diğer nokta ise Almanya'da kalıcılığa bilinci ve ekonomik entegrasyonun işareti olarak burada gayri menkul alma eğiliminin güçlenmesidir. Gayri menkul alımı uzun vadeli yatırım olması nedeniyle geri dönmeyi planlayanlar bu yatırımı tercih etmemektedirler. Bunun yanı sıra gözlemlenen diğer bir eğilim ise gelecekte azalarak da olsa devam edecek olan Türkiye'de gayri menkul alımının, Almanya'da artacak olmasıdır. Bu durumu hanelerin % 22 'si tarafından Almanya'da konut edinmede kullanılabilen yapı tasarruf hesaplarını, tasarruf yöntemi olarak tercih etmesi açıkça göstermektedir. Yine göçmenler tarafından Almanya'da alınan yatırım fonları, hisse senetleri ve girilen özel şirket ortaklıklarının Türkiye'de değil de, Almanya'da yapılıyor olması burada kalıcılık savını desteklemektedir. Göçmenlerin geleneksel yatırım türü olan altın ve mücevherat % 22'lik oran tarafından tercih edilmektedir. İki ülkedeki devlet tahvilleri, repo, yapı kooperatifleri, yatırım fonları ankete katılanların sadece küçük bir kısmı tarafından tercih edilmektedir.

Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarının Türkiye'de değerlendirilen tasarrufları birinci tercih olarak gayri menkul alımında ikinci tercih olarak da TCMB nezdindeki tasarruf hesaplarında kullanılmaktadırlar. Yüksek faiz getirisinin yanı sıra Türkiye'ye karşı olan bağlılık da bu tercihin nedenleri arasındadır. TCMB'ye yatırılan tasarruflar aynı zamanda Türkiye'nin ekonomisini desteklemesi ve güçlendirmesi bakımından önemli katkılara sahiptir.

2.3.2. Döviz Çevrilebilir Mevduat Hesapları

Ödemeler Dengesinin cari işlemler kalemi 1980 yılında yürürlüğe konulan 24 Ocak Kararları ile libere edilmeye başlanmış ve 1984 yılı başlarında uygulamaya konulan TPKKH 28 sayılı Karar ile pekiştirilmiştir. 28 sayılı Karar ve onu takip eden 30 ve 32 sayılı Kararların yürürlüğe girmesinden önce sermaye akımları 17 sayılı Kararda yapılan değişiklikler

çerçevesinde düzenlenmiştir. Ödemeler dengesinin alt bölümünü oluşturan sermaye hareketlerinin gerçek anlamda liberalleşmesi, 1989 yılında 32 sayılı Karar ile sağlanan TL'nin konvertibl ilan edilmesinden sonra olmuştur (Suğanlı, 2003).

KMDTH sisteminin uygulamaya konulduğu 1976 yılından önceki dönemde Türkiye'ye sermaye hareketi olarak giren işçi dövizleri şöyle özetlenebilir:

1967-1978 yılları arasında uygulanan DÇM hesapları işçi sermaye hareketinin en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Bu akımlar 14.09.1962 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan TPKKH 17 sayılı Karara ilişkin Seri 1, 2 sayılı Tebliğ ile yurt içinde ve yurt dışında yerleşik gerçek ve tüzel kişilere verilen yetki çerçevesinde, Türkiye'ye getirilmesi zorunlu olmayan konvertibl dövizler karşılığında kaynağı araştırılmadan açılmasına izin verilen döviz hesaplarından oluşmuştur (TCMB, 1989, s. 3; Suğanlı, 2003 s.103).

Anılan tebliğ çerçevesinde; Yurtdışında yerleşik kişilerce yetkili bankalarda açılan hesaplardan, hesap sahibine veya hesap sahibince gösterilecek yurtdışında yerleşik diğer şahıslar adına çek veya efektif satabilecekleri gibi kredi veya teminat mektubu verebilecekleri, havale yapabilecekleri, Türkiye'deki kişiler adına TL üzerinden çek, kredi ve teminat mektubu düzenleyebilecekleri; Türkiye'de yerleşik kişilerce açılacak hesaplardan ilgili kişi veya eş ve çocuklarına çek /efektif satabilecekleri veya bu kişiler adına bedelsiz ithalat için yurt dışındaki firmalara da havale yapabilecekleri hükme bağlanmıştır (TCMB, 1989, s. 3).

Feyzibeyoğlu (1979, s.6) ise 1967 yılı başlangıcındaki ekonomik koşulların yeni bir dış finansman kaynağı bulunmasını zorunlu hale getirmesi ve dış ticaret açığının ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemesi sonucu yeni bir mevduat türü olarak DÇM'lerin gündeme geldiğine değinmektedir.

TCMB (1989, s.4) ise Türkiye'de açılacak döviz hesaplarını düzenleyen TPKKH 17 sayılı Karara ilişkin seri 1, 2 sayılı Tebliğ'in 16. maddesini değiştiren Seri VII, 37 sayılı Tebliğ'in, 09.06.1967 tarih ve 12617 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla DÇM hesaplarının uygulanmasına başlandığı belirtilmektedir. Yapılan bu değişiklik ile, Türkiye'de yerleşik kişi

tanımına açıklık getirilmiş ve yurt dışında çalışan işçilerin, serbest meslek sahiplerinin, kendilerine Türkiye'den döviz gönderilmek yoluyla yurtdışındaki görevlilerin ve yurtdışında yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin, TCMB tarafından alım, satımı yapılan ve Türkiye'ye getirilmesi zorunlu olmayan konvertibl dövizler üzerinden yetkili bankalarda vadeli veya vadesiz DÇM hesapları açmalarına izin verilmiştir. O dönemde hesapların işleyişine ilişkin TCMB ve 20 banka arasında protokol imzalanmıştır (Ek: 1.Protokole katılan bankalar listesi).

DÇM'ler; Alman bankacılık sisteminde düşük faizle tutulan Türk işçi tasarruflarını Türkiye'ye çekmek, dış ticaret açığı nedeniyle ithalatın finansmanı için dış kaynak sağlamak, kısa dönemli döviz sıkıntısını gidermek, döviz rezervlerini artırmak, yurtiçi ve dışı mali piyasaları birbirine bağlamak ve o yıllarda yeni gelişmeye başlayan Avrupa para piyasasına açılma yolunda ilerlemek amacıyla uygulamaya konulmuştur (Feyzibeyoglu, 1979, s.5; TCMB, 1989, s.4 Sönmez, 1998, s.469).

Bu uygulamada yetkili bankalar nezdinde doğrudan dövize dayanan hesap açılması kaldırılarak, nezdinde DÇM hesabı açılan yetkili bankanın dövizini en geç 15 günlük süre içinde TCMB'ye devretme zorunluluğu getirilmiştir. DÇM hesaplarına uygulanan döviz kuru, hesabın açıldığı tarihteki resmi alış kurundan işlem görerek, vade sonunda ortaya çıkacak döviz kuru riski TCMB'ce üstlenilmiştir. Döviz kurunda oluşan farklar TCMB tarafından nezdinde hesap açılan bankanın TL hesabına alacak kaydedilmiştir.

Başlangıç aşamasında fazla ilgi görmeyen DÇM'ler faiz oranlarının Avrupa piyasasında uygulanan faiz oranlarının üstüne çıktığında, tutar olarak büyük artış göstermiştir. Döviz girişi olarak değerlendirilen DÇM'ler zaman içinde kredi kaynağına dönüşmüştür. Bu dönüşümde hesapların genellikle yarısı sabit sermaye yatırımı olarak diğer yarısı da işletme sermayesi gereksinimlerinde kullanılmıştır.

DÇM'lerin kredi kaynağı şeklinde kullanılması emisyonun artışına neden olduğundan, para arzının ve kredi hacminin daraltılması amacıyla 27.07.1972 tarihinde Seri III, 3 sayılı Tebliğ ile verilecek kredilere sınırlama

getirilmiştir. Bu sınırlamada yurtiçinde yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin hesap açabilecekleri, yurtdışında yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin ise en çok bir yıl vadeli hesap açabilecekleri, bir yıldan uzun vadeli hesap açmak isteyenler için ise yetkili bankaların TCMB'ye başvurması gerektiği ve uzun dönemli hesaplara Maliye Bakanlığı ile TCMB'nin birlikte tesbit edecekleri özel faiz oranlarının uygulanacağı hükmü getirilmiştir. Vadesiz ve altı aya kadar vadeli hesaplara % 3, altı aydan bir yıla kadar vadeli hesaplara ise % 5 faiz verilmesi öngörülerek, yetkili bankaların hesabın ancak % 80'i kadar kredi verebilecekleri ve bu hesapların munzam karşılık tesisine tabi olacağı da hükme bağlanmıştır.

Bu değişikliklerden sonra 1972 ve 1973 yıllarının ekonomik koşulları nedeniyle 03.01.1973 tarihli Seri VII, 105 sayılı Tebliğ ile DÇM hesaplarına, yurtdışında yerleşiklerin DÇM hesabı açtıramayacağı hükmü getirilerek, 24.01.1973 tarihli Seri VII, 106 sayılı Tebliğ ile de söz konusu kişilerce açılmış vadeli hesapların 03.04.1976 tarihine kadar temdit ve tasfiyesinin ne şekilde yapılacağı belirlenerek, vadesiz hesapların kur garantisi kaldırılmıştır (TCMB, 1989, s.5-6).

1972 yılında DÇM'lerde kısıtlamalara gidilmesinin nedenleri aynı yılda ihracat gelirlerinde, işçi dövizlerinde ve DÇM hesaplarındaki artışlar sonucu döviz rezervlerinin yükselmesi ve buna bağlı olarak döviz sıkışıklığının ortadan kalkmasıyla anti-enflasyonist önlem alınması şeklinde özetlenmektedir (TCMB, 1989, s.7; Sönmez, 1998, s.471).

Yapılan sınırlandırmalar sonucu 1973 ortalarında Türkiye'ye fon akışı azaldığından bankaların kredi verme olanakları olumsuz yönde etkilenmiş ve aynı yılın sonlarında petrol fiyatlarındaki hızlı artış ve işçi dövizlerindeki azalış döviz rezervlerini önemli ölçüde düşürmüştür. Sönmez (1998, s.472) bu durumu uluslararası ekonomik krizin neden olduğu olumsuzlukların yanı sıra Kıbrıs'a yapılan barış hareketinin ardından Türkiye'nin uluslararası platformda yalnız kalması ve bu olumsuzluğun 1975 yılının ilk aylarına kadar devam etmesi sonucu hükümetin DÇM hesaplarını yeniden etkinleştirmesi ve yaygınlaştırması olarak değerlendirmektedir.

Döviz sıkıntısının tekrarlaması ve bu sıkışıklığın giderilmesi amacıyla DÇM uygulamasında 08.05.1975 tarihinde yayımlanan Seri VII, 145 sayılı Tebliğ ile yurtdışında yerleşiklerin yeniden DÇM hesabı açtırabilecekleri ve yetkili bankalarca DÇM hesaplarından munzam karşılıklar ayrıldıktan sonra kalan miktarı geçmemek üzere kredi verilebileceği esasları getirilmiştir (Feyzibeyoğlu, 1979, s.9; TCMB, 1989, s. 7). Söz konusu tebliğ faizle ilgili yeni düzenlemelerde; sabit faiz uygulamasını kaldırmış ve yabancıların açtıracakları DÇM hesaplarına tahakkuk ettirilecek faizin, TL mevduatlarına uygulanan faiz oranları sınırları içinde kalmak koşuluyla, Avrupa para piyasasında bu tür mevduata verilen faizin % 1,75 fazlasına kadar faiz verilebileceğini bunun üzerinde faiz verilmesinin ise Maliye Bakanlığı'nın iznine tabi olduğu esaslarını da getirmiştir (TCMB, 1989, s.7; Sönmez, 1998, s.473).

1977 yılının ilk aylarında DÇM gelişlerinin büyük ölçüde azalması ve dış borç ödemelerinde sorunların çıkmasıyla, DÇM uygulaması 01.03.1977 tarihinde yayımlanan Seri VII, 176 sayılı Tebliğ ile yeniden düzenlenmiştir. Bu yeni düzenleme ile mevcut DÇM'lerin yapısının değiştirilmesi, orta ve uzun vadeli kredilerin teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Bu yolla yurtdışında yerleşiklerin vadesiz hesap açmaları önlenerek, en az üç ay vadeli hesap açma şartı öngörülmüş ve yurtiçinde yerleşiklere ait hesaplar da dahil olmak üzere vade yapısına göre değişen faiz farkı uygulamasına geçilmiştir.

Aynı yılın 4 Nisan günü yayımlanan Seri I, 6 sayılı Tebliğ ile 5 milyon Dolar veya eşiti konvertibl dövizden az olmamak kaydı ile yabancı bankaların açtıracakları iki yıl veya daha uzun vadeli DÇM hesaplarının mevduat munzam karşılığına tabi olmaması öngörülmüş, yine aynı yılın 1 Ekim günü yayımlanan Seri I, 9 sayılı Tebliğ ile yurtdışında yerleşikler adına üç-beş yada daha uzun vadeli açılacak DÇM hesaplarının % 30-50 oranındaki tutarlarının Türkiye'deki firmaların ithalat bedellerinin veya diğer ödemelerinin transferinde kullanılması sistemi getirilmiştir (TCMB, 1989, s.9).

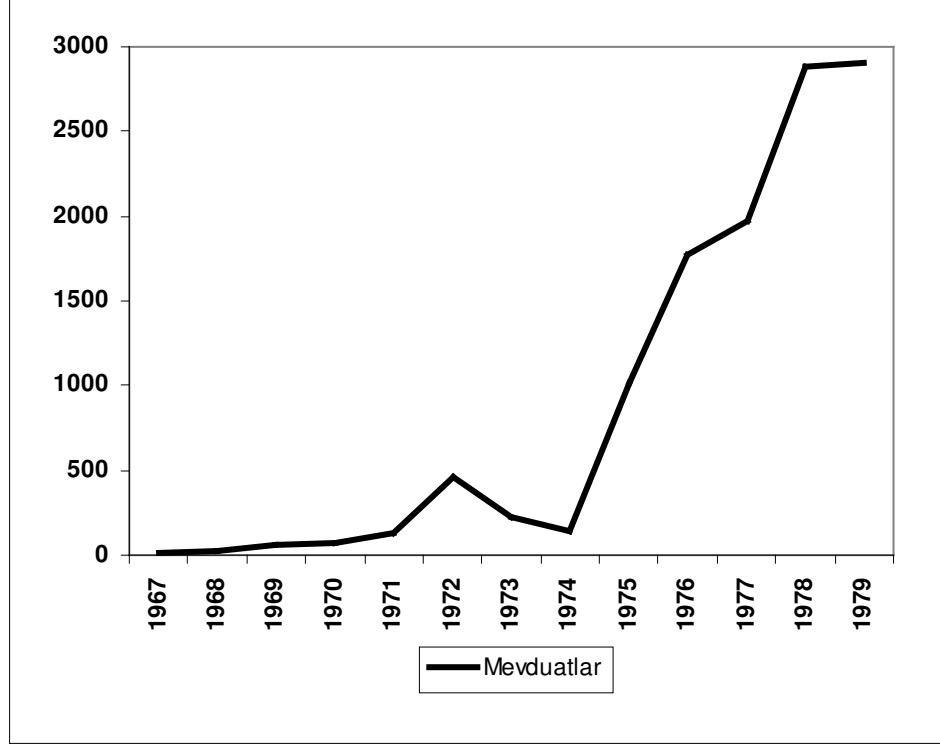
Sönmez (1998, s.474) ise alınan önlemlerle DÇM'lerde 1975-1977 döneminde önemli miktarda artış kaydedildiğini belirterek, Ekim 1976 tarihine gelindiğinde DÇM'lerin anapara ve faiz ödemelerinin Hazineye büyük

yük getirdiğine dikkat çekmektedir. Buna sebep olarak yeni DÇM hesaplarının giderek azalması, eski hesapların anapara ve faiz ödemelerinin güçlükle yürütülmesine bağlamaktadır.

Feyzibeyoğlu (1979, s.10) ise yurtdışında çalışan Türk işçilerinin dövizlerinden daha fazla yararlanılması amacıyla 01.04.1976 tarihinde yürürlüğe giren Seri VII, 162 sayılı Tebliğ ile “Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı” uygulamasının başlatıldığına değinerek, DÇM hesaplarıyla benzer nitelikleri olan ve yalnızca yurtdışında çalışarak konvertibl döviz geliri elde eden Türk işçilerine yönelik olan bu uygulamanın yaygınlaştırılması ve mevduat toplama işleminin kolaylaştırılması amacıyla TCMB'nin Dresdner Bank A.G. ve Deutsche Bundespost Frankfurt ile anlaşmalar imzaladığını belirtmektedir.

16.02.1978 tarih, Seri I, 6/1 sayılı Tebliğ ile DÇM hesaplarının açılma ve kullanılma yöntemleri yeniden düzenlenerek; yurtiçinde yerleşiklerin DÇM hesabı açtırmaları kısıtlanmış, sadece yurtdışında çalışan işçiler, serbest meslek sahipleri ve kendilerine Türkiye'den döviz gönderilen yurtdışındaki görevliler ile yurtdışında yerleşik kişilerce açılabileceği hükmü getirilmiştir. Aynı Tebliğ'de ve 03.04.1979 tarihinde yayımlanan Seri I, 6/2 sayılı Tebliğ'de DÇM hesapları karşılığında kredi verilmesine ilişkin esaslar yeniden belirlenerek; ihracatın finansmanında bir projeye bağlı olma ve yeni yatırım yapılması şartları ile ithalatın finansmanı için kredi verilmesi uygulaması da kaldırılmıştır.

Aynı yılın 13 Temmuz günü imzalanan ve yetkili bankaların DÇM hesapları açamayacaklarını öngören, Banka Kredi Anlaşmasıyla, 1967-1979 döneminde onbir yıl süren DÇM uygulamasına son verilmiştir. 30.09.1978 tarihinden sonra, yurtiçinde yerleşik tüzel kişilerce ve Türkiye'deki yabancı elçiliklerce açılmış DÇM hesapları Maliye Bakanlığının talimatıyla döviz tevdiat hesaplarına dönüştürülmüştür.

Grafik 2.4: Döviz Çevrilebilir Mevduatlar 1967-1979 (MİLYON \$)

Kaynak: TCMB 1989

DÇM'lerin 1967 yılında açılmasına izin verilmesiyle başlayan, 29.08.1979 tarihinde Erteleme Anlaşması ile sona eren kısa vadeli döviz akışı 2.4 nolu grafikte gösterilmektedir. 1974 yılına kadar normal artış gösteren döviz akışı 1974'ten sonra kısa vadeli borçlanmaya paralel olarak ani bir artış göstermiştir (TCMB, 1989, s.12).

Sönmez (1998, s.475) ise 1975-1977 döneminde alınan yeni önlemlerle hesaplarda büyük bir artış kaydedildiğini belirterek daha sonra Türkiye'nin ödenmemiş ve vadesi 01.01.1981 tarihine kadar dolacak olan yaklaşık 2,5 milyar Dolar tutarındaki DÇM hesabını "Merkez Bankası" veya devlet borcuna dönüştürerek yedi yıl süreyle ertelediğini ve üç yıl ödemesiz dönemden sonra bu borçların altışar ay arayla sekiz eşit taksitte ve bunun için LIBOR üstü % 1,75'lik ek faizin ödenmesini de taahhüt ederek borçların tümünü 1984-1989 döneminde ödediğini belirtmektedir.

Yurt dışındaki işçi tasarruflarını yurda çekmek amacıyla açılan DÇM hesaplarında işçi dövizlerinin payı % 10 ile sınırlı kalmış ve uluslararası mali merkezlerin mali sermayeyi bu hesaplar aracılığı ile Türkiye ekonomisine

aktarmasıyla, DÇM uygulaması ekonominin dışa bağımlılığını artırmıştır. DÇM kanalıyla elde edilen dövizlerin tümü ithalatın finansmanında kullanılmış ve DÇM hesaplarından elde edilen TL cinsinden kredilerin belli bir alanda kullanılmasına yönelik bir kural geliştirilememiştir. Bu krediler genelde ticaret ve işletmelerde kullanılarak yatırıma dönüştürülemediğinden ihracat üzerinde olumlu etki yaratmamıştır. Maliyeti yüksek ve pahalı bir borçlanma yöntemi olması yanısıra kısa vadeli oluşu ve geri ödeme planının hazırlanmamış olması da borç yönetimi açısından çok ciddi sorunlar yaratmıştır. DÇM'ler 1977 yılında ortaya çıkan döviz darboğazı ve dış borç krizinde tetikleyici rol oynamıştır (Sönmez, 1998, s.475-477).

2.3.3. İşçi Şirketleri

Türk göçmen işçilerin tasarruflarını anayurda çekmek amacıyla kurulan ikinci önemli kurum ise Türk İşçi Şirketleri olmuştur; Türkiye'de belli bir bölgeden gelen göçmen işçilerin Almanya'da aynı fabrikada çalışırken bir araya gelerek anonim şirketler kurmaları daha önce hiçbir göçmen topluluğunca denenmemiş bir kolektif çalışma şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu sistemin adı literatürde "Türk İşçi Şirketleri" ya da "Türk Modeli" olarak yer almaktadır.

Türkiye'ye geri döndüklerinde bir işe sahip olmak, geldikleri bölgenin ekonomik gelişmesine ve sanayileşmesine katkıda bulunmak, hisse başına düşen kârın elde edilmesiyle ek bir gelire sahip olmak istemeleri İşçi şirketlerinin kurulma ve çok sayıda göçmen işçisinin bu anonim şirketlere hissedar olması "Türk Modeli" nin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

İlk işçi şirketi duvar kağıdı ve diğer kağıt mamülleri üretimine 1966 yılında başlayan, 2.300 hissedar ile Köln'de kurulan Türksan olmuştur. Plastik ürün ve torba üretimine 1967'de başlayan ikinci şirket ise İşbir Holding'tir. 1972 yılına gelindiğinde işçi şirketlerinin sayısı 28 'i bulmuştur. Daha sonraki yıllarda iktidar olan partinin ortak iktisadi girişimleri ve kolektif yatırımları ekonomik sektörün başlıca faktörleri olarak düzenleyen yeni bir ekonomik program geliştirmesi 1973 ve 1975 yılları arasında işçi şirketlerinin sayısının 56'ya çıkmasını sağlamıştır. 1978 yılı itibariyle bu sayı 183'ü

bulmuş, 1983 'te ise şirketlerin yatırım sermayesi 2 milyar Markı aşmış ve şirket sayısı da 322 'ye yükselmiştir. Ancak işçi şirketleri teoride umut verici olmasına karşın hedeflerine ulaşamadığı gibi aynı yılda tamamen durma noktasına gelmiştir.

İşçilerin geldikleri bölgelerin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunma ve kırsal yörelerde sanayileşmeyi hızlandırma isteği açısından bakıldığında; işçi şirketlerinin bazılarının tesislerini yanlış yerlere kurmaları ve bu yer seçimindeki hata nedeniyle yatırımlarını en başından başarısızlığa mahkum ettikleri görülmektedir.

Kendi hissedarlarına yurda dönüşte iş imkanı sağlama açısından bakıldığında ise işçi şirketlerinin, daha yüksek ücret maliyetlerine yol açacak geri dönen hissedarları çalıştırmak yerine, buldukları bölgelerdeki işsizleri asgari ücretle çalıştırmayı tercih ettiklerinden, kendi hissedarlarını iş piyasasına kazandırmada önemli bir rol oynamadığı görülmektedir.

Ayrıca Şirketlerin büyük bir bölümünün profesyonel işletmecilerden ve uzman personelden yoksun olması, projelerin planlanmasında ve üretime geçiş aşamalarındaki gecikmeler ile kredi bulmada karşılaşılan güçlükler de bir çok soruna yol açmıştır. Bu koşullar altında İşçi şirketlerinin büyük bir çoğunluğu ya iflas etmiş ya da kapanmıştır. Alman hükümetinin desteğiyle Türkiye Kalkınma Bankası aracılığı ile şirketlerden bazılarını yeniden rehabilite etme çalışmaları yapılmıştır, ancak tüm işçi şirketlerinin yalnızca %20 kadarı üretimi sürdürmeyi başarabilmiştir (Koray ve Şen, 1993, s.81-82).

Abadan-Unat (2002, s.77) ise; işçi tasarruflarını yaratıcı yatırımlara dönüştürmek konusunda en yenilikçi girişim olarak değerlendirilmesine rağmen, bu girişimcilik denemesinin Türkiye'nin istihdam sorununa ancak marjinal bir etki yaptığını ileri sürmektedir. Bu görüşü benimseyen Nermin Abadan-Unat, Ali Gitmez, R.Pennix, H. Van Renselaar, S. Paine, S. Adler gibi araştırmacı ve toplumbilimciler; başarısızlığa uğramış şirketlerin yüksek sayısına, ufak çaplarına, rekabete dayanamayan zayıf yapılarına ve Türkiye'nin kalkınması için saptanan önceliklere kıyasla önemsiz kalmalarına dikkat çekmektedirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KREDİ MEKTUPLU DÖVİZ TEVDİAT / SÜPER DÖVİZ HESAPLARI SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE’NİN DIŞ BORÇLANMASI AÇISINDAN ÖNEMİ

Gelişmekte olan ülkeler, ekonomilerini dış ve iç şoklara karşı korumak, dış borç servislerini gerçekleştirebilmek, uluslararası finans çevreleri ve piyasalarda ülkeye duyulan güvenin artırılması gibi nedenlerle, artan miktarda rezerv tutma eğiliminde olmuşlardır. TCMB’de benzer amaçlarla rezerv bulundurmaktadır. Uluslararası döviz rezervleri, ülkelerin karşılaşılabileceği finansal krizlerin önlenmesinde, makro ekonomik politika hedeflerinin gerçekleştirilmesinde, döviz kuru rejimi ve para politikalarını sürdürebilmede önemli bir manevra gücü sağlamaktadır.

TCMB, ülkenin ekonomik durumu ve döviz rezervlerini dikkate alarak farklı dönemlerde farklı döviz kuru rejimleri kullanmıştır. 1944-1973 döneminde devletin müdahale ettiği “ayarlanabilir sabit kur sistemi” kullanılırken, 1973-1980 döneminde küçük çapta devalüasyonların yapıldığı “esneklik kazandırılmış sabit kur sistemi” uygulanmıştır. 24 Ocak kararlarıyla dışa açık ekonomik modelin benimsenmesi ile birlikte “kontrollü dalgalı kur sistemi” uygulamasına geçilmiştir. 1989 yılında TL’nin konvertibl ilan edilmesinden sonra 1990 yılından bu yana yaygın olarak gözlemlenen serbest dalgalı kur rejimine dönüştüğü belirtilmektedir (Bulut, 2002, s.271-273).

Son 20 yıl içerisinde Türkiye’de uygulanan sabit ve enflasyon öngörüsü ile uyumlu kur rejimleri likit rezerv bulundurulmasını gerekli kılmıştır. 2000 yılında uygulamasına geçilen kontrollü kur rejiminde, TL’nin değerini korumak amacıyla likit rezerv tutma amacı daha da önem kazanmıştır. 2001 başından itibaren uygulanmakta olan dalgalı kur rejiminde ise TCMB yalnızca döviz kurundaki aşırı oynaklığı önlemek amacıyla zaman zaman piyasalara müdahale etmektedir. Müdahale sıklığı ve miktarının azalması, mevcut kur rejimi altında TCMB’ye rezerv yönetimi ve yatırım

stratejisini belirlemede, vade ve likiditeyi ayarlama açısından daha fazla esneklik sağlamaktadır (TCMB'de Rezerv Yönetimi, 2003, s.1-10).

TCMB döviz rezerv yönetimini gerçekleştirirken, gerek görüldüğü durumlarda, yurt dışı piyasalardan borçlanabilmesine 24.05.2001 tarih ve 4651 sayılı yasayla değişik 1211 sayılı TCMB Kanunu'nun 53/b maddesi hukuki dayanak teşkil etmektedir.

“Banka, ülke altın ve döviz rezervlerini para politikası hedefleri ve uygulamaları çerçevesinde yönetir. Bu amaçla Banka, sırasıyla güvenli yatırım, likidite ve getiri önceliklerini dikkate alarak belirleyeceği usul ve esaslara göre yurt içi ve yurt dışı piyasalarda vadeli ya da vadesiz altın, döviz, menkul kıymet, türev ürün alım satım, borçlanma ve borç verme işlemlerini de içeren tüm bankacılık faaliyetlerinde bulunabilir” (TCMB Kanunu, 2004, s.50).

TCMB kaynak olarak yabancı ülkeler, uluslararası kurumlar veya yabancı banka ve kurumlardan doğrudan, hazine kefaleti olmaksızın dış borç işlemleri yapabilir.

Yine aynı Kanun'un 55. Maddesindeki, Sair İşlemler;

“Banka, Banka Meclisince tespit edilecek bankacılık işlemleri ve hizmetlerini yapabilir.
Banka, mevcut veya ileride, şubelerin bulunduğu yerlerde açılacak bankalararası takas odaları işlemlerine nezaret eder” (TCMB Kanunu, 2004, s.51).

hükmüne göre de; özellik arz eden bir tür dış borçlanma aracı olan ve KMDTH ve SDH uygulamasını yürütmektedir. Bu borçlanmanın kaynağı, yurt dışında oturma veya çalışma iznine sahip Türk vatandaşları ile herhangi bir amaçla yurt dışında görevlendirilenlerin elde ettikleri konvertibl dövizlerdir. Bu çerçevede, gerçek kişilerin TCMB nezdinde açmış oldukları döviz tevdiat hesapları, döviz yükümlülüğü açısından TCMB Bilançosunda en büyük payı oluşturmaya devam etmektedir.

Bu hesaplar uygun faiz getirisi, TCMB'ye duyulan güven, para yatırma ve çekme işlemlerinde sağlanan kolaylıklar gibi sebeplerden dolayı vatandaşlarımızın yoğun ilgisiyle karşılaşmış ve ihtiyaç duyulan dönemlerde döviz ihtiyacının karşılanmasında önemli katkılar sağlamıştır.

1973 petrol krizi ve 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekatı sonucu Türkiye'ye uygulanan ekonomik ambargonun etkisiyle ülkemizin içinde

bulunduğu döviz darboğazının aşılabilmesi için, yurt dışında çalışan işçilerimizin tasarruflarının yurda çekilebilmesi amacıyla 01.04.1976 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan TPKKH 17 sayılı Karara İlişkin Seri: VII, No:162 Sayılı Tebliğ ile yurt dışında döviz geliri elde eden Türk vatandaşlarına TCMB nezdinde “Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı” açılması uygulamasına başlanmıştır.

1994 yılında yine Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz ve dış borçlanma imkanlarında görülen sıkıntılar sonucu yeni döviz arama yoluna gidilmiş 15.07.1994 tarih, 21991 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak 1-A/D sayılı Genelge ile “Süper Döviz Hesabı” uygulaması başlatılmıştır.

Uygulamanın başlatılma gerekçesi olarak “yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın tasarruflarının en verimli şekilde değerlendirilmesi ve ülkemiz ekonomisine kazandırılması” amaçlanmakla birlikte, söz konusu hesaplar kanalıyla sağlanan döviz girişlerinin, özellikle ülkenin yurt dışı kaynaklardan borçlanma imkanının azaldığı ve bu nedenle dış borç servisini yapmakta zorlanılan dönemlerde önemli bir işleve sahip olduğu düşünülmektedir.

Hesapların açılmaya başlandığı yıllarda, ekonominin döviz ihtiyacının büyük ölçüde TCMB tarafından karşılandığı görülmektedir. Ancak 1980 yılından sonraki dönemde, ekonomideki libelleşmeye paralel olarak TPKKH 29.12.1983 tarihli 28 sayılı Kararla ticari bankalara kendi döviz pozisyonlarından ithalat bedellerini ödeme yetkisi verilmiştir.

TCMB 1985 yılından itibaren yalnızca Hazine’nin, genel ve katma bütçeli dairelerin özellik arzeden ithalatına aracılık etmektedir. Dolayısıyla, TCMB hazine dışındaki kesimin dış borç ödemelerine son vererek döviz rezervleri üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. 1990 yılı başında TCMB’nin uluslararası finans piyasaları ve uluslararası bankacılık sistemi ile ilişkileri yeniden tanımlanmak durumunda kalmıştır. Uluslararası rezervlerin ulaştığı yüksek düzey ve uluslararası finansmanın özel kesimde ticari bankalar ve kamu kesiminde de Hazine tarafından büyük bir yetkinlikle yapılıyor olması TCMB’nin kısa ve orta-uzun vadeli finansmanda borçlanıcı kimliği ile piyasalara çıkma gereğini ortadan kaldırmıştır. TCMB artık uluslararası

piyasalar ve bankacılık sisteminde ülke rezervlerinin değerlendirilmesi amacıyla yatırımcı kimliği ile yer almaktadır.

Türkiye'nin yıllar itibariyle dış borçları içerisinde TCMB'nin payı Tablo 3.1.'de gösterilmiştir. Tablo'nun incelenmesinden görülebileceği gibi; 1975-1979 dönemi borç stokunda TCMB'nin payı % 15 iken, 1980-1989 döneminde ortalama % 23'e yükselmiştir.

**TABLO 3.1. TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ TOPLAMI İÇİNDE MERKEZ BANKASININ PAYI
(MİLYON USD)**

YIL	DIŞ BORÇ TOPLAMI	TCMB DIŞ BORÇ TOPLAMI	TCMB KMDTH+ SDH	% PAYI	% PAYI	% PAYI
	1	2	3	(2/1)	(3/1)	(3/2)
1975	3.012	186	0	6,2	0,0	0,0
1976	3.822	580	53	15,2	1,4	9,1
1977	4.410	731	196	16,6	4,4	26,8
1978	6.126	800	384	13,1	6,3	48,0
1979	14.234	3.531	352	24,8	2,5	10,0
1980	15.734	3.229	365	20,5	2,3	11,3
1981	16.627	3.337	473	20,1	2,8	14,2
1982	17.858	3.485	817	19,5	4,6	23,4
1983	18.814	5.236	1.251	27,8	6,6	23,9
1984	20.823	5.567	1.778	26,7	8,5	31,9
1985	25.660	6.682	2.678	26,0	10,4	40,1
1986	32.206	7.617	3.799	23,7	11,8	49,9
1987	40.326	9.629	5.440	23,9	13,5	56,5
1988	40.722	8.376	5.470	20,6	13,4	65,3
1989	41.751	7.774	6.233	18,6	14,9	80,2
1990	49.035	8.176	6.950	16,7	14,2	85,0
1991	50.489	7.087	6.266	14,0	12,4	88,4
1992	55.592	6.722	6.340	12,1	11,4	94,3
1993	67.356	7.285	6.950	10,8	10,3	95,4
1994	65.601	9.425	9.131	14,4	13,9	96,9
1995	73.278	11.479	11.370	15,7	15,5	99,1
1996	79.356	12.373	11.662	15,6	14,7	94,3
1997	84.216	11.757	11.126	14,0	13,2	94,6
1998	96.417	12.978	12.579	13,5	13,0	96,9
1999	103.025	10.998	10.596	10,7	10,3	96,3
2000	118.802	14.082	10.351	11,9	8,7	73,5
2001	113.895	24.343	10.680	21,4	9,4	43,9
2002	130.353	21.995	13.912	16,9	10,7	63,3
2003	145.805	24.364	17.081	16,7	11,7	70,1
2004Q3	153.160	20.805	16.868	13,6	11,0	81,1

Kaynak: 1975-1979 DPT, 1980-1995 Hazine, 1996-2004Q3 TCMB

1990 yılından itibaren yukarıda değinilen TCMB’ce doğrudan borçlanma ve ithalat bedeli transferlerinin yapılmasının durdurulmasıyla, 1990-2000 döneminde dış borç içindeki payının yaklaşık % 14 oranına düştüğü görülmektedir. Ayrıca bu oranın azalmasında; 1989 yılının Mayıs ayında hesap açılabilen dövizlerin 5 döviz cinsi ile sınırlandırılarak, diğer döviz cinsinden açılan hesapların vadeleri bitiminde tasfiye edilmesi ve faizlerin düşürülmesinin de etkili olduğu düşünülmektedir. 2001 yılı krizinde IMF kredi kolaylıklarının sağlanmasıyla TCMB’nin dış borç içindeki payı tekrar % 21’in üzerine çıkmış ve 2002 yılından günümüze kadar % 16’ya yakın seyrettiği görülmektedir.

KMDTH ve SDH’lerin dış borçlanma içerisindeki payı başlangıçta az iken 1980-1989 döneminde % 9 civarında, TCMB borcu içerisindeki payının ise % 40’a yakın olduğu görülmektedir. 1990-1999 döneminde ise stoktaki payı %13’e, TCMB borcu içindeki payı da % 94’e yükselmiştir.

1991 yılında yaşanan Körfez krizi hesaplardan büyük miktarda çıkışlara yol açmış, ancak 1994 yılında yüksek faizli SDH uygulamasının başlatılmasından itibaren 1998 yılına kadar sürekli artış eğilimi göstermiştir. 2000 yılında yaşanan düşüşün ardından, 2002 yılında artışa rağmen 2001 yılının Ekim ayından itibaren aşamalı olarak faiz indirimine gidilmesiyle hesaplar tekrar azalmaya başlamış, ancak günümüze kadar dış borç içindeki payı % 10’un altına düşmemiştir. TCMB borcu içindeki payı ise bir önceki döneme göre % 27,5 azalma kaydederek, yaklaşık % 66,5’lik bir paya gerilemiştir.

TCMB bilançosunun pasif kalemleri toplamı, TCMB’nin diğer kesimlere olan yükümlülüklerini göstermektedir. Pasifte üçüncü sırada yer alan ve TCMB’nin borcunu gösteren “Döviz Alacaklıları” kalemi hariçteki muhabir hesapları ile yurtdışı bankaların (Türk Cumhuriyetlerinin) bankamız nezdindeki hesaplarından oluşmaktadır.

Dördüncü sırada yer alan “Mevduat” kalemi ise Hazine, Kamu sektörü (Genel ve katma bütçeli idareler, kamu iktisadi kuruluşları, iktisadi devlet teşekkülleri, belediyeler ve özel idareler), Bankacılık sektörü (Yurtiçi ve yurtdışındaki bankalar), KMDTH, IMF ve fonların toplamından oluşmaktadır.

Hazine ve Kamu Sektörü mevduatı vadesizdir. Bankacılık sektörünün mevduatı iki gün ihbarlı yatırılan döviz mevduatları ve vadesiz TL mevduatları ile zorunlu karşılıklarından oluşmaktadır. Uluslararası kuruluşlar mevduatı, IMF'nin bankaya transfer ettiği Özel Çekim Hakları (SDR) cinsinden olan tutarın TL karşılığıdır. Türkiye'nin IMF ile ilişkilerini sürdürmek amacıyla TCMB depozitor kuruluş olarak belirlenmiştir. Fonlar mevduatı Başbakanlık'a bağlı çeşitli fonların vadesiz bakiyelerinden oluşmaktadır.

Kamu sektörü, Bankacılık sektörü ve diğer kuruluşlar adına TCMB nezdinde açılan serbest tevdiat hesapları, bankaların döviz efektif piyasaları ve bankalararası para piyasası işlemleri için yatırımları gereken teminat hesapları, çeşitli kanun ve kararnameler gereğince yatırılması zorunlu olan paralar karşılığı açılan hesapları, TL ve yabancı para cinsinden gösterilmektedir.

TCMB varlık artışlarını finanse edebilmek ve ülke ekonomisinin likiditesini düzenlemek amacıyla ticari bankalar gibi mevduat kalemini kullanabilir. Bu hizmeti genelde sadece bankalar ve kamu kesimine verirler. İkinci tür mevduat ise "zorunlu karşılık" adını alan ve ticari bankaların topladıkları mevduatın bir kısmını merkez bankalarında tutmaları anlamına gelen uygulamadır.

Mevduat kaleminin bir alt kalemi olan "muhtelif" te yer alan Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı: Yurt dışında işçi olarak çalışan Türk vatandaşlarının tasarruflarını Türkiye'de değerlendirmelerini sağlamak için açılan özel hesaplardır. TCMB'de tutulan mevduatlar içinde en büyük kalemi bu hesap oluşturmaktadır. 2000-2005 dönemi incelendiğinde TCMB bilançosunda muhtelif hesapların toplam yükümlülükler içindeki payı % 19 ile % 32 arasında değişmektedir.

Mevduat kalemi içinde yer alan "Diğer" kaleminde ise Bankamız mensupları, elçilik, vakıf, dernek, aracı kurumlar, finans kurumları vs. mevduatı yer almaktadır (Aycan, 2001, s. 41-42; Ardıç, 2004, s.204-206).

Bu bölümde, ilk olarak KMDTH ve SDH sisteminin temel özellikleri incelenecektir (Bölüm 3.1). İkinci olarak KMDTH ve SDH'lerin başlangıcından günümüze kadar yıllar itibariyle gelişimi incelenecek (Bölüm 3.2) ve son

olarak da sözkonusu hesapların alternatif yatırım araçları ile karşılaştırılmasına yer verilecektir (Bölüm 3.3).

3.1. Sistemin Temel Özellikleri

01.04.1976 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan TPKK hakkında 17 sayılı Karara ilişkin tebliğ uyarınca açılan döviz tevdiat hesaplarının işleyişine ilişkin usul ve esaslar TCMB I-M Sayılı Genelgesi ile düzenlenmiştir.

KMDTH sisteminin yürütülebilmesi için TCMB Kambiyo Genel Müdürlüğü bünyesinde “İşçi Dövizleri Müdürlüğü” kurulmuş ve 10.05.1976 tarihinde faaliyete geçmiştir. İşçi dövizlerinin ülke ekonomisinde artan önemi, vatandaşların yurt dışındaki tasarruflarının Türkiye’ye getirilmesini sağlamak ve döviz girdilerini hızlandırmak amacıyla 1981 yılına kadar İşçi Dövizleri Müdürlüğü’nce yürütülen KMDTH işlemleri bu tarihten itibaren yeni kurulan İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü’nce yapılmaya başlanmış ve halen söz konusu Genel Müdürlük’ce yürütülmektedir.

Sistemin yaygın bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla, hesap açılmak üzere para yatırılması ve KMDTH’lardan para çekilmesi faaliyetine aracılık etmek üzere Bankamız ile Almanya’da Dresdner Bank A.G., Hollanda’da ABN-Ambro, Garanti Bank International N.V., Demir-Halk Bank Nederland N.V., Fransa’da Banque de Bosphore, İngiltere’de Turkish Bank Ltd. arasında özel anlaşma yapılmıştır. Dresdner Bank A.G (30.06.2003), ABN-Ambro ve Banque de Bosphore ile yapılan anlaşmalar muhtelif tarihlerde sona ermiş diğerleri ile olan anlaşma halen devam etmektedir.

Yukarıda bahsedilen özel anlaşmalı muhabirlerimiz dışında, hesap sahipleri Türkiye’ de bankamız, Almanya’da; Ziraat Bank International AG, İsbank GmbH, Commerzbank AG, Deutsche Bank AG ve Citigroup Global Markets Deutschland AG&Co.KgaA’nın Frankfurt a.M., Fransa’da; Societe Generale, Credit Lyonnais, BNP Paribas’ın Paris, ABD’de; JP Morgan Chase Bank, Citibank NA, Vakıfbank New York, T.C. Ziraat Bankası New York şubelerine para yatırmak veya buldukları yerlerdeki diğer Türk ve yabancı banka şubeleri ve posta idareleri aracılığı ile havalelerini Bankamıza

göndermek suretiyle hesap açtırabilmekte, yine hesaplarından buldukları ülkelerdeki banka hesaplarına havale isteyebilmektedirler.

Ayrıca sistemin daha iyi tanıtılması için sırasıyla 1976 yılında Frankfurt Temsilciliği 1983 yılında Berlin, Münih, Stuttgart, Hamburg, Düsseldorf ve Hannover Büroları, 1984 yılında da Hollanda'da Rotterdam Temsilciliği hizmete sunulmuştur. Bugün yalnızca Frankfurt Temsilciliği ve Berlin İrtibat Bürosu hizmet vermektedir.

Hesap açtırabileceklerin kapsamı, uzun bir süre (1976-1984) "yurt dışında döviz geliri elde eden Türk uyruklu kişiler" olarak belirlenip oldukça geniş tutulmuş, 1984-1988 arası kapsam daha somut bir tanımla "yurt dışında oturma veya çalışma iznine sahip Türk uyruklu kişiler ile herhangi bir maksatla yurt dışında görevlendirilenler" olarak yeniden belirlenmiştir. 1990 tarihinden itibaren ise; hesap açtırabileceklerin kapsamı daha da daraltılmış ve hesap açtıracaklar "T.C. pasaportu hamili gerçek şahıslardan, yurt dışında oturma veya çalışma iznine sahip ve yurda kesin dönüş yapmamış olanlar" olarak belirlenmiştir.

1996 yılında KMDTH ve SDH için tanım, "yurt dışında oturma veya çalışma izni ya da hakkı bulunan geçerli T.C. pasaportuna veya 4112 Sayılı Kanunla Saklı Tutulan Hakların Kullanılmasına İlişkin Belge'ye sahip gerçek kişiler" olarak yeniden düzenlenmiştir. 2001 yılında ise tanıma geçerli T.C. Nüfus Cüzdanı eklenerek bugünkü tanıma ulaşılmıştır.

Mevcut sistemde, KMDTH ve SDH'leri TCMB'ce geliştirilen sisteme göre işleyen, yurt dışında ikamet eden, oturma veya çalışma izni ya da hakkı bulunan, geçerli T.C. kimliğine (T.C. pasaportu veya T.C. Nüfus Cüzdanı) veya 4112 / 5203 Sayılı Kanuna istinaden düzenlenen "Belge"ye sahip gerçek kişiler (T.C. Nüfus Cüzdanı ve "Belge" sahipleri yabancı ülke pasaportu / kimlik kartı ile) tarafından, TCMB nezdinde belirlenmiş dövizler üzerinden açılan döviz mevduat hesaplarıdır.

Yurt dışında kamu görevlisi olarak bulunan kişilerin hesap açtırabilmeleri için yurt dışında oturma veya çalışma iznine sahip olmaları gerekmektedir.

Hesap sahipleri yurt dışında yerleşik olduğundan işlemlerin çoğunluğu posta yolu ile yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sistem “mektupla bankacılık” olarak tanımlanabilir.

Açılan bu hesaplar karşılığında, TCMB’ce hesap sahipleri adına her yatırılan para için ayrı bir Kredi Mektubu / Süper Döviz Hesabı Cüzdanı düzenlenmektedir.

- Kredi Mektubu, KMDTH açılması karşılığında düzenlenen, üzerinde yazılı olan miktara kadar dövizin, Türkiye’de TCMB veya yurt dışında kendileriyle özel anlaşma yapılan aracı bankalar tarafından üzerinde hüviyeti bildirilen ilgisine ödeme yapılabilmesini sağlayan bir belgedir.
- Süper Döviz Hesabı Cüzdanı, SDH açılması karşılığında düzenlenen, hesabında yazılı miktardaki dövizin, TCMB tarafından ilgisine ödenebilmesini sağlayan hesap cüzdanıdır.

Hesaplar “Tek” veya “Müşterek” olarak açılabilmektedir. “Tek Hesap”, bir kişi adına açılabilen ve yalnızca o kişinin tasarruf edebileceği hesap türüdür. “Müşterek Hesap” sadece karı-koca adına “Ve”li ya da “Veya”lı olarak açılabilen bir hesap türüdür.

Hesap açılabilmesi için eşlerin T.C. Pasaportu, Belge veya T.C. Nüfus Cüzdanı sahibi olması ve eşlerden birinin hesap açmak için aranan niteliklere sahip bulunması yeterlidir. “Ve”li hesap, iştirak halinde bir hesap türü olup eşlerin birlikte başka bir deyişle müşterek imza ile tasarrufa yetkili olduğu hesaptır. “Veya”lı hesap ise eşlerden herhangi birinin hesap üzerinde bağımsız olarak tasarruf yetkisine sahip olduğu hesaptır.

Başlangıçta TCMB’ce alım-satım konusu yapılan konvertibl dövizler karşılığında KMDTH açtırabilme imkanı tanınmış, hesap açma bir limite bağlanmamıştı. 1984 yılında hesap açtırabilmek için, yatırılacak döviz miktarının DEM.1.000.- veya eşiti konvertibl başka bir cins dövizden az olamayacağı hususu getirilmiştir.

1989 yılında hesap açılabilen dövizler ABD Doları, Alman Markı, Fransız Frangı, Hollanda Florini, İsviçre Frangı ile sınırlandırılmıştır. 1991 ve 1994 yıllarında KMDTH açtırabilme limitleri yeniden düzenlenmiş, 1994 yılında SDH uygulaması ile hesap açılacak dövizler ve hesap açma limiti belirlenmiştir. 2001 yılında Avrupa Ortak Para Birimine geçişle hesap açılabilen Alman Markı, Hollanda Florini, Fransız Frangı gibi dövizlerin yerini Euro almıştır.

Günümüzde KMDTH ve SDH açılabilen döviz cinsleri ve asgari tutarları Tablo 3.2’de verilmiştir.

TABLO 3.2. KMDT ve SD HESABI AÇILABİLEN ASGARİ DÖVİZ TUTARLARI

DÖVİZ CİNSİ	KMDTH	SDH
Euro	1.000	5.000
ABD Doları	1.000	5.000
İngiliz Sterlini	1.000	
İsviçre Frangı	2.000	

Kaynak: İDGM

Hesaplara uygulanan faiz oranları brüt olup, tahakkuk ettirilen faizlerden Türk Vergi Kanunlarına göre vergi kesintisi yapılmaktadır. Faiz oranları yıllık olmakla birlikte hesaplara vadeleri sonunda tahakkuk ettirilir. Faiz tutarı ana paraya eklenerek son durum hesap sahibine bildirilir.

Vadeden önce çekilen kısma hesapta kaldığı süre (en az 1 ay) için çekim faizi verilir. Çekimden sonra hesapta kalan paranın tutarı hesap açma limitinin altına düşmediği sürece hesabın vadesi bozulmamaktadır. SDH’deki mevcut tutar, kısmi çekim sonucu limitin altına düşerse, kalan meblağ karşılığında ilgilinin talebi üzerine KMDTH açılabilir.

Türkiye’de şubelerimize, yurt dışında özel anlaşmalı ve diğer muhabirlerimiz ile Almanya’da Alman Posta İdaresi’ne yatırılan paralar karşılığında açılan hesapların valörü (vade başlangıç tarihi) paranın yatırıldığı gündür. Bankamızın muhabiri olmayan bankalar ve Almanya dışındaki ülkelerin posta idareleri vasıtasıyla yapılan havaleler karşılığında açılan hesapların valörü ise havale tutarı dövizin muhabirimiz olan bankalar

nezdinde TCMB İdare Merkezi adına tutulan hesaplara alacak kaydedildiği tarihtir.

Başlangıçta tüm konvertibl dövizler üzerinden açılan bu hesaplara 1984 yılına kadar döviz cinslerine göre herhangi bir farklılaştırma yapılmadan faiz oranları tespit edilmiş, 1985 yılında İsviçre Frangı, ABD Doları ve dışındakiler olarak ayrıştırılmıştır.

1976-1981 yılları arasında vadesiz, 1 yıl ve 2 yıl vadeli olarak açılan hesaplar, Mayıs 1981'den itibaren 18, 24 ay ve daha uzun vadeli olarak yeniden düzenlenmiştir. 18 ay vadeli hesap açtırma uygulamasına 1984, vadesiz hesap açtırma uygulamasına ise 1989 yılında son verilmiştir.

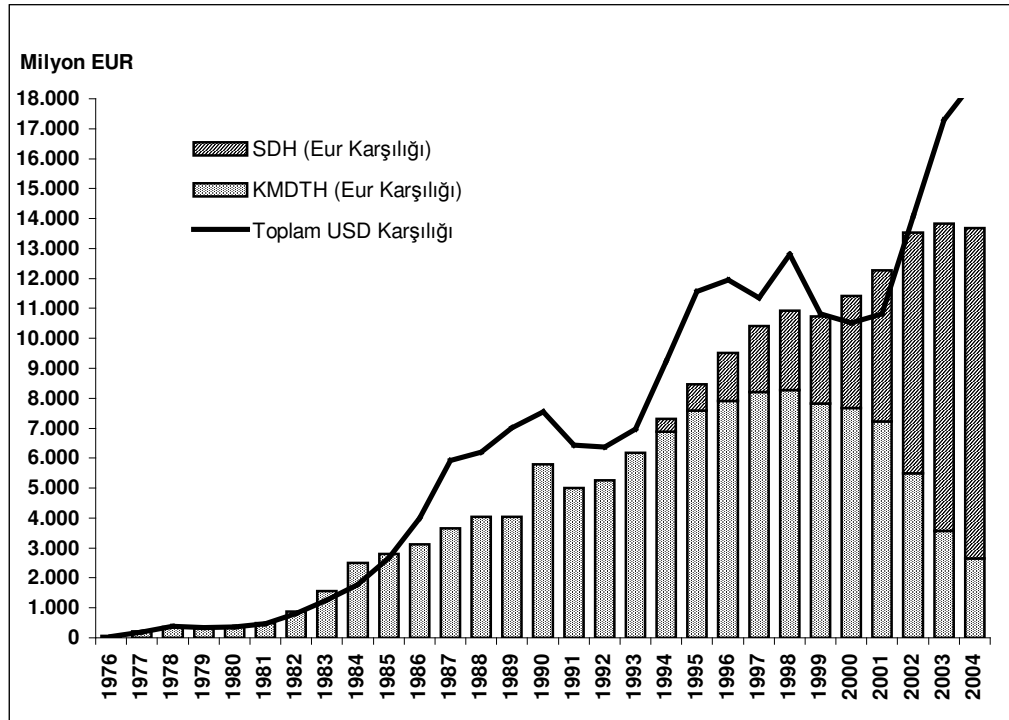
KMDTH'ler 1 veya 2 yıl, SDH'ler 1, 2 veya 3 yıl vadeli olarak açılmaktadır. Hesabın vadesi, başlangıç tarihinden (valörden) 1, 2 veya 3 yıl sonraki aynı ay ve günde biter. Bu hesaplardan vade bitim tarihinden önce para çekilebilir. Vade bitim tarihinde çekilmeyen hesapların vadesi, hesap sahibinin talimat vermesine gerek duyulmadan yürürlükteki faiz oranı ile yenilenir.

KMDTH açılmak üzere özel anlaşma bulunan muhabirler aracılığı ile yapılan para yatırma ve çekme işlemlerinden doğan masraf ve komisyonlar TCMB'ce, özel anlaşma bulunmayan muhabirler, Posta İdareleri ve diğer bankalar aracılığı ile gönderilen havalelerin masraf ve komisyonları ise hesap sahiplerince karşılanır. SDH açılmak üzere özel anlaşmalı ve diğer muhabir bankalar ile Posta İdareleri aracılığıyla gönderilen havalelerin masraf ve komisyonları hesap sahiplerince ödenir.

Bu hesaplarla ilgili olarak TCMB Şubelerine para yatırma ve para çekme veya TCMB'den yapılacak havale işlemleri sonucu doğacak masraflar TCMB'ce karşılanır. Ancak, havalenin hesap sahibinin verdiği eksik ya da yanlış bilgi sonucu geri gönderilmesi ve sonradan sağlanan doğru bilgilerle yeniden yapılması halinde muhabirce alınan masraf ve komisyonlar hesap sahibince karşılanır.

3.2. KMDT/ SD Hesaplarının Analizi

KMDTH sistemi TCMB'ce 1976 yılından itibaren yürütülmektedir. Vatandaşlarımızın TCMB'ye duydukları güven, faiz oranlarının yüksekliği gibi avantajlar sonucunda KMDTH'lere olan ilgi giderek artmıştır. 1994 yılında daha yüksek faiz getirili bir hesap türü olan SDH uygulamaya konulmuş ve bu tarihten sonra hesap sahipleri tercihlerini SDH yönünde kullanmaya başlamışlardır. Sistem, başlangıç yılından bugüne dek alınmış çeşitli önlemlerle gelişmesini sürdürmüştür.

Grafik 3.1: Yıllar İtibariyle KMDT ve SD Mevduatı

Kaynak: İDGM 2004 Yıllık Değerlendirme Raporu

Grafik 3.1'de görüldüğü gibi toplam mevduat 1976 yılından 1989 yılına kadar artış göstermiş, 1989 yılından sonra hesaplarda net girişlerin eksiye dönmesi ile mevduat miktarında azalışlar gözlenmiştir.

1989 yılı ortalarında başlayan düşüş eğiliminde, 15.05.1989 tarihinde hesap açılabilen döviz cinslerinin 5 döviz ile sınırlanması ve diğer dövizler üzerinden açılan hesapların vadeleri dolduğunda tasfiye edilmesi, faiz oranlarının düşürülmesi vb. nedenlerin etkili olduğu düşünülmektedir.

1991 yılında yaşanan körfez krizinin yaratmış olduğu belirsizlik ortamı hesaplardan o güne kadar görülmemiş çekilişlere yol açmıştır. Bu olumsuz ortamın giderilmesi, çekilen tasarrufların sisteme yeniden kazandırılabilmesi amacıyla KMDTH ile ilgili olarak önlem alınması gereği duyulmuş, 1991 yılında Alman Markı hesaplarına uygulanan faiz oranlarının yükseltilmesi yoluna gidilmiştir. Faiz oranlarındaki yükseliş ve savaş tedirginliğinin ortadan kalkması ile 1992 yılından itibaren toplam mevduat miktarı yeniden yükselmeye başlamış 1998 yılına kadar sürekli artmıştır.

1998 ve 1999 yıllarında yaşanan net çıkışlarda o yıllarda özel ticari bankaların döviz hesaplarına uyguladığı yüksek faizlerin ve İslami sermayeli kuruluşların yüksek kar payı vaadiyle özellikle yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarından önemli miktarda para toplamasının etkili olduğu düşünülmektedir.

1999 yılında yaşanan düşüşün ardından tekrar artış eğilimine giren toplam mevduat, 2001 yılının Ekim ayından itibaren aşamalı olarak yapılan faiz indirimlerinin de etkisiyle tekrar azalmaya başlamış, ancak 2002 yılından itibaren artış kaydedilmiştir. 2003 yılında da artış devam etmiş olmasına rağmen 2004 yılı sonu itibariyle KMDTH ve SDH'lerdeki mevduat toplamı yaklaşık 165 milyon Euro'luk bir azalma ile 13.673,7 milyon Euro'ya gerilemiştir.

Hesap sahiplerinin önemli bir bölümü Euro bölgesinde yaşayan vatandaşlarımızdan oluşmaktadır. Buna bağlı olarak KMDTH ve SDH'nin büyük bir kısmını Euro üzerinden açılan hesaplar oluşturmaktadır. 2004 yılı sonu itibariyle Euro üzerinden açılan hesapların payı % 93, ABD Doları üzerinden hesapların payı ise % 6,8'dir. % 0,6'lık pay ise diğer hesap açılabilen dövizlere aittir. 1994 yılında SDH'nin uygulamaya konulması ile birlikte KMDTH'lere uygulanan faiz oranı ile SDH'lere uygulanan faiz oranları arasındaki fark, KMDTH'lere olan ilginin azalmasına ve tercihlerini SDH'lerden yana kullanmalarına neden olmuştur.

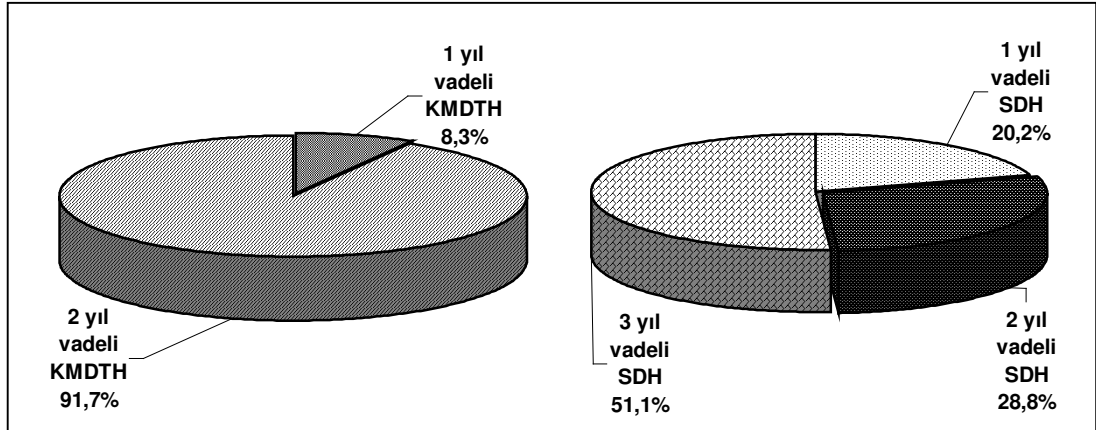
Yıllar itibariyle toplam mevduatın Kredi Mektuplu ve Süper olmak üzere ayrımı ve SDH lehine gelişimi Tablo 3.3.'de gösterilmiştir. Buna göre, SDH'nin toplam mevduat içindeki payı 2004 yılı sonunda % 81'e yükselmiştir.

TABLO 3.3. KMDTH VE SDH AYRIMLI TOPLAM MEVDUAT (MİLYON EURO)

DÖNEM	TOPLAM MEVDUAT				
	KMDTH	%	SDH	%	TOPLAM
1990	5.795,2	100	-	-	5.795,2
1991	5.002,4	100	-	-	5.002,4
1992	5.253,7	100	-	-	5.253,7
1993	6.176,7	100	-	-	6.176,7
1994	6.888,2	94	433,2	6	7.321,4
1995	7.579,4	90	888,2	10	8.467,6
1996	7.913,9	83	1.594,6	17	9.508,5
1997	8.214,6	79	2.196,3	21	10.411,0
1998	8.273,7	76	2.658,9	24	10.932,6
1999	7.832,1	73	2.902,2	27	10.734,4
2000	7.674,3	67	3.744,3	33	11.418,6
2001	7.229,4	59	5.038,6	41	12.268,0
2002	5.500,0	41	8.026,2	59	13.526,2
2003	3.560,3	26	10.277,9	74	13.838,2
2004	2.647,1	19	11.026,6	81	13.673,7

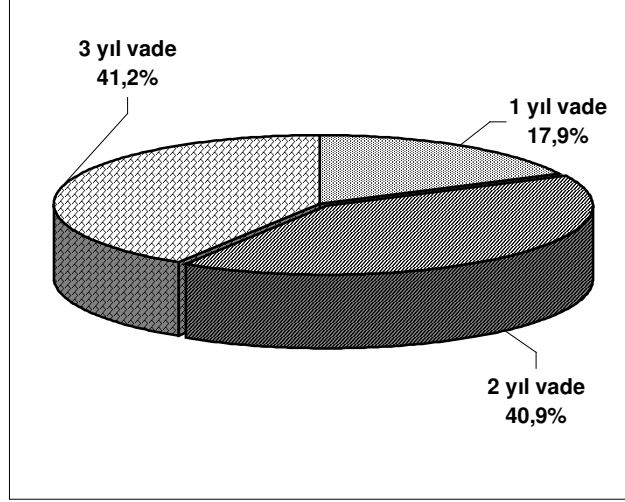
Kaynak: İDGM 2004 Yıllık Değerlendirme Raporu

Hesapların vadelerine bakıldığında, KMDTH'lerde 2 yıl vadeli mevduat, SDH'lerde ise 3 yıl vadeli mevduat önemli bir yer tutmaktadır. SDH'lerin açılmaya başlanması ile KMDTH'lerde her iki vade de azalışlar yaşanmaya başlamış, kısa vadeli olması nedeniyle 1 yıl vadeli, faiz avantajı nedeniyle de 3 yıl vadeli SDH daha çok tercih edilir olmuştur. Son yıla kadar toplam mevduat içerisinde 2 yıl vadeli hesapların ağırlığı daha fazla olmakla birlikte KMDTH'lerde bulunan mevduat tutarında yaşanan azalmaya paralel olarak 1 yıl ve 3 yıl vadeli SDH mevduatının hızla arttığı ve önümüzdeki dönemde ağırlığın bu vade gruplarında oluşacağı düşünülmektedir.

Grafik 3.2: KMDT ve SD Hesaplarında Mevduatın Vade Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: İDGM 2004 Yıllık Değerlendirme Raporu

Grafik 3.2'de görüldüğü üzere 2004 yılı itibariyle toplam mevduatın vade gruplarına göre dağılımına bakıldığında KMDTH'lerin % 92'si 2 yıl, % 8'i ise 1 yıl vadeli hesaplardan oluşmaktadır. SDH'lerin ise % 51'i 3 yıl , % 29'u 2 yıl, % 20'si ise 1 yıl vadeli hesaplardan oluşmaktadır.

Grafik 3.3: Toplam Mevduatın Vade Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: İDGM 2004 Yıllık Değerlendirme Raporu

Grafik 3.3'te mevduat toplam olarak incelendiğinde ise 2 yıl vadeli hesapların toplam mevduatın % 40,9'unu oluşturduğu görülmektedir. 1 yıl vadeli hesaplar % 17,9'luk bir paya sahipken 3 yıl vadeli SDH'ler ise toplam mevduatın % 41,2'sini oluşturmaktadır.

3.3. KMDT/SD Hesaplarının Alternatif Yatırım Araçlarıyla Karşılaştırılması

Kuruluşundan itibaren KMDTH ve SDH'lere uygulanan faiz oranları, son yıllara kadar hesaplara olan net girişlerdeki hareket ve ülkenin ekonomik koşulları ile uluslararası piyasalar dikkate alınarak zaman zaman değiştirilmiştir.

1976 yılından itibaren ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum nedeniyle yurt dışındaki vatandaşlarımızın tasarruflarının Türkiye'de değerlendirmelerini özendirme amacıyla KMDTH'lere uygulanan yüksek faiz oranları yine ülkenin içinde bulunduğu ekonomik konjonktüre paralel olarak uzunca bir süre yüksek tutulmuştur. 1985 yılından itibaren KMDTH ve SDH'lere uygulanan faiz oranları tablo 3.4. ve 3.5.'te görüldüğü gibidir.

TABLO 3.4. TCMB KREDİ MEKTUPLU DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI FAİZ ORANLARI

Tarih	EURO / DEM		FRF/NLG		USD		CHF		GBP	
	1 Yıl	2 Yıl	1 Yıl	2 Yıl	1 Yıl	2 Yıl	1 Yıl	2 Yıl	1 Yıl	2 Yıl
01.01.1985	8	11	8	11	11	12	6	8	-	-
15.05.1989	6	9	6	9	10	12	4	6	-	-
15.02.1991	7,5	10	6	9	10	12	4	6	-	-
25.06.1993	7,5	10	6	9	5	7	4	6	-	-
15.07.1994	7,5	10	6	9	5	7	4	6	-	-
12.09.1995	7	9,5	6	9	5	7	3,5	5,5	7	9
02.08.1996	7	9,5	6	9	5	7	3,5	5,5	7	9
01.01.1999	7	9,5	7	9,5	7	9,5	3,5	5,5	7	9,5
24.10.2001	6	8,5	6	8,5	6	8,5	3,5	5,5	7	9,5
02.01.2002	5	7,5	-	-	6	8,5	3,5	5,5	7	9,5
11.02.2002	4	6	-	-	5	6	3,5	5,5	7	9,5
01.04.2002	4	5	-	-	4	5	3,5	4,5	6	8
28.04.2003	3,5	3,75	-	-	2,5	3	2	2,25	4	4,25
20.08.2003	2,5	3	-	-	2,25	2,75	1,5	2	4	4,25
05.11.2003	2,5	3	-	-	2,25	2,75	0,75	1	4	4,25
01.03.2004	2,5	2,75	-	-	1,5	2,25	0,75	1	4	4,25
31.08.2004	2,5	2,75	-	-	1,5	2,25	0,75	1	4,5	4,75
03.01.2005	2,5	2,75	-	-	2,25	2,75	1	1	4,5	4,75

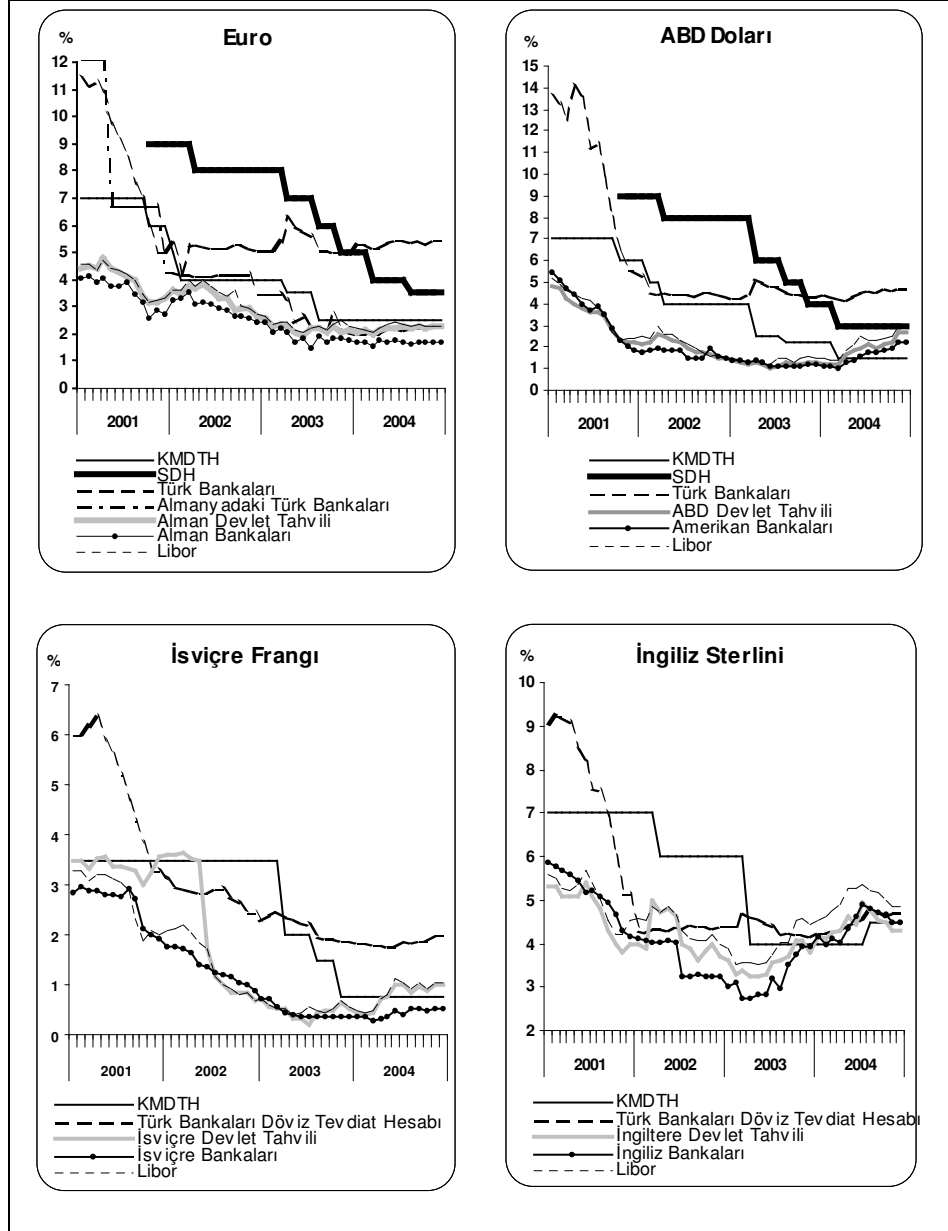
Kaynak: İDGM

TABLO 3.5. TCMB SÜPER DÖVİZ HESABI FAİZ ORANLARI

Tarih	EURO / DEM			USD		
	1 Yıl	2 Yıl	3 Yıl	1 Yıl	2 Yıl	3 Yıl
15.07.1994	-	-	11	-	-	8
12.09.1995	-	-	11	-	-	8
02.08.1996	-	10	11	-	7,5	8
01.01.1999	-	10	11	-	10	11
24.10.2001	9	10	11	9	10	11
02.01.2002	9	10	11	9	10	11
11.02.2002	9	10	11	9	10	11
01.04.2002	8	9	10	8	9	10
28.04.2003	7	7,25	8	6	6,5	7
20.08.2003	6	6,75	7,5	5	5,75	6,5
05.11.2003	5	5,75	6,5	4	4,75	5,5
01.03.2004	4	4,75	5,5	3	3,75	4,5
31.08.2004	3,5	4	4,75	3	3,75	4,5
03.01.2005	3	3,75	4,25	3	3,75	4,5

Kaynak: İDGM

1994 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle yeniden dış kaynak ihtiyacı duyulmuş ve bu nedenle 1994 Temmuz ayından itibaren Tablo 3.5'de de görüleceği üzere yine yüksek faiz oranlarıyla SDH uygulaması başlatılmıştır. 2001 yılından itibaren ülke ekonomisi ve uluslararası piyasalardaki gelişmeler çerçevesinde KMDTH ve SDH'ye uygulanan faiz oranlarında önceki yıllara göre daha sık faiz indirimine gidilmiştir. 2000 yılından itibaren KMDTH ve SDH'ye uygulanan faiz oranları alternatif yatırım araçları ile karşılaştırma grafiği vadelerine göre aşağıdadır.

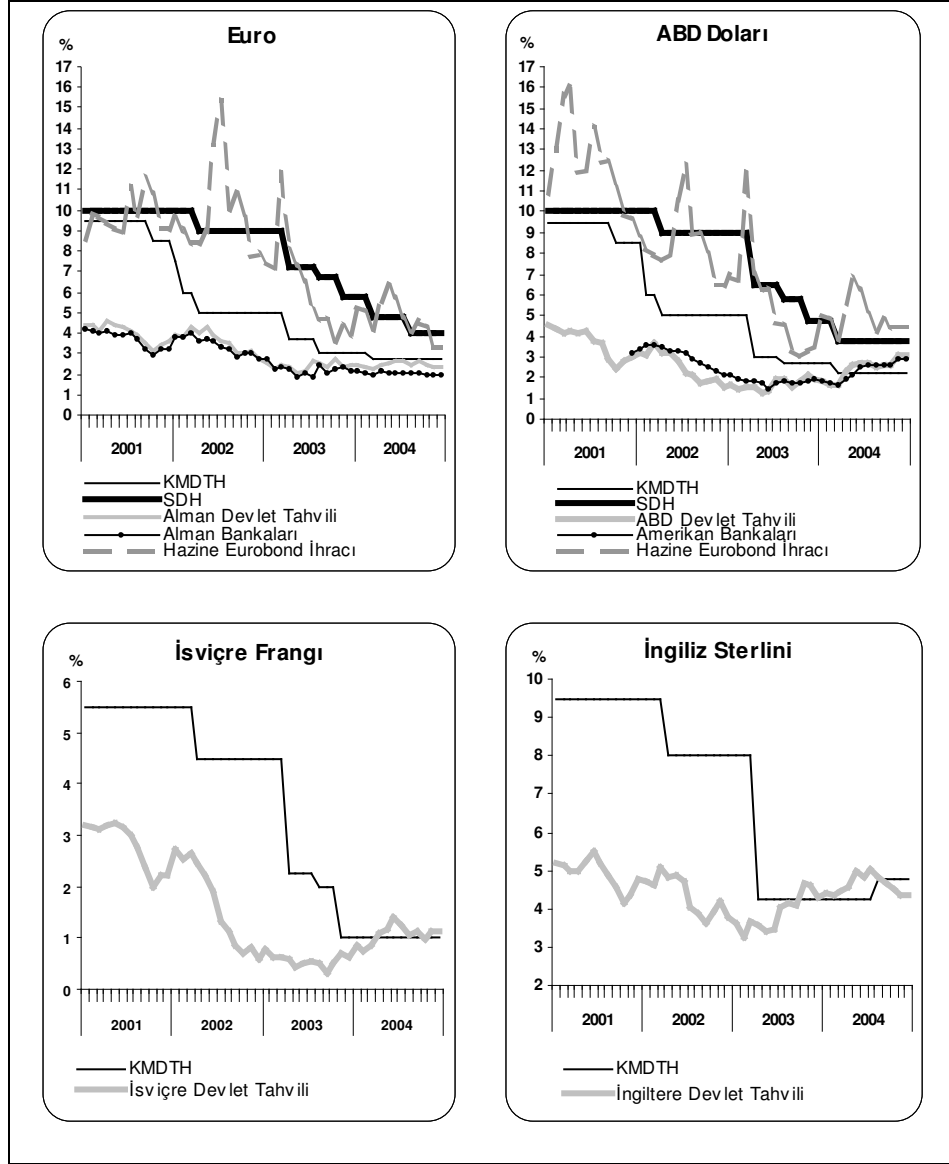

Grafik 3.4: TCMB, Türk Bankaları ve Uluslararası Piyasalardaki Faiz Oranları (1 Yıl Vadeli)

Kaynak: İDGM 2004 Yıllık Değerlendirme Raporu

Grafik 3.4'e göre, KMDTH ve SDH'ye uygulanan 1 yıl vadeli faiz oranlarının Türk Bankaları tarafından uygulanan faiz oranlarının altında kaldığı göze çarpmaktadır. KMDTH ve SDH'lere uygulanan faiz oranları ile Türkiye'deki bankaların DTH'lere uyguladığı ortalama faiz oranları karşılaştırıldığında, 2003 yılına kadar KMDTH ve SDH faiz oranlarının yüksek olduğu, bu tarihten sonra 1 yıl vadeliye uygulanan faiz oranlarının DTH'lere oranla azaldığı 2 ve 3 yıl vadeliye ise yakın seyrettiği görülmektedir (Ek.2: Türkiye'de DHT'lere Uygulanan Ortalama Faiz Oranları).

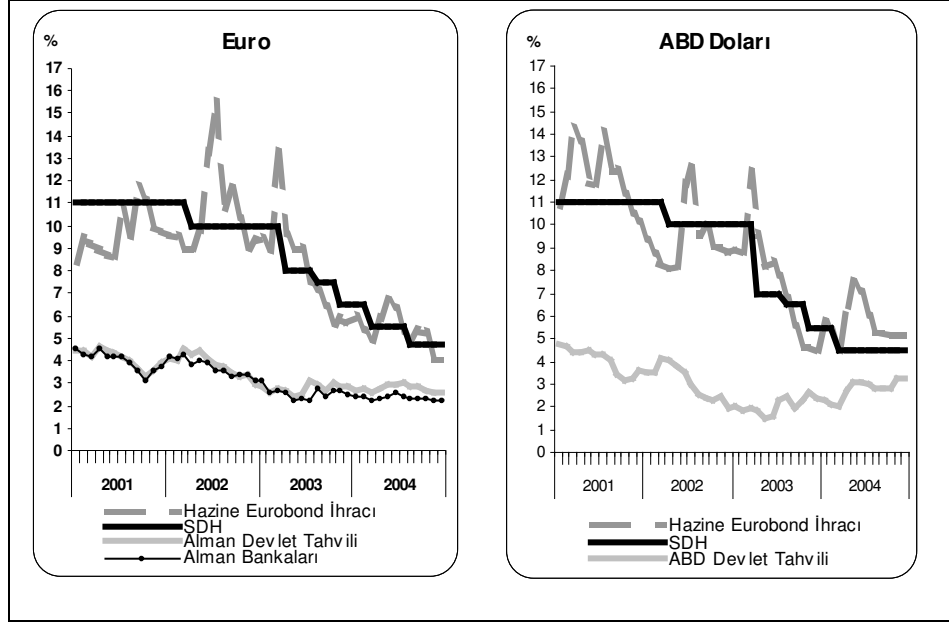
Diğer taraftan, Euro ve İngiliz Sterlini üzerinden açılan KMDTH'ye uygulanan faiz oranlarının, yurt dışındaki faiz oranlarına yakın seyrettiği, ABD Doları ve İsviçre Frangı üzerinden açılan KMDTH faiz oranlarının ise yurt dışındaki faiz oranlarının altında seyrettiği görülmektedir. SDH'ye uygulanan faiz oranlarının ise yurt dışındaki faiz oranlarının üzerinde hareket etmekte birlikte aradaki farkın daralmaya başladığı dikkat çekmektedir.

Grafik 3.5: TCMB, Türk Bankaları ve Uluslararası Piyasalardaki Faiz Oranları (2 Yıl Vadeliler)

Kaynak: İDGM 2004 Yıllık Değerlendirme Raporu

2 yıl vadeli faiz oranlarının gösterildiği Grafik 3.5'te ise; KMDTH faiz oranlarının yurt dışındaki bankalar ve devlet tahviline yakın seyrettiği, ancak hazinenin ihraç ettiği Eurobond'ların altında kaldığı, SDH faiz oranlarının ise yurt dışı faiz oranlarının üzerinde olduğu gözlenmektedir.

Grafik 3.6: TCMB, Türk Bankaları ve Uluslararası Piyasalardaki Faiz Oranları (3 Yıl Vadeli)

Kaynak: İDGM 2004 Yıllık Değerlendirme Raporu.

Grafik 3.6'da 3 yıl vadeli Euro ve ABD Doları üzerinden açılan SDH mevduatına uygulanan faiz oranlarının alternatif yatırım araçlarına uygulanan faiz oranları ile karşılaştırılmasında, söz konusu oranların Eurobond'a yakın seyrettiği, yurt dışı faiz oranlarının ise üzerinde kaldığı görülmektedir.

2004 yılı sonu itibariyle şimdiye kadar açılmış işçi hesaplarına uygulanan 26 değişik faiz oranı bulunmaktadır. Uluslararası piyasalardaki ve ülkemiz ekonomisindeki olumlu gelişmeler paralelinde, hesaplara ödenen faiz yükünü azaltmak amacıyla, 2001 yılından itibaren KMDTH ve SDH'lere uygulanan faiz oranları uluslararası faiz oranlarına daha yakın olarak belirlenmeye başlanmıştır (Ek.3: TCMB, Türk Bankaları ve Uluslararası Piyasalardaki Faiz Oranları-2 Yıl Vadeli; Ek.4: TCMB, Türk Bankaları ve Uluslararası Piyasalardaki Faiz Oranları-3 Yıl Vadeli).

3.4. Hazine İhraçları İle KMDT / SD Hesaplarının Ülkenin Döviz Finansmanına Katkısı Bakımından Karşılaştırılması

- Hazine tarafından Euro ve ABD Doları cinsinden ihraç edilen tahvil getirilerinin, günün siyasi ve ekonomik gelişmeleri karşısında oynaklık gösterdikleri ve Türkiye'nin ekonomik görünümündeki iyileşmeye bağlı olarak 2001 yılından itibaren düşme eğilimine girdiği görülmektedir. Türkiye

ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmeler karşısında KMDTH ve SDH'ye uygulanan faiz oranlarında da 2001 yılından başlamak üzere çoğu indirim yönlü olmak üzere 10 kez faiz değişikliğine gidilmiştir.

Tüm bu gelişmeler karşısında, 2003 yılından itibaren Hazine tarafından ihraç edilen Eurobond getirileri; 2 yıl vadeli KMDTH ve SDH faiz oranlarının arasında seyretmekle birlikte, Euro üzerinden açılan 2 yıl vadeli işçi hesaplarının ağırlıklı faiz oranlarının, genel itibariyle üzerinde hareket etmektedir. ABD Doları üzerinden açılan 2 yıl vadeli SDH'ye uygulanan faiz oranlarına bağlı olarak, ABD Doları üzerinden 2 yıl vadeli işçi hesaplarının ağırlıklı faiz oranının da zaman zaman Eurobond getirilerinden yüksek olduğu, ancak 2004 yılının ikinci ayından itibaren Eurobond getirilerinin gerisinde kaldığı görülmektedir.

Euro ve ABD Doları üzerinden açılan 3 yıl vadeli SDH'ye uygulanan faiz oranları, Hazine tarafından ihraç edilen Eurobond getirilerine 2003 yılından itibaren yakın seyretmeye başlamış ve 2004 yıl genelinde ise Eurobond getirilerinin altına inmiştir. Dolayısıyla 2001 yılında başlanan faiz indirimlerinin sonucunda bugün geldiğimiz seviyede, işçi hesaplarının maliyetinin, Hazine ihraçlarının maliyetinden daha düşük olduğunu söylemek mümkündür (Ek. 5: TCMB ile Hazine Eurobond Faiz Oranları).

- Hazine ihraçlarının vade yapısı, KMDT/SD Hesaplarına oranla daha uzun olmasına rağmen, hesap sahiplerinin genel eğilimi vade bitiminde hesaplarını kapatmamaları nedeniyle daha uzun vadeli bir yapıya sahiptir.

- Hazine ihraçları yurt dışı piyasalara yapıldığından, ödenen faiz gelirleri de yurt dışında yerleşik yabancılara ait olmaktadır. Bu gelirlerin tekrar Türkiye'de değerlendirilmesi mutlak değildir. Buna karşın, hesap sahiplerinin genel eğilimi, elde ettikleri faizleri çekmeyerek hesapta bırakma yönündedir.

- Hazine ihraçları geri ödemelerinin belirlenen tarihlerde yapılması söz konusu iken, hesapların vade yapısı belli olmasına karşın, hesap sahipleri diledikleri zaman vadesinden önce ödeme talebinde bulunabilmektedir.

- KMDTH/SDH Türkiye'nin borçlanma imkanlarının bulunamadığı kriz dönemlerinde, önemli bir finansman kaynağı olabilmektedir. Hem 1994 hem de 2001 yılı krizinde, bu hesaplardan önemli çıkışlar olmadığı gibi, cazip faizler sunularak ek finansman imkanı elde edilebilmiştir. Bu nedenlerle, anılan hesapların istikrarlı bir döviz kaynağı olması, en önemli faydalarından biri olarak görülebilir¹⁰.

¹⁰ Türkiye'ye akan işçi gelirleri incelendiğinde, işçi gelirlerinin Türkiye ekonomisindeki dalgalanmalar ile aynı yönde hareket ettiği görülmüştür (Sayan, 2004). Diğer bir ifadeyle, 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan kriz dönemlerinde işçi gelirleri olumsuz etkilenmiş ve KMDTH ve SDH'den farklı olarak işçi gelirlerinde düşüş yaşanmıştır. Türkiye işçi gelirleri, ekonomik büyümenin hızlandığı dönemlerde yükselmiş, ekonomik belirsizliklerin ve risklerin bulunduğu dönemlerde ise azalmıştır. Bu nedenle, dış borçlanma ihtiyacı duyulan kriz dönemlerinde KMDTH ve SDH önemli döviz kaynağı olarak ortaya çıkmakta ancak, dış finansman kaynağı olan işçi gelirlerinde azalış yaşanmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişmiş ülkelerin çoğu ihtiyaç duydukları finansmanın tamamını veya büyük bir kısmını kendi tasarrufları ile karşılayabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ise, yurt içi tasarruflarının yetersiz olması nedeniyle kendi öz kaynaklarıyla kalkınma hamlesini gerçekleştirememekte ve bu nedenle, kalkınma süreci için gerekli olan, yatırım finansmanının yapılabilmesi dış borçlanma ile sağlanabilmektedir.

Türkiye, ilk kuruluş yıllarında geçmiş dönemin kötü deneyimlerinden dolayı uzun süre dış borçlanmaya gitmemiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'na kadar ülkeden net sermaye çıkışı olmadığı gibi dış ticaret ve cari işlemler dengesi çoğu yıllar fazla vermiştir. Bununla birlikte, 1950 yılından sonra Batı'ya daha açık bir politika izlenmesi ve söz konusu yılların ikinci yarısından itibaren ödemeler dengesi açıklarının büyümesi dış borçlanmayı zorunlu hale getirmiş ve ülkelerin yanısıra uluslararası mali kuruluşlardan da borçlanılmaya başlanılmıştır.

1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle, Türkiye 1963 yılından itibaren planlı kalkınma sürecine girmiştir. Bu süreçte, hedeflenen büyüme hızına erişmek için artan dış kaynak ihtiyacının yanısıra ödemeler dengesindeki açık ve ödenmesi gereken önceki yıllara ait borçların anapara ve faizleri, dış borç stokunun sürekli olarak artış göstermesine yol açmıştır. 1970'li yılların başında Dünya ekonomisinde yaşanan petrol şokları sonucu, Türkiye'nin ödemeler dengesi açığı büyümüş ve mevcut rezervleri hızla eritmiştir. Böylece, Türk ekonomisinde 1950'lerin ortasından beri benimsenen modelin doğal sonucu sayılabilecek dış açıklar 1970'lerin ortasından itibaren artarak etkili olmaya başlamıştır.

24 Ocak Kararlarının ardından, ihracat yoluyla ÷lkeye döviz girdisi artarken, liberalleşen dış ticaret rejimi ile tüketime yönelik ithalatın artması sonucunda ÷lkeden döviz çıkışı hızlanmıştır. 1980'li yıllarla birlikte, Türkiye'nin dış borç servisi, hem ödemesiz dönemin ve kredi vadesinin kısılması hem de kredilere uygulanan faiz oranlarının artması sonucu giderek yükselme göstermiştir. 1990'lı yıllardan itibaren 32 Sayılı Kararın hazırladığı alt yapı sayesinde yurt içi tasarrufların yetersiz kaldığı bir ortamda hızla büyüyen kamu açıklarına finansman sağlamada yurt dışından gelen sıcak paranın rolü giderek artarken, özel sektör de borçlanmanın önemli bir aktörü haline gelmiştir. Böylece hem kamu hem de özel sektör dış borçlanması önemli ölçüde özendirilmiştir. 2000'li yıllara ise, IMF destekli üç yıl süreli istikrar programı uygulaması ile girilmiştir. Bununla birlikte, uygulanan programın başarısızlıkla sonuçlanması, Türkiye'nin dış borçlanmasını daha da fazla artırmıştır.

Türkiye, asli görevleri arasında olmamakla birlikte TCMB kanalıyla yurt dışındaki Türk işçilerinin tasarrufları karşılığında da dış borçlanma gerçekleştirmektedir. Bu çerçevede, 1976 yılında KMDTH, 1994 yılında ise SDH adı altında TCMB nezdinde yurt dışında yaşayan Türk işçilerine yönelik hesap açılması uygulamasına başlanılmıştır.

1976 yılından itibaren sürekli artış gösteren KMDTH', hesap açılabilen döviz cinslerinin 5 döviz ile sınırlandırılması ve söz konusu hesaplara uygulanan faiz oranlarının düşürülmesi ile 1989 yılından itibaren azalma kaydedilmiştir. 1991 yılında yaşanan körfez krizinin yaratmış olduğu belirsizlik ortamı ise o güne kadar görülmemiş çekilişlere yol açmıştır. Bunun sonucunda 1991 yılında faiz oranlarının artırılması ile 1992 yılından itibaren KMDTH yeniden yükselmeye başlamıştır. Özel ticari bankaların döviz hesaplarına uyguladığı yüksek faizlerin ve İslami sermayeli kuruluşların yüksek kar vaadi KMDTH ve SDH'nin 1999 yılından itibaren azalmasında etkili olmuştur.

1999 yılında yaşanan düşüşün ardından tekrar artış eğilimine giren KMDTH ve SDH 2001 yılının Ekim ayından itibaren aşamalı olarak yapılan faiz indirimlerinin etkisiyle tekrar azalmaya başlamıştır. Bununla birlikte, 2004

yılı sonu itibariyle KMDTH ve SDH adı altında yurt dışındaki Türk işçilerin TCMB nezdindeki mevduatları 13,7 milyar Euro'ya ulaşmıştır.

Yurt dışındaki Türk işçilerinin önemli bir bölümünün Euro bölgesinde çalışması nedeniyle KMDTH ve SDH'nin büyük bir kısmını Euro üzerinden açılan hesaplar oluşturmaktadır. 1994 yılında SDH'nin uygulamaya konulmasıyla birlikte KMDTH'ye uygulanan faiz oranı ile SDH'ye uygulanan faiz oranları arasındaki fark, KMDTH'ye olan ilginin azalmasına ve tercihlerin SDH'den yana kullanılmasına neden olmaktadır. Hesapların vadelerine bakıldığında KMDTH'de 2 yıl vadeli mevduatın, SDH'de ise 3 yıl vadeli mevduatın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Uygulanmakta olan ekonomik programın performans kriteri olan döviz rezervlerinin yaklaşık yarısı bu hesaplardan oluşmaktadır. Bu hesaplar toplamı 2004 yılı itibariyle 18,5 milyar Doları aşan büyüklüğe ulaşmıştır. Bu rakam 36 milyar Dolar olan TCMB rezervlerinin yarısını oluşturmaktadır.

Rezervler; uluslararası para sisteminde kabul görmesi, dış borç geri ödemelerinde ve ülkelerarası ticarete kullanılması, döviz kurunda ve ödemeler bilançosunda meydana gelebilecek ani değişimleri önleme gücünü göstermesi ve oluşabilecek krizlere karşı bir tampon olarak kullanılabilmesi nedeniyle önemli bir gösterge olarak görülmektedir. Rezerv seviyesi, ülkelerin krizlere karşı koyabilme gücünü gösterdiğinden, özellikle bu ülkelere kredi veren ülkeler ve yatırım yapan kuruluş açısından önemlidir.

KMDTH olarak, TCMB bilançosunun pasifinde yer alan bu mevduatlar Türk ekonomisinin zaman zaman ödemeler dengesi probleminin çözümünde önemli rol oynamış, istikrarlı bir döviz kaynağı oluşturmuştur. Söz konusu hesaplar döviz rezervi açısından önemini hala korumaktadır. Bu hesapların, yurt dışında çalışan vatandaşlarımızın ana vatanla olan iktisadi bağlarını canlı ve güçlü tutmada yadsınamaz bir önemi vardır.

Bu hesapların rezervlerdeki payı dikkate alındığında, 1994 ve 2001 krizlerinde önemli bir tampon işlevi gördüğünü ve borçlanma yapılamadığı dönemde tek finansman kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca,

söz konusu hesapların, alternatif finansman kaynakları ile karşılaştırıldığında sanıldığı kadar pahalı bir borçlanma aracı olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bütün bunların yanısıra, Avrupa'daki gurbetçilerin birikimlerinden daha uzun vadeli ve daha düşük maliyetli borçlanma politikası izlenmesine, kredi maliyetlerini düşürülmesine ve dış borç ödemede karşılaşılabilecek zorlukların aşılmasına imkan sağlayacak şekilde yararlanmayı sağlayacak yöntemler bulunması faydalı olacaktır. AB ülkelerinde yerleşik 944 bin Türk hanesinin toplam tasarruf hacmi yılda 4,5 milyar Euro'ya ulaşmaktadır. AB sınırları içinde yaşayan 3,8 milyon Türk'ün yaşadıkları ülkelerin GSMH'sına 2002 yılı itibariyle katkısının "70,2 milyar Euro" olduğu açıklanmaktadır. Bu katkı Türkiye'nin GSYİH'sının % 36,6'sına denk gelmektedir.

Bu birikimlerin ve mali gücün güvenliği ve garantisi ön plana çıkan mali araçlarla Türkiye'ye aktarılması mümkün olabilecektir. Hazine ihraçlarına göre daha avantajlı görülen KMDTH ve SDH'lerin yurt dışındaki Türk işçilerinin tasarruflarının ülke ekonomisine kazandırılmasına yönelik olarak kullanılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Teoride TCMB'nin mevduat bankacılığı yapmaması yönündeki görüşlere karşın, bu kaynaklardan pragmatik olarak uzun bir süre daha faydalanılmasının ülkemiz açısından yararlı olabileceğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

İşçi dövizleri, yurt dışındaki işçilerimizin Türkiye'deki yakınlarını geçindiren bir kaynak olmaktan çıkarak yurt dışındaki Türk tasarrufların Türkiye'deki getirilerinden yararlanılan bir sermaye akımı niteliğini almıştır. Bu nedenle, kısa vadeli sermaye hareketleri konusunda fikir oluşturulurken, işçi dövizleri girdilerindeki olası gelişmeler de dikkate alınmak durumundadır

Türkiye'de toplam dış borç kabul edilebilir bir düzeye indirilinceye kadar, faiz riski olsa da vade riski yaratmadığından bu hesaplardan faydalanılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Dış borç seviyesinin asgari düzeye indirilmesinden sonra, bu hesapların TCMB yükümlülüğünden çıkarılması fakat rezerv olarak ülke

ekonomisinde kalmasını sağlayacak alternatif yatırım araçları geliştirilmesi önerilebilir. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın tasarruflarının özelleştirme uygulamalarına yönlendirilmesi ve TCMB'de hesabı bulunan tasarruf sahiplerinin bu tür yatırımlara katılımının sağlanabilmesi de bir alternatif olarak kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. ve Kemiksiz, N. (1986). “Türk Göçünün 24 Yıllık Bilimsel Bilançosu. 1960-1984” Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Abadan-Unat, N. (2002). Bitmeyen Göç: “Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa” İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- AB’deki Türkler Yılda 4,5 Milyar Euro biriktiriyor.* (Essen, 23 Aralık 2003). Erişim: 15 Ocak 2004, Basın Bildirileri, Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı.
<http://www.zft-online.de/tr/yeni/basınbildirileri/Detail.php?ds>.
- AB’deki Türkler Yeni Üyelerin Sekizinden Daha Büyük Ekonomik Güce Sahipler.* (Essen, 30 Eylül 2004). Erişim: 22 Kasım 2004, Basın Bildirileri, AM.
<http://www.zft-online.de/tr/yeni/basınbildirileri/Detail.php?ds>.
- Akçay, M. (Nisan 1988). Türkiye’de Dış Borç Yönetimi. *Seminer Notu*. TCMB Genel Sekreterlik.
- Akdiş, M. *Türkiye’nin Borç Gelişimi Sorunlar-Öneriler*. Pamukkale Üniversitesi. İİBF. Erişim: 18 Kasım 2004.
<http://makdis.pamukkale.edu.tr>
- Akkaya, Ç., Koray, S., Şen, F. ve Ulusoy, Y. (2000). Avrupa Birliği’ndeki Türk Ekonomisi. Essen.
- Aksu, A. ve Boratav, K. (1994). Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim. Toplumsal Araştırmalar Vakfı Panel Dizisi 3-4-5.
- Ansay, T. (1998). Türk Alman İlişkilerinde Çifte Vatandaşlık. Prof. Dr. Ali Bozer’e Armağan. Ankara, Banka ve Tic.Huk.Ars.Ens.Yay. s.607-618.
- Apak, S., Oğuzhan, A. ve Aytaç, A. (2002). Türk Sosyal Bilimler Derneği. “Kentleşme Göç ve Yoksulluk”. Ankara.
- Ardıç, H. (2004). 1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara.TCMB. Muhasebe Genel Müdürlüğü.
- Aycan, M. (2001). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Finansal Raporlarının Avrupa Merkez Bankası Finansal Raporlarıyla Uyumlaştırılması. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara.TCMB. Muhasebe Genel Müdürlüğü.

- Bal, H. (2001). Uluslararası Finansman, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye. Türkiye Bankalar Birliği. İstanbul.
- Bağcı, H. (2001). Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye için bir Değerlendirme. Sermaye Piyasası Kurulu. Ankara: Yayın No.135.
- Başar, M. (1996). Uluslararası Piyasalardan Fon Sağlamada Sendikasyon Kredilerinin Önemi ve Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankalara İlişkin Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.
- Berksu, Ş. (1999). Avrupa Birliği’nde Yaşayan Türk İşçilere ve Ailelerine Ortaklık Mevzuatıyla Tanınan Haklar ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararları. Ankara.
- Boratav, K. (1989). Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985. Gerçek Yayınevi.
- Bulut, C. (2002). Kamu Açıkları “Enflasyon Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkileri”. İstanbul. Der Yayınları: 340.
- Cangöz, M.C. (Ekim 1996). Dış Borçların Makroekonomik Dengelerle Etkileşimi. Hazine Dergisi (4).
- Celasun, M. (2001). Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*. Sayı: 17 Kasım, Aralık, Ocak 2001-02 . s.161-180.
- Çelik, A. ve Şenel, A. (Ekim 2004). Yurtdışı Bankalar Tarafından Sağlanan Finansmanlar 1999-2003. *TCMB Lira Dergisi*, Sayı 32, s.14-19.
- Çiçek, D. (30 Aralık 2002). Avrupalı Türkler, Tasarruf Aktarımı İçin Güvence İstiyor. *Dünya*, s.6.
- Çimen, A. (1976). İşçi Dövizlerinde Son Gelişmeler ve Desiyab. Ankara.
- Deutsch-Türkische Stiftung. (1999). Für Einen Neuen Dialog. Faruk Şen, Friedrich Mielke, Herausgeber Deutsch-Türkische Stiftung.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (1991). Türkiye İstatistik Cep Yıllığı. Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (1998a). Dış Ticaret İstatistikleri-1996. Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (1998b). Türkiye İstatistik Yıllığı-1997. Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (2001). İstatistik Göstergeler 1923-1998. Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. İşgücü Piyasası “ Yurt Dışında Yaşayan Türkler” Özel İhtisas Komisyon Raporu. Ankara.

- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Borçlanma, İç ve Dış Borç Yönetimi . Özel İhtisas Komisyon Raporu. Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1992). Ekonomik ve Sosyal Göstergelerdeki Gelişmeler. Ankara. DPT Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1996). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler. (1950-1985) Ankara: DPT Yayınları.
- Dinler, Z. (2002). İktisada Giriş. Bursa. 8. Baskı.
- Dulupçu, M.A. Sürdürülebilir Kalkınma Politikasına Yönelik Gelişmeler. Süleyman Demirel Üniversitesi –İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi- Maliye Bölüm Başkanı. Erişim: 19 Kasım 2004. <http://www.econturk.org./dtm2.htm>.
- Dünya Gazetesi, <http://www.dünyagazetesi.com.tr>.
- Efe, B. (2004). İktisat Kongrelerinde Sunulan Tebliğler Işığında “Dış Borçlar” ve Türkiye’nin Günümüz Dış Borçlarına İlişkin Bir Değerlendirilme. İzmir Ticaret Odası.
- Eğinli, Y. (2000). “Döviz Tevdiat Hesapları ve Parasal Birliğin Bankalar ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Nezdinde Açılan Döviz Tevdiat Hesaplarına Etkileri” Hakkında Rapor .
- Erdem, N. (Eylül 2004). Dış Borç Çıkmazı: Dış Borç Sorunu Çözülür mü ? Ankara Üniversitesi . *İktisat İşletme ve Finans*.
- Evgin, T. (Haziran 2000). Dünden Bugüne Dış Borçlarımız. T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. Ankara.
- Feyzibeyoğlu, İ. (Mayıs 1979). Döviz Çevrilebilir Türk Lirası Mevduat Uygulaması. Ankara.
- Friedrich-Ebert Stiftung. (1999). Die Türken In Deutschland Zwischen Fremd Bestimmung Und Integration. Gerd Andres. İstanbul.
- Göksu, T., (2000). İşçilikten Vatandaşlığa: Almanya’daki Türkler. Ankara. Özen Yayıncılık.
- Gümrükçü, H. (1997). Birlik Yurttaşlığı-Acı İtiraf ve Türkler. Hamburg: Institut Für Türkisch, Europäische Studien (ITES).
- Gürtin, M. (1993). Uluslararası Finansman Teknikler ve Araçlar ”Türkiye’nin Dış Finansman Deneyimi Üzerine Bazı Gözlemler”. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Mezunları Derneği. İstanbul.

- Hazine Müsteşarlığı, Dış Borç İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr>
- Herbert, U. (2001) Geschichte Der Ausländerpolitik In Deutschland: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter, Flüchtlinge. München.
- Herwartz-Emden, L. ve Westphal, M. (1997). Arbeitsmigrantinnen Aus Der Türkei In Der Bundesrepublik Deutschland. Hannover.
- İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü.(2002). Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat ve Süper Döviz Hesaplarına Uygulanan Faiz Oranları Hakkında Genel Değerlendirme Notu. TCMB. Ankara: Ankara, 05.02.2002.
- İş ve İşçi Bulma Kurumu. (1992). 1991 İstatistik Yıllığı. (Yayın No: 275). Ankara.
- İstanbul Ticaret Odası. (1996). Almanya'daki Türk Girişimcileri. İstanbul. (Yayın No: 1996/39).
- Kazgan, G. (1994). Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri. İstanbul.
- Kazgan, G. (1999). Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (Mart 2004) Türkiye Ekonomisi. İstanbul. (15. Basım).
- Kızıloca, G. (1996). Dünden Bugüne Almanya'da Türk Serbest Girişimcileri. Köln.
- Kohlhammer Taschenbücher. (1982). Die Türkei Und Die Türken In Deutschland. Uwe-Jens Pasdach. Stuttgart.
- Konrad Adenauer Stiftung. (2001). Türkei Report. Jagoda Bernhard. Ankara.
- Köktaş, A. (1999). Avrupa Birliği'nde İşçilerin Serbest Dolaşım Hakkı ve Türk Vatandaşlarının Durumu. Ankara.
- Köse, A.H., Şenses, F., ve Yeldan, E. (2003). İktisat Üzerine Yazılar II. İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar. Oktar Türel'e Armağan. İstanbul.
- Kumcu, E. (13 Kasım 2002). İşçi Dövizleri Sermaye Hareketi Oldu. *Hürriyet*. s.9.
- Kumcu, E. (24 Şubat 2005). Gelişen Piyasalar Parlamaya Devam Ediyor. *Hürriyet*. s.9.
- Küçükcalay, A.M. (1 Ekim 1998). Planlı Dönemde Yurtdışı İş Gücü İstihdamı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. Erişim: 22 Kasım 2004. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ/1ekim98/planli.htm>.
- Laggewie, C. ve Şenocak Z. (1993). Deutsche Türken -Türk Almanlar. Rowolt.

Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, www.alomaliye.com/odemeler-dengesi.

Meier-Braun, K.H., Kilgus, M.A. ve Giess, W. (1998). 40 Jahre "Gastarbeiter" Deutschland auf dem Weg zur Multikulturellen Gesellschaft?. Tübingen.

Öztrak, F. (09 Nisan 2004). Dış Ticaret Açığının Yapamadığı Düzeltmeyi (!) Fransız Bakan Yaptı . *Milliyet*, s.9.

Parasız, İ. (2003). İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar. Bursa.

Sağlam, E. (20 Ekim 2003). Sermaye Hareketlerini Sınırlama Hazırlığı. *Hürriyet*, s.9.

Sakal, M. (2002). Türkiye’de Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu: 1988-2000 Dönem Analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt17, Sayı:1, s.35-60.

Sarı, M. (2004). Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara.TCMB. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.

Sayan, S. (2004). "Guest Workers' Remittances and Output Fluctuations in Host and Home Countries: The Case of Remittances from Turkish Workers. Forthcoming in *Emerging Markets Finance and Trade*".

Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat. İstanbul. (15. Baskı).

Sönmez, S. (1998). Dünya Ekonomisinde Dönüşüm."Sömürgecilikten Küreselleşmeye". Ankara.

Statistisches Bundesamt. (2001). Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland. Wiesbaden.

Statistisches Bundesamt. (2001). Im Blickpunkt, Ausländische Bevölkerung in Deutschland. Wiesbaden.

Suğanlı, M. (2003). Almanya’da Yaşayan ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nda Hesabı Bulunan Türklerin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve İşçi Dövizleri. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara. TCMB. İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü.

Şen, F. Ve Koray, S. (1993). Türkiye’den Avrupa Topluluğu’na Göç Hareketleri. Essen.

Şen, F., Öz, G. İyidirli A. (1996). Federal Almanya’da Türklerin Kültürel Sorunları. Önel Verlag. Köln.

Şen, F., Ulusoy, Y. ve Öz, G. (1999). Avrupa Türkleri-Federal Almanya ve Diğer AB Ülkelerinde Çalışan Türklerin Ekonomik Gücü. İstanbul.

- Şen, F., Akkaya, Ç. ve Güntürk, R. (1999). 2000 Yılı'nın Eşiğinde Avrupa ve Türkiye. İstanbul.
- TAM. (Türkiye Araştırmalar Merkezi). (1991). Federal Almanya'dan Türkiye'ye Geri Dönüş Yapanlar. Essen.
- TAM. (2000). Avrupa Birliğindeki Türk Ekonomisi. Essen.
- TAM. (2001). Almanya ve Avrupa Birliği Ülkelerindeki Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü. Essen.
- TAM. (12.04.2001). *Ekonomik Kriz ve Almanya'daki Türklerin Türkiye'ye Olası Katkıları*. Essen. Erişim: 15 Ekim 2003.
http://www.abhaber.com/belgeler/belge_tr04.htm
- TAM.(2003).Almanya ve Diğer AB Ülkelerindeki Türk Hane ve Girişimcilerinin Ekonomik Gücü. Essen.
- TAM. (2004). Almanya'daki Türk ve Göçmen Nüfusun Boyutu. Essen.
- TAM. (2000). Almanya'da Yaşayan Türklerin Ekonomik ve Sosyal Verileri ile Tasarruf Potansiyeli Konulu Temsili Telefon Anketi Araştırması- Nihai Rapor- Essen. (TCMB adına hazırlanmıştır).
- Tandircioğlu, H. (2000). *Türkiye'de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 2, Sayı 2, 2000.
Erişim:18 Kasım 2004,
<http://www.sbe.deu.edu.tr/yayinlar/dergi/dergi05/tandircioglu.htm>.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2002). 2000-2001 Yılı Raporu. Yurt Dışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişmeler ve Sayısal Bilgiler. Ankara.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2003). 2002 Yılı Raporu. Yurt Dışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişmeler ve Sayısal Bilgiler. Ankara.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2004). 2003 Yılı Raporu. Yurt Dışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişmeler ve Sayısal Bilgiler. Ankara.
- T.C. Maliye Bakanlığı. (2002). 2001 Yıllık Ekonomik Rapor. Ankara.
- TCMB. Kambiyo Genel Müdürlüğü. (1989). Başlangıcından Tasfiyesine Kadar Döviz Çevrilebilir Mevduat Hesapları.
- TCMB. Ödemeler Dengesi Müdürlüğü. (2003) Özet Sunum. İstatistik Genel Müdürlüğü.

- TCMB. Ödemeler Dengesi Müdürlüğü. (2004) Özet Sunum. İstatistik Genel Müdürlüğü.
- TCMB. İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü, (1999). "Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat ve Süper Döviz Hesapları ile ilgili Genel Bilgiler ve Hesapların Bankamıza Maliyetine İlişkin Brifing Notu".
- TCMB. İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü. (2002). 2001 Yılı Değerlendirme Raporu.
- TCMB. İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü. (2003). 2002 Yılı Değerlendirme Raporu.
- TCMB. İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü. (2004). 2003 Yılı Değerlendirme Raporu.
- TCMB. İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü. (2005). 2004 Yılı Değerlendirme Raporu.
- TCMB. Araştırma Genel Müdürlüğü. (2002) Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları ve Süper Döviz Hesapları (1. Taslak).
- TCMB. (Temmuz 2003). TCMB'de Rezerv Yönetimi.
- TÜSİAD. (1988). F.Almanya'daki Türk İş Adamlarının Ekonomik Potansiyeli ve Türk Ekonomisine Katkıları. İstanbul.:YayınNo.TÜSİAD-T/88. 10.119.
- Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. (2001). İstatistik Yıllığı. Ankara: Yayın No:315.
- Uğur, F. ve Kırklar, H.N.V. (2002). Türk Kambiyo Rejiminin Serbestleşme Süreci. TCMB. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.
- Ulusoy, A. ve Küçükale Y. *Türkiye'de Dış Borçların İktisadi Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkisi*. Erişim: 18 Kasım 2004.
<http://www.yakupkucukkale.com./studie/ulusoy.pdf>
- Varlıer, O. (1975). Yabancı Ülkelere İşçi Göçünün Yapısal Nedenleri ve Etkileri Üzerine. Ankara: DPT Yayın No: 1440-SPD:279.
- Wallraff, G. (1985). Ganz Unten. Mit Einer Dokumentation der Folgen. Köln.
- Wiebe, D. (1984). Zur Sozio-ökonomischen Bedeutung der türkischen Gewerbebetreibenden i.d. BRD, in Begegnungen mit Türken, Begegnungen mit dem Islam. Hamburg.
- Wilamowitz-Moellendorff, U. (2001). Projekt Zuwanderung und Integration-Türken in Deutschland. Sankt Augustin.

- Yeldan, E. (Mart 2004). *Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Kalkınma Stratejileri Açısından Analizi*. Bilkent Üniversitesi.
Erişim: 18 Kasım 2004
<http://www.bilkent.edu.tr/yeldane/seluloz,Is2004-Dıs Borc-yeldan.pdf>.
- Yıldırım, A. (16 Şubat 2005). Borçlanma Tıkırındaysa İşler IMF'siz de yürür mü ?
Sabah. s.10.
- Zarif, F., Goldberg, A., ve Karakaşoğlu, Y. (1995). 2000'li yıllarda Almanya'da Türkler. Ankara.
- Zerenler, M. (2004). *Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri*. Selçuk Üniversitesi. İİBF. İşletme Bölümü.
Erişim: 18 Kasım 2004. Ekonomi ve Toplum. Cilt:6 Sayı:1–2004.
<http://www.isguc.org/orc-view.php>

EKLER

DÇM UYGULAMASINA İLİŞKİN PROTOKOLÜ İMZALAYAN
BANKALAR LİSTESİ

T.C. MERKEZ BANKASI A.Ş.
ANADOLU BANKASI A.Ş.
AMERİKAN-TÜRK DIŞ TİCARET BANKASI A.Ş.
BANCO DI ROMA
DENİZCİLİK BANKASI T.A.O.
TÜRKİYE EMLAK KREDİ BANKASI A.O.
ETİBANK
GARANTİ BANKASI A.Ş.
TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.
HOLLANTSE BANK-UNI N.V.
İSTANBUL BANKASI T.A.O.
TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.
OSMANLI BANKASI A.Ş.
PAMUKBANK T.A.Ş.
ÖĞRETMENLER BANKASI T.A.Ş.
SÜMERBANK
TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI T.A.O.
YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.
T.C. ZİRAAT BANKASI
BANCA COMMERCIALE ITALIANO

**TÜRKİYE'DE BANKALARIN DTH'LERE
UYGULADIKLARI ORTALAMA FAİZ ORANLARI**

Yıllar	DEM %	USD %	EUR %
1990	8,70	8,60	
1991	8,70	7,00	
1992	7,60	4,20	
1993	7,40	4,10	
1994	6,20	4,80	
1995	7,10	6,50	
1996	6,00	8,00	
1997	8,20	9,30	
1998	9,00	10,90	
1999	11,15	12,37	
2000	10,94	14,03	
2001	5,01	5,52	
2002		4,33	5,10
2003		4,38	4,96
2004		4,60	4,96
2005 Nisan		4,64	4,73

Kaynak: TCMB EVDS

TCMB, TÜRK BANKALARI VE ULUSLARARASI PİYASALARDAKİ FAİZ ORANLARI (2 YIL VADELİLER)

DÖNEM	EUR					USD					CHF		GBP		
	KMDTH	SDH	Alman Devlet Tahvili	Alman Bankaları Ortalama Mevduat Faizi	Hazine Eurobond ihracı	KMDTH	SDH	ABD Devlet Tahvili	Amerikan Bankaları Ortalama Mevduat Faizi	Hazine Eurobond ihracı	KMDTH	İsviçre Devlet Tahvili	KMDTH	İngiltere Devlet Tahvili	
1999	9,50	10,00	4,21	3,62	8,35	9,50	10,00	6,21	-	10,92	5,50	2,28	9,50	6,43	
2000	9,50	10,00	4,58	4,22	8,53	9,50	10,00	5,10	-	12,59	5,50	3,23	9,50	5,28	
2001	8,50	10,00	3,65	3,23	9,08	8,50	10,00	3,03	3,20	9,62	5,50	2,23	9,50	4,76	
2002	5,00	9,00	2,72	2,77	7,77	5,00	9,00	1,57	2,10	6,43	4,50	0,60	8,00	3,78	
2003	Ocak	5,00	9,00	2,56	2,78	7,42	5,00	9,00	1,65	2,10	6,88	4,50	0,76	8,00	3,62
	Şubat	5,00	9,00	2,27	2,24	7,13	5,00	9,00	1,49	1,94	6,68	4,50	0,62	8,00	3,23
	Mart	5,00	9,00	2,43	2,38	11,87	5,00	9,00	1,55	1,86	11,91	4,50	0,62	8,00	3,68
	Nisan	3,75	7,25	2,36	2,28	8,12	3,00	6,50	1,50	1,86	6,95	2,25	0,59	4,25	3,56
	Mayıs	3,75	7,25	2,08	1,89	7,19	3,00	6,50	1,30	1,79	6,29	2,25	0,42	4,25	3,40
	Haziran	3,75	7,25	2,13	2,01	6,52	3,00	6,50	1,32	1,43	6,28	2,25	0,51	4,25	3,48
	Temmuz	3,75	7,25	2,68	1,83	5,12	3,00	6,50	1,91	1,77	4,63	2,25	0,55	4,25	4,02
	Ağustos	3,00	6,75	2,57	2,41	4,66	2,75	5,75	1,98	1,80	4,55	2,00	0,51	4,25	4,16
	Eylül	3,00	6,75	2,33	2,04	4,69	2,75	5,75	1,56	1,74	3,29	2,00	0,33	4,25	4,10
	Ekim	3,00	6,75	2,72	2,27	3,48	2,75	5,75	1,86	1,77	2,96	2,00	0,51	4,25	4,66
	Kasım	3,00	5,75	2,37	2,32	4,29	2,75	4,75	2,10	1,87	3,33	1,00	0,70	4,25	4,63
	Aralık	3,00	5,75	2,47	2,18	3,89	2,75	4,75	1,93	1,90	3,46	1,00	0,64	4,25	4,29
2004	Ocak	3,00	5,75	2,44	2,13	5,29	2,75	4,75	1,86	1,85	5,06	1,00	0,86	4,25	4,38
	Şubat	3,00	5,75	2,38	2,06	5,06	2,75	4,75	1,68	1,73	4,84	1,00	0,74	4,25	4,35
	Mart	2,75	4,75	2,22	1,91	4,12	2,25	3,75	1,63	1,63	3,79	1,00	0,85	4,25	4,44
	Nisan	2,75	4,75	2,42	2,13	5,53	2,25	3,75	2,34	1,93	5,54	1,00	1,11	4,25	4,56
	Mayıs	2,75	4,75	2,57	2,08	6,25	2,25	3,75	2,60	2,17	6,76	1,00	1,18	4,25	4,96
	Haziran	2,75	4,75	2,68	2,05	5,76	2,25	3,75	2,70	2,47	6,26	1,00	1,40	4,25	4,83
	Temmuz	2,75	4,75	2,62	2,05	4,72	2,25	3,75	2,69	2,65	5,10	1,00	1,26	4,25	5,04
	Ağustos	2,75	4,00	2,46	2,01	4,14	2,25	3,75	2,48	2,60	4,27	1,00	1,06	4,75	4,82
	Eylül	2,75	4,00	2,60	2,02	4,45	2,25	3,75	2,63	2,65	4,69	1,00	1,13	4,75	4,65
	Ekim	2,75	4,00	2,43	1,99	4,26	2,25	3,75	2,60	2,65	4,41	1,00	0,96	4,75	4,51
	Kasım	2,75	4,00	2,35	1,95	3,32	2,25	3,75	3,05	2,85	4,45	1,00	1,13	4,75	4,35
	Aralık	2,75	4,00	2,48	1,92	3,43	2,25	3,75	3,09	3,06	4,29	1,00	0,95	4,75	4,38

Kaynak:Bankacılık Genel Müdürlüğü,Piyasalar Genel Müdürlüğü, T.C. Merkez Bankası Frankfurt Temsilciliği, Reuters, Bankaların Web Sayfaları.

*Eurobond getirilerinde Euro için 30 Kasım 2006, ABD Doları için 27 Kasım 2006 vadeli tahviller kullanılmıştır.

TCMB, TÜRK BANKALARI VE ULUSLARARASI PİYASALARDAKİ FAİZ ORANLARI (3 YIL VADELİLER)

DÖNEM	EUR				USD			
	Hazine Eurobond İhracı	SDH Faiz Oranı	Alman Bankaları Ortalama Mevduat Faizi	Alman Devlet Tahvili	Hazine Eurobond İhracı	SDH Faiz Oranı	ABD Devlet Tahvili	
2000	8,38	11,00	4,38	4,54	12,27	11,00	5,26	
2001	9,78	11,00	3,75	3,91	10,15	11,00	3,63	
2002	9,36	10,00	3,07	2,92	8,78	10,00	1,95	
2003	Ocak	9,47	10,00	3,10	2,86	8,96	10,00	2,06
	Şubat	8,95	10,00	2,54	2,55	8,84	10,00	1,86
	Mart	13,23	10,00	2,70	2,75	12,34	10,00	1,95
	Nisan	9,57	8,00	2,60	2,67	9,60	7,00	1,87
	Mayıs	8,98	8,00	2,21	2,44	8,18	7,00	1,54
	Haziran	8,97	8,00	2,32	2,49	8,36	7,00	1,61
	Temmuz	7,49	8,00	2,27	3,11	7,71	7,00	2,33
	Ağustos	7,11	7,50	2,74	2,98	6,74	6,50	2,50
	Eylül	6,38	7,50	2,37	2,66	5,51	6,50	1,98
	Ekim	5,62	7,50	2,63	3,05	4,68	6,50	2,28
	Kasım	5,83	6,50	2,67	2,86	4,65	5,50	2,62
	Aralık	5,68	6,50	2,51	2,86	4,50	5,50	2,36
2004	Ocak	5,95	6,50	2,44	2,66	5,72	5,50	2,27
	Şubat	5,32	6,50	2,37	2,80	5,41	5,50	2,15
	Mart	4,86	5,50	2,19	2,56	4,51	4,50	2,00
	Nisan	5,84	5,50	2,36	2,78	6,40	4,50	2,77
	Mayıs	6,66	5,50	2,44	2,94	7,47	4,50	3,12
	Haziran	6,29	5,50	2,58	2,94	7,02	4,50	3,10
	Temmuz	5,26	5,50	2,41	3,01	5,95	4,50	3,01
	Ağustos	4,95	4,75	2,35	2,81	5,32	4,50	2,81
	Eylül	5,30	4,75	2,34	2,83	5,31	4,50	2,86
	Ekim	5,23	4,75	2,30	2,65	5,17	4,50	2,82
	Kasım	4,12	4,75	2,26	2,55	5,17	4,50	3,29
	Aralık	4,03	4,75	2,22	2,60	4,76	4,50	3,25

Kaynak: Piyasalar Genel Müdürlüğü, Reuters.

*Eurobond getirilerinde Euro için 22 Ekim 2007, ABD Doları için 19 Eylül 2007 vadeli tahviller kullanılmıştır.

TCMB İLE HAZİNE EUROBOND FAİZ ORANLARI (2 YIL VADELİLER)

DÖNEM	EUR					USD					
	KMDTH	SDH	KMDTH+SDH Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranı	Hazine Eurobond İhracı	Spread	KMDTH	SDH	KMDTH+SDH Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranı	Hazine Eurobond İhracı	Spread	
2000	9,50	10,00	9,55	8,53	1,02	9,50	10,00	9,82	12,59	(2,77)	
2001	8,50	10,00	8,74	9,08	(0,34)	8,50	10,00	9,55	9,62	(0,06)	
2002	5,00	9,00	6,20	7,77	(1,57)	5,00	9,00	8,16	6,43	1,73	
2003	Ocak	5,00	9,00	6,24	7,42	(1,18)	5,00	9,00	8,18	6,88	1,30
	Şubat	5,00	9,00	6,28	7,13	(0,85)	5,00	9,00	8,19	6,68	1,51
	Mart	5,00	9,00	6,31	11,87	(5,55)	5,00	9,00	8,21	11,91	(3,71)
	Nisan	3,75	7,25	4,94	8,12	(3,18)	3,00	6,50	5,81	6,95	(1,14)
	Mayıs	3,75	7,25	4,97	7,19	(2,22)	3,00	6,50	5,82	6,29	(0,47)
	Haziran	3,75	7,25	5,01	6,52	(1,51)	3,00	6,50	5,83	6,28	(0,45)
	Temmuz	3,75	7,25	5,08	5,12	(0,04)	3,00	6,50	5,86	4,63	1,23
	Ağustos	3,00	6,75	4,55	4,66	(0,11)	2,75	5,75	5,25	4,55	0,70
	Eylül	3,00	6,75	4,64	4,69	(0,05)	2,75	5,75	5,29	3,29	2,00
	Ekim	3,00	6,75	4,69	3,48	1,21	2,75	5,75	5,31	2,96	2,35
	Kasım	3,00	5,75	4,26	4,29	(0,03)	2,75	4,75	4,46	3,33	1,13
	Aralık	3,00	5,75	4,29	3,89	0,40	2,75	4,75	4,47	3,46	1,01
2004	Ocak	3,00	5,75	4,31	5,29	(0,98)	2,75	4,75	4,47	5,06	(0,59)
	Şubat	3,00	5,75	4,32	5,06	(0,74)	2,75	4,75	4,47	4,84	(0,37)
	Mart	2,75	4,75	3,73	4,12	(0,39)	2,25	3,75	3,54	3,79	(0,25)
	Nisan	2,75	4,75	3,74	5,53	(1,79)	2,25	3,75	3,55	5,54	(1,99)
	Mayıs	2,75	4,75	3,75	6,25	(2,50)	2,25	3,75	3,55	6,76	(3,21)
	Haziran	2,75	4,75	3,76	5,76	(2,00)	2,25	3,75	3,55	6,26	(2,71)
	Temmuz	2,75	4,75	3,79	4,72	(0,93)	2,25	3,75	3,55	5,10	(1,55)
	Ağustos	2,75	4,00	3,82	4,14	(0,32)	2,25	3,75	3,56	4,27	(0,71)
	Eylül	2,75	4,00	3,43	4,45	(1,02)	2,25	3,75	3,56	4,69	(1,13)
	Ekim	2,75	4,00	3,44	4,26	(0,82)	2,25	3,75	3,56	4,41	(0,85)
	Kasım	2,75	4,00	3,44	3,32	0,12	2,25	3,75	3,56	4,45	(0,89)
	Aralık	2,75	4,00	3,44	3,43	0,01	2,25	3,75	3,57	4,29	(0,72)

Kaynak:Bankacılık Genel Müdürlüğü,Piyasalar Genel Müdürlüğü, T.C. Merkez Bankası Frankfurt Temsilciliği, Reuters, Bankaların Web Sayfaları.

*Eurobond getirilerinde Euro için 30 Kasım 2006, ABD Doları için 27 Kasım 2006 vadeli tahviller kullanılmıştır.

TCMB İLE HAZİNE EUROBOND FAİZ ORANLARI (3 YIL VADELİLER)

DÖNEM	EUR			USD			
	SDH Faiz Oranı	Hazine Eurobond İhracı	Spread	SDH Faiz Oranı	Hazine Eurobond İhracı	Spread	
2000	11,00	8,38	2,62	11,00	12,27	(1,27)	
2001	11,00	9,78	1,23	11,00	10,15	0,85	
2002	10,00	9,36	0,64	10,00	8,78	1,22	
2003	Ocak	10,00	9,47	0,53	10,00	8,96	1,04
	Şubat	10,00	8,95	1,06	10,00	8,84	1,16
	Mart	10,00	13,23	(3,23)	10,00	12,34	(2,34)
	Nisan	8,00	9,57	(1,57)	7,00	9,60	(2,60)
	Mayıs	8,00	8,98	(0,98)	7,00	8,18	(1,18)
	Haziran	8,00	8,97	(0,97)	7,00	8,36	(1,36)
	Temmuz	8,00	7,49	0,51	7,00	7,71	(0,71)
	Ağustos	7,50	7,11	0,39	6,50	6,74	(0,24)
	Eylül	7,50	6,38	1,12	6,50	5,51	0,99
	Ekim	7,50	5,62	1,88	6,50	4,68	1,82
	Kasım	6,50	5,83	0,67	5,50	4,65	0,85
	Aralık	6,50	5,68	0,82	5,50	4,50	1,00
2004	Ocak	6,50	5,95	0,55	5,50	5,72	(0,22)
	Şubat	6,50	5,32	1,18	5,50	5,41	0,09
	Mart	5,50	4,86	0,64	4,50	4,51	(0,01)
	Nisan	5,50	5,84	(0,34)	4,50	6,40	(1,90)
	Mayıs	5,50	6,66	(1,16)	4,50	7,47	(2,97)
	Haziran	5,50	6,29	(0,79)	4,50	7,02	(2,52)
	Temmuz	5,50	5,26	0,24	4,50	5,95	(1,45)
	Ağustos	4,75	4,95	(0,20)	4,50	5,32	(0,82)
	Eylül	4,75	5,30	(0,55)	4,50	5,31	(0,81)
	Ekim	4,75	5,23	(0,48)	4,50	5,17	(0,67)
	Kasım	4,75	4,12	0,63	4,50	5,17	(0,67)
	Aralık	4,75	4,03	0,72	4,50	4,76	(0,26)

Kaynak: Piyasalar Genel Müdürlüğü, Reuters.

*Eurobond getirilerinde Euro için 22 Ekim 2007, ABD Doları için 19 Eylül 2007 vadeli tahviller kullanılmıştır.